

Oppdragsrapport nr.2-2008

Randi Lavik

10 år - endring og stabilitet i forbruk og holdninger til kjøtt

1997-2007

SIFO

© SIFO 2008

Oppdragsrapport nr.2 2008

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING

Sandakerveien 24 C, Bygg B

Postboks 4682 Nydalen

0405 Oslo

www.sifo.no

Det må ikke kopieres fra denne rapporten i strid med åndsverksloven. Rapporten er lagt ut på internett for lesing på skjerm og utskrift til eget bruk. Enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring utover dette må avtales med SIFO. Utnyttelse i strid med lov eller avtale, medfører erstatningsansvar.

Tittel 10 år - endring og stabilitet i forbruk og holdninger til kjøtt. 1997 - 2007	Antall sider 116	Dato 28. mai 2008
Title 10 years – changes and stability in meat consumption and attitudes towards meat. 1997 - 2007		
Forfatter Randi Lavik	Prosjektnummer 21200718	Faglig ansvarlig sign.
Oppdragsgiver Opplysningskontoret for Kjøtt		
Sammendrag Landsrepresentative undersøkelser om kjøttforbruk og holdninger til kjøtt ble gjennomført i 1997, 2000, 2001, 2004 og 2007. Forbruksfrekvens av kjøtt er stadig økende, spesielt gjelder dette kylling. Spesielt kostholdsdebatter har betydning for endring av forbrukernes matvaner, men også til en viss grad miljødebatter. Tilliten til kjøtt er høy, men i perioder med kriser går tilliten ned. Dette gjaldt både i 2001 under dyrehelsekrisen i Europa, og i 2006 under E. coli-krisen i Norge. I 2007 var tilliten nesten tilbake på 2004-nivået, som var det året tilliten var på sitt høyeste. Kjøtt har for øvrig en sterk posisjon i det norske kostholdet.		
Summary Nationwide surveys about meat consumption and attitudes towards meat were carried out in 1997, 2000, 2001, 2004 and 2007. Meat consumption is increasing, especially poultry. Debates about nutrition are of significance for change in consumers' food habits together with environmental debates. Trust in meat is high, but in periods with crises, trust is decreasing. In 2001, during the animal health crises in Europe, and in 2006 under an E. coli-crisis in Norway, the trust decreased. However, in 2007 the trust was almost at the same level as in 2004. Meat has a strong position in the Norwegian meals.		
Stikkord Kjøttforbruk, tillit, mobilisering, kjøttkultur		
Keywords Meat consumption, trust, mobilisation, meat consumption, food culture		

10 år - endring og stabilitet i forbruk og holdninger til kjøtt.
1997 - 2007

av

Randi Lavik

2008

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING
postboks 4682, 0405 Nydalen, Oslo

Forord

Rapporten retter søkelyset mot utviklingen i kjøttforbruk og i ulike holdninger til kjøtt i Norge i perioden 1997 til 2007. Ulike undersøkelser er utført i 1997, 2000, 2001, 2004 og 2007. Alle disse er på oppdrag fra Opplysningskontoret for kjøtt (OFK) og inngår i OFKs arbeid med å overvåke markedssituasjonen for kjøtt i Norge.

Fra undersøkelsen i 1997:

”Kjøtt, forbrukeropfatninger og offentlig debatt. En litteraturstudie” (Bjørkum, Lien og Kjærnes 1997).

”Kjøtt, holdninger og endring”, en kvantitativ studie av nordmenns forbruk og holdninger til kjøtt, gjennomført i 1997 (Lien, Bjørkum og Bye 1998).

”Menneske og dyr” (Guzmán og Kjærnes 1998) og ”Ungdommers måltider” (Guzmán, Bjørkum og Kjærnes 2000).

Fra undersøkelsen i 2000 og 2001:

”Kjøtt, holdninger og endring – en oppfølgingsstudie” (Bjørkum og Lien 2001).

Fra undersøkelsen 2004:

”Kjøtt, holdninger og endring 1997 til 2004” (Lavik og Kjørstad 2005)

Denne rapporten er til en viss grad en replisering av tidligere undersøkelser, spesielt Bjørkum og Lien (2001), samt Lavik Kjørstad (2005). Mye av teksten vil derfor være lik, men med nye tall fra 2007. Dessuten har vi stilt noen nye spørsmål, som spesielt går på endringer av matvaner.

Opplysningskontoret for kjøtt har bidratt i planlegging av undersøkelsen, men SIFO står faglig ansvarlig både for utforming av undersøkelsen og for de konklusjoner som er trukket.

Mai 2008

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING

Innhold

Forord.....	5
Innhold	7
Sammendrag.....	9
1 Innledning	13
1.1 Bakgrunn.....	13
1.2 ”Skandaler”; dyrehelse, kjøtt og vann.....	14
1.3 Hensikt og problemstillinger.....	17
1.4 Metode og datamateriale	17
2 Utvikling i kjøttforbruket.....	19
2.1 Statistikk over kjøttforbruk 1979 - 2006.....	19
2.2 Utvikling i forbruket av kjøtt 1997 - 2007	20
2.2.1 Hva man spiser oftest - 2007	24
2.2.2 Spisefrekvens etter kjønn	25
2.2.3 Spisefrekvens etter husstand	28
2.2.4 Spisefrekvens av kjøtt etter alder	29
2.3 Unngå helt eller redusere forbruket av enkelte kjøttslag.....	32
3 Endring i matforbruk	39
3.1 Endring i kjøttforbruk	39
3.2 Endring i matvaner og ulike debatter	40
3.3 Kostholdsdebatt og endring i matvaner – 2004 og 2007.....	43
4 Betenkeligheter til kjøtt, tillit og mistillit	51
4.1 Betenkeligheter og kjønn	53
4.2 Betenkeligheter og alder	54
4.3 Betenkeligheter og kjøttforbruk	54
4.4 Tillit og mistillit	56
4.5 Sammenhenger mellom institusjonell tillit og betenkeligheter.....	57
4.6 Endringer i tillit til norsk kjøttindustri	58
4.7 Endringer i forbrukernes bekymring	61
4.8 Tillit og bekymring etter kjønn	62
4.9 Tillit og bekymring etter alder	64
4.10 Endringer i opplevelse av forbrukerinnflytelse	68
4.10.1 Opplevelse av innflytelse etter kjønn og alder	70
5 Kjøttets rolle i kostholdet, kulturelt og ernæringsmessig	73
5.1 Kjøttets kulturelle posisjon	73
5.2 Kjøttets kulturelle posisjon i forhold til kjønn og alder	74
5.3 Kjøttets ernæringsmessige posisjon	76
6 Ambivalens og forholdet dyr mennesker.....	83
6.1 Ambivalens og mobilisering mot	83
6.1.1 Det ambivalente kjøttet	83
6.1.2 Det ambivalente kjøttet etter kjønn og undersøkelsestidspunkt	84
6.2 Mobilisering mot kjøtt	85
6.2.1 Mobilisering mot kjøtt etter kjønn og undersøkelsestidspunkt	86
6.2.2 Mobilisering mot kjøtt etter alder og undersøkelsestidspunkt.....	87
6.3 Oppfatninger om forholdet mellom dyr og mennesker.....	90

7	Oppsummering.....	95
	Litteratur.....	97
	Vedlegg	101

Sammendrag

Kapittel 1 Innledning

Opplysningskontoret for kjøtt (OFK) ønsker å gjennomføre fortløpende studier av kjøttforbruk og holdninger til kjøtt for å overvåke markedet. De fleste undersøkelsene ble gjennomført i såkalte "normalsituasjoner" for å kunne belyse stabilitet og endringer i forbrukernes forhold til kjøtt. I tillegg har vi også data fra perioder der det har oppstått kriser, enten i Europa eller i Norge, slik at vi kan se om dette har betydning for kjøttforbruk og holdninger til kjøtt, og om evt endringer er av varig karakter, eller om man går tilbake til det "normale".

Representative surveyer er samlet inn i november/desember 1997, oktober/november 2000, februar/mars 2001, november 2004 og november 2007. Intervjuene er gjennomført pr telefon av TNS Gallup. Ultimo april 2006 ble det gjennomført en spørreundersøkelse av Norstat under E.coli-skandalen (Berg 2006). I den var det et par spørsmål som er identiske med våre, og som vi har gjengitt i denne rapporten.

Kapittel 2 Utvikling i kjøttforbruket

Statistikk viser at kjøttforbruket har økt fra 57,3 kg per innbygger i 1997 til 64 kg i 2006 (en grosstatistikk). Størst har økningen vært for fjørfe (fra 7,4 kg i 1997 til 13,5 kg i 2006), og svin har økt svakt. Innførsel av kjøtt av private husholdninger er ikke medregnet (eks. grenshandel).

Undersøkelsene viser at kjøtt er en sentral del av nordmenns middagsvaner. Surveyene viser også en økning i spisefrekvens av kjøtt til middag. Andel som spiser kjøtt til middag *i en eller annen form*, 3 ganger i uken eller oftere, har økt fra 72 prosent i 1997 til 81 prosent i 2007. Samme gjelder for kjøtt som *hovedingrediens* til middag, fra 48 prosent i 1997 til 55 prosent i 2007 (3 ganger i uken eller oftere). Dette kan være på bekostning av fisk, som gikk ned fra 34 prosent i 1997 til 27 prosent i 2007 (3 ganger i uken eller oftere).

Fortsatt spiser flere menn enn kvinner kjøtt til middag (både i en eller annen form og kjøtt som hovedrett), men økningen i kjøttforbruket er større blant kvinner enn menn. Kvinnene nærmer seg derfor mennenes kjøttforbruk. Kvinner og menn spiser derimot like ofte kylling eller kyllingprodukter til middag.

Det er ellers små forskjeller når det gjelder alder, men i løpet av disse 10 årene har økningen i kjøttforbruket økt mest for den eldste aldersgruppen fram til 2004, mens det var ingen endring fra 2004 til 2007. Blant den eldste aldersgruppen har spisefrekvensen av fisk til middag gått ned i løpet av disse 10 årene.

Selv om kjøttforbruket har økt, er det likevel en svakt økende andel som sier de unngår bevisst å spise kjøtt eller har redusert noe, fra 20 prosent i 1997 til 25 prosent i 2007. Svin er det kjøttslaget man oftest unngår, etterfulgt av storfe. Det har vært en økende andel som unngår storfe og pølse, og en minkende andel som unngår fårekjøtt og kylling. Helse og ernæring er

viktigste argument for å unngå storfe og svin, smak er viktigste argument for å unngå fårekjøtt, mens hensynet til dyrehelse er viktigste argument for å unngå kylling og kyllingprodukter.

Kapittel 3 Endring i matforbruk

I dette kapittelet ser vi på endring i matvaner. I 2004 spurte vi om forbrukerne hadde endret spisevaner pga kostholdsdebatter. Dette svarte 27 prosent av befolkningen positivt på. Spørsmålet ble gjentatt i 2007, og da svarte hele 54 prosent "ja". Dette er en svært stor økning. Noe av forklaringen kan ligge i spørsmålenes plassering i intervjueskjemaet. I 2004 ble spørsmålet stilt *før* vi spurte hva de i så fall hadde endret på, mens i 2007 ble spørsmålet stilt *etter* at de ble spurt om de spiste mer, mindre eller det samme av en rekke oppgitte produkter. De som hadde endret på minst en produktgruppe fikk så spørsmål om blant annet kostholdsdebatten hadde hatt betydning. I 2007 har derfor respondentene fått tid til å kunne reflektere over at kostholdsdebatten kunne hatt betydning etter å ha blitt presentert for alle produktene som evt var blitt endret, og det ble lettere å gi et positivt svar på at nettopp kostholdsdebatten hadde hatt betydning. Det kan derfor tenkes at andelen som svarte positivt i 2004 er underestimert, men kanskje noe overestimert i 2007. Uansett, kostholdsdebatter har tydeligvis betydning for omlegging av spisevaner. Kostholdsdebatter er sterkt relatert til helse og sunnhet.

Men også andre debatter har hatt betydning for endring i spisevaner (2007). Blant dem som har endret spisevaner på ett eller flere av de presenterte produktgruppene, svarte 36 prosent at miljødebatten hadde hatt betydning. Denne debatten synes ikke å ha ført til reduksjon i kjøttforbruket. Det er derfor ikke opplagt at det er klimadebatten de har tenkt på, selv om den er en del av miljødebatten. 30 prosent svarte E. coli-debatten (skandalen), og 24 prosent oppga slanking som motiv. Det er flere kvinner enn menn som svarer positivt på at de har endret matvaner pga de ulike debattene (kosthold, helse og sunnhet, miljø, E. coli og slanking).

Endringer i spisevanene gikk i retning av mer frukt, grønnsaker, ren kylling, økologiske produkter, fisk og ris. Det er altså en økning i fiskeforbruket, som må bety ren fisk. Norsk Spisefakta viser for eksempel at laks og ørret har økt, mens andre fiskeprodukter har gått ned. Som vist i kapittel 2 har middag som inneholder fisk har ikke økt. Videre var det omtrent like mange som spiste mer kyllingprodukter som spiste mindre, og det samme gjaldt pasta og rent kjøtt. En del hadde redusert potetforbruket, bearbeidet kjøtt og brød. Selv om også noen spiste mer av disse produktene, var netto endring at forbruket var redusert. Enkelte produktgrupper var det også en stor andel som ikke hadde endret, eks 72 prosent hadde ikke endret på brødvaner, 65 prosent hadde ikke endret rent kjøtt, 60 prosent hadde ikke endret bearbeidet kjøtt og 57 prosent hadde ikke endret på potetforbruket.

Kapittel 4 Betenkeligheter til kjøtt, tillit og mistillit

2/3 av befolkningen har ingen betenkeligheter til eget kjøttforbruk, en andel som er noenlunde stabil i denne 10-årsperioden. Unntaket var 2001 da denne andelen ble redusert til 50 prosent, men var høyere enn noensinne igjen i 2004 (67 prosent). I 2007 hadde denne andelen gått tilbake til 62 prosent.

Det er to grupper som har betenkeligheter til eget kjøttforbruk; det er dem som *gjør* noe med det og dem som *ikke gjør* noe med det. Andelen som sier at de har betenkeligheter til eget kjøttforbruk og har derfor endret det, har hatt en sterk økning fra 2004 til 2007. Dette kan være pga E. coli-skandalen i 2006.

Kjøttforbruket til disse to gruppene som har betenkeligheter til eget kjøttforbruk er derimot svært forskjellig. De som er betenkelig til eget kjøttforbruk men som *ikke gjør* noe med det, er de som oftest spiser kjøtt, mens de som sier de har betenkeligheter og *gjør* noe med det, spiser langt sjeldnere kjøtt. Disse to gruppene har derfor svært ulike beveggrunner. Den ene gruppen er betenkt fordi de oppfatter at de spiser mer enn de kanskje burde, noe som har karakter av en individuell forklaring, mens den andre gruppen som er betenkt og *gjør* noe med,

er begrunnelsen mer institusjonelt fundert. Disse har for eksempel liten tillit til kjøttindustrien. Blant dem som *ikke har tillit* til kjøttindustrien med hensyn til mattrygghet (skrapesyke og kugalskap), svarer hele 35 prosent at de har betenkeligheter og har endret, sammenlignet med 20 prosent som sier det samme blant dem som *har tillit* til kjøttindustrien. Disse tendensene er lik for alle de fire årene. Tillit til kjøttindustrien kan således synes å ha betydning for kjøttforbruket.

Tillit til norsk kjøttindustri varierer med kriser i denne industrien. Både tillit til at kjøttindustrien leverer kjøtt av god hygienisk standard, og tillit til at norsk kjøttindustri leverer kjøtt som er helt trygt å spise med tanke på skrapesyke og kugalskap, viser lavere andeler i 2001 under den Europeiske BSE-skandalen enn de andre årene. Dessuten er det en reduksjon fra 2004 til 2007. I 2006 hadde vi E. coli-skandalen. Under E. coli-skandalen (Berg 2006) var imidlertid tillit til *kjøttindustrien ift hygiene* på et bunnivå, kun 29 prosent hadde full tillit (helt enig i påstanden), sammenlignet med toppårene 1997 og 2004 der 61 prosent hadde full tillit. Selv om denne andelen har økt igjen i 2007 (til 48 prosent), har den ennå ikke kommet opp på tidligere tillitsnivåer. Så selv om kjøttforbruket totalt sett er har økt, har forbruket også gått ned i enkelte grupper. Tilliten til kjøtt og norsk kjøttindustri er nok fortsatt noe svekket etter E. coli-skandalen våren 2006. Gjenvinning av tillit er avhengig av myndighetene og markedsaktørenes håndtering av ulike kriser.

Derimot er tilliten til *kjøttprodusentenes* evne til å fange opp signaler fra forbrukerne ikke svekket. Den var lav under E. coli-skandalen i 2006 sammenlignet med for eksempel 2004, men denne tilliten er i 2007 tilbake på 2004 nivå. Forbrukerne kan altså ha tillit til at ulike aktører innen næringskjeden arbeider for å sikre forbrukerne trygg mat. Kjøttprodusentene er egentlig bøndene, men vi vet ikke helt hvordan respondentene har tolket dette begrepet. De ulike leddene i kjøttproduksjonen og -industri er ikke skilt ut i spørreundersøkelsene.

Jevnt over, for de fleste spørsmål om tillit, er det flere kvinner enn menn som mangler tillit, men forskjellene er ikke så store. Forskjellene er derimot noe større når det gjelder bekymringer i forbindelse med kjøttproduksjonen om hva som dyrene får i seg og hva som puttes i kjøttproduktene, der er det langt flere kvinner enn menn som bekymrer seg. Ellers er det jevnt over flere eldre enn yngre som er bekymret (over hva som puttes in kjøttproduktene), men det er også flere eldre enn yngre som mener at kjøttprodusentene er flinke til å fange opp signalene fra forbrukerne.

Kapittel 5 Kjøttets rolle i kostholdet, kulturelt og ernæringsmessig

Kjøtt har vært, og er fortsatt sterkt kulturelt forankret i det norske spisemønsteret. Det er for eksempel relativt stor oppslutning om påstandene "Kjøtt er uunnværlig i et riktig kosthold" og "Til gjester passer det best med kjøtt". Omlag 60 prosent er helt eller delvis enig i disse påstandene, og dette er stabilt over tid. Det er derimot få som mener at "Uten kjøtt til middag blir jeg ikke ordentlig mett".

Det er imidlertid færre som skjærer bort synlig fett på kjøtt før det tilberedes eller spises i 2007 sammenlignet med 2000 og 2004. Denne andelen har gått ned fra nesten 70 prosent til 63 prosent. Det er mulig a tilbudet av lavfettholdige produkter er blitt større og mer tilgjengelig for forbrukerne. Det er langt flere kvinner enn menn som skjærer bort synlig fett.

Kapittel 6 Ambivalens og forholdet til kjøtt

Ikke alle har et positivt forhold til kjøtt. Det er relativt få, men likevel noen som mener at det er ekkelt å se på eller tilberede rått kjøtt, mellom 10 og 15 prosent av befolkningen. Det samme gjelder utsagnet "Når jeg tenker på at det jeg spiser har vært levende dyr får jeg mindre lyst på kjøtt". Mellom 16 og 20 prosent mener dette, et mønster som er stabilt. Derimot er det svært mange som mener at de foretrekker rent kjøtt som er minst mulig bearbeidet (over 80 prosent). Det er flere kvinner enn menn som synes det er ekkelt med rått kjøtt, og det er flere kvinner enn menn som ikke liker å tenke på at det de spiser har vært levende dyr.

Det er stor oppslutning om at vi har rett til å ta livet av dyr for å gjøre bruk av kjøtt og skinn. Det er videre ganske få, men likevel noen som mener at kjøttproduksjon er sløsing med ressurser. Andelen som mener at kjøttproduksjon er sløsing med ressurser, har imidlertid økt fra 2004 til 2007. Det er spesielt blant menn at dette synspunktet har fått økt oppslutning. Dette kan være et resultat av det økte fokuset på miljø i senere tid, og spesielt klimadebatten. Imidlertid synes ikke økt miljøfokus å ha ført til redusert kjøttforbruk.

Oppfatninger om forholdet mellom dyr/mennesker er også stabilt over tid. To utsagn sier noe om dette: "Forskjellen mellom dyr og mennesker er ikke så stor som mange vil ha det til" og "Dyr kan føle smerte på lik linje med mennesker". Mens ca 40 prosent støtter opp om det første synspunktet, er det langt flere som støtter opp om det andre; mellom 80 og 90 prosent. Det er ingen kjønnsforskjeller og små aldersforskjeller som har endret seg over tid, men innen samtlige fire år er det flest blant de yngste og eldste som mener at forskjellen mellom dyr og mennesker ikke er så stor som mange vil ha det til.

Generell konklusjon

Alt i alt, når det gjelder holdninger til kjøtt er dette stort sett stabilt i "normalperioder", men varierer noe i perioder med dyrehelseskandaler eller andre kjøttkandaler. Oppslutningen om kjøtt er jevnt over positiv. Forbruket av kjøtt har endret seg noe mellom og innen de ulike kjøttslagene, men den største endringen er økningen i fjørfeprodukter.

1 Innledning

Denne rapporten retter søkelyset mot utviklingen i kjøttforbruk og ulike holdninger til kjøtt i Norge i perioden fra 1997 til 2007.

Da undersøkelsene fra 1997, 2000, 2004 og 2007 ble gjennomført, var det relativt liten oppmerksomhet i mediene omkring kjøtt, dyrehelse og helseisiko. Spørsmålene ble dermed stilt i det vi kan betrakte som 'normalsituasjoner', og resultatene er dermed egnet for å belyse stabile endringer de senere år.

Kort tid etter at undersøkelsen i 2000 ble gjennomført endret dette bildet seg. Som følge av spredning av kugalskap fra Storbritannia til andre europeiske land, og deretter utbrudd av munn- og klovsyke i Storbritannia med høy smittefare for resten av Europa, ble dyrehelse og kjøttproduksjon daglig gjenstand for til dels dramatiske oppslag i norske medier. Fokuset var på forhold utenfor Norge, og var i hovedsak negativt eller kritisk vinklet. Denne situasjonen var bakgrunnen for at det ble gjentatt noen utvalgte spørsmål fra undersøkelsen i en ny survey gjennomført i februar/mars 2001. Hensikten med denne undersøkelsen var *ikke* å belyse stabile eller langsiktige endringer, men derimot å avdekke hvordan, og i hvilken grad, mediens kritiske fokus kunne virke inn på folks holdninger til kjøtt. Ny krise oppsto i 2006 da vi fikk E.coli-skandalen i Norge. SIFO gjorde en undersøkelse i etterkant av denne skandalen (Berg 2006), og noen spørsmålene derfra er identiske med våre.

1.1 Bakgrunn

Kjøtt er en matvare som vies stor oppmerksomhet både offentlig og privat. Dette må ses i sammenheng med at kjøtt står i en særstilling som matvare. Tradisjonelt har kjøtt vært tillagt høy status (Fiddes 1991, Twigg 1983). Kjøtt har blitt ansett for å være "finere" mat enn både fisk, grønnsaker og meieriprodukter og har en naturlig plass i forbindelse med høytider, søndagsmiddager og prestisjefylt kokekunst. Mer enn de fleste andre matvarer assosieres kjøtt med tradisjonelle egenskaper knyttet til å mandighet. Som råvare er kjøtt rikt på en rekke næringsstoffer, som for eksempel proteiner, jern og andre mineraler og vitaminer. Visse kjøttslag, som får og storfe er imidlertid også rikt på mettet fett; fett som anses som ugunstig i helsemessig sammenheng.

Samtidig er kjøtt som all annen mat, potensielt farlig. Som ferskvare er kjøtt lett bederelig. Og fordi kjøtt er animalsk føde, er det også utsatt for sykdomsangrep fra organismer som i visse tilfeller kan overføres til mennesker. I de senere år har oppmerksomheten i stor grad vært rettet mot kjøtt som kilde til overføring av sykdommer som BSE (Bovine Spongiform Encephalopati) og skrapesyke. En ny studie som ble publisert i 2007 påviser dessuten økt sannsynlighet for kreft med stort inntak av rødt kjøtt og kjøttprodukter (pølse, farse, etc) (Cross et al, 2007).

Kjøtt er videre en matvare som alltid vil forutsette at det tas liv; kjøtt blir mat som følge av slaktning eller jakt. Kjøttspising og kjøttproduksjon reiser dermed grunnleggende moralske spørsmål knyttet til menneskets rett til å ta liv. I tillegg reiser moderne kjøttproduksjon spørsmål om hvorvidt en slik driftsform i det hele tatt er forenlig med hensynet til dyrenes velferd. Andre problemstillinger er knyttet til hvorvidt bruken av ressurser er moralsk forsvarlig i lys av matvaremangelen i store deler av verden. Miljøvernere vil også peke på at intensiv kjøttproduksjon utgjør en alvorlig miljøtrussel (se Bjørkum et al. 1997).

Alt dette bidrar til at en rekke problemstillinger relatert til matproduksjon og kosthold generelt blir særlig aktuelle når det gjelder kjøtt. Disse er knyttet til kulturelle og klassemessige forhold, kjønnsroller, status og prestisje. Men det er også relatert til helsemessig sikkerhet, tillit, etikk og moral. Slike forhold vil være med å påvirke både kjøttforbruk og folks holdninger til kjøtt og kjøttproduksjon, noen på kort – andre på lang sikt (Bjørkum og Lien 2001).

Kjøtt er en sentral matvare i nordmenns spisevaner. De aller fleste mennesker i Norge spiser kjøtt. Hele 99 prosent av de spurte i undersøkelsene fra 1997, 2000, 2004 svarte at de hadde spist kjøtt i løpet av de siste 3 månedene. Samtlige undersøkelser viser også at bare 1 prosent av befolkningen anser seg selv for å være vegetarianere. Likevel fremgikk det av de tidligere studiene at om lag 1/3 hadde betenkeligheter til sitt kjøttforbruk. Om lag halvparten av disse svarte at de hadde endret sitt forbruk som følge av sin skepsis, mens den andre halvparten ikke hadde endret.

Endringer i forbrukernes holdninger på disse områdene, vil kunne få konsekvenser for forbruket av kjøtt. Endringer i oppfatninger av moralsk karakter, som retten til å ta liv - eller av kulturell karakter, som kjøttets rolle i vår matkultur vil trolig skje langsomt og over tid, mens endringer i holdninger som berører folks umiddelbare opplevelse av trygghet på matområdet og tillit til produsenter og myndigheter, vil kunne skje raskt, avhengig av hendelser i produksjon og marked. Slike endringer i tillitsforhold kunne endre forbruket av kjøtt dramatisk. Det er dette vi har vært vitne til i en rekke land på kontinentet i den senere tid. I kjølvannet av kugalskapskrisen i land som Frankrike, Tyskland og Belgia har storfeforbruket gått drastisk ned, mens forbruket av andre kjøttslag har økt. Dette skjer til tross for at sjansen for å bli syk er svært liten, langt mindre enn faren for eksempel å bli smittet av salmonellainfisert mat. Ifølge den franske antropologen Claude Fischler (Fischler 1988) medfører folks grunnleggende skepsis til mat at man i slike situasjoner heller velger å spise noe annet. Fischler beskriver dette som "alteterens privilegium". I kraft av å være alteter (omnivore) har mennesket alltid muligheten til å kunne velge noe annet enn det man vanligvis pleier å spise. Det å velge bort for eksempel storfekjøtt til fordel for annen mat er derfor ikke nødvendigvis et tegn på panikk og irrasjonell handling fra forbrukernes side, men helt enkelt en måte å være føre var på (Bjørkum et al. 1997).

1.2 "Skandaler"; dyrehelse, kjøtt og vann

I Norge har vi ikke hatt store problemer i kjøttbransjen som kan betegnes som "kriser" de senere år, med unntak av skrapesykesaken i 1996 og E.coli-saken (skandalen) i 2006. Men matskandaler i andre land kan indirekte få konsekvenser for forbruket av kjøtt. Dette må forstås på bakgrunn av at tillit i det moderne samfunn inngår i helt nye sosiale sammenhenger som strekker seg fra personlige, til globale samhandlingssystemer (Giddens 1996). Mens forbrukernes tillit tidligere var forankret i lokale rutiner og erfaringer basert på ansikt til ansikt relasjoner, er tilliten i dag i større grad basert på et omfattende system av kontroll, der eksperter utgjør en sentral rolle, og der de beslutninger som tas får følger langt utover egne landegrens. Alt dette fører til at tillitsforhold blir svært sårbare og meget raskt kan bryte sammen. Brudd på tilliten i et ledd kan føre til at hele kjeden av tillit bryter sammen. Et eksempel på

det var reaksjonene i kjølvannet av BSE-krisen i Storbritannia i 1996. Ikke bare ble tilliten til britiske storfeprodusenter brutt ned, men tilliten til hele den europeiske kjøttbransjen ble berørt (Bjørkum et al. 1997). Noe av det samme synes vi å være vitne til vinteren 2000/2001 i forbindelse med at kugalskap (BSE) hadde spredd seg til en rekke europeiske land, først og fremst Frankrike. Forbruket av storfekjøtt har ikke bare gått ned i land som er berørt av krisen, men også i andre land (Bjørkum og Lien 2001).

Dette er noe av bakgrunnen for at det i tillegg til den ordinære oppfølgingssurveyen som ble gjennomført i oktober/november 2000, ble gjentatt noen utvalgte spørsmål i undersøkelsen i en ny survey i februar/mars 2001. Ønsket var som nevnt å undersøke hvorvidt og i hvilken grad utbrudd og spredning av kugalskap i land som Frankrike, Tyskland, og Italia hadde hatt betydning for norske forbrukeres tillit til kjøttindustrien på den ene siden og forbruket av storfekjøtt på den andre. I perioden mellom disse to undersøkelsene hadde oppmerksomheten rundt kjøtt, først og fremst storfekjøtt, vært massiv i norske medier. Utbrudd og spredning av munn- og klovsyke i England hadde ytterligere forsterket fokuset på mattrygghet samtidig som det reiste spørsmål om negative konsekvenser av moderne landbruk generelt. Bilder av syke dyr, masseslakt og bålbrenning var i en periode daglige innslag i nyhetssendinger på norsk TV.

Selv om de fleste dyrehelse- og matskandalene har skjedd utenfor Norge, har det vært mye medieoppmerksomhet om dem også her, og man skal ikke se bort fra at dette kan ha påvirket forbrukerne også i Norge. Undersøkelsen som ble gjennomført i 1997 skjedde ett år etter den store BSE-skandalen i Storbritannia, slik at dette kan ha hatt en viss innflytelse på resultatene. Resultatene fra de to undersøkelsene fra 2000 og 2001 gir også ulikt grunnlag for tolkning av endringer. Da hovedundersøkelsen ble gjennomført (2000) var situasjonen på mange måter sammenlignbar med situasjonen tre år tidligere, i den forstand at det ikke var noe uvanlig fokus på kjøtt eller kjøttproduksjon i media. Det hadde imidlertid vært det ett års tid i forveien. Endringer fra 1997 til 2000 kan derfor antas å gjenspeile endringer av langsiktig eller relativt varig karakter. Når det gjelder tidspunktet for tilleggsundersøkelsen (2001) var situasjonen svært forskjellig. Det hadde da vært et vedvarende og i stor grad kritisk fokus på kjøttproduksjon i media i flere måneder. Dette skyldtes to forhold: utbrudd av kugalskap i Mellom-Europa, og utbrudd av munn- og klovsyke i Storbritannia med påfølgende masseslakt. Selv om disse problemene ikke rammet norsk kjøttproduksjon direkte, innebar hendelsene et kritisk fokus som indirekte kan ha hatt konsekvenser for forståelser av situasjonen også i Norge. Resultatene fra 2001 gir uttrykk for holdninger i en svært turbulent periode, og må ikke uten videre tolkes som uttrykk for langsiktige eller varige endringer. Dette viste seg da også i resultatene fra 2004, da tilliten til kjøtt var gjenopprettet og vel så det. Før undersøkelsen ble gjennomført i 2004, hadde det vært en lengre periode med få matvareskandaler.

Det er ikke alle skandaler som er knyttet til dyrehelse. Vi har derfor laget en skjematisk oversikt over noen av de alvorligste "skandaler" som har skjedd de siste 10 år. Dette er delt inn i hendelser i Norge (interne) og hendelser utenfor Norge (eksterne).

<i>Intern - Norge</i>	<i>Ekstern - utlandet</i>
1996 Skrapesyke ble registrert i 19 besetninger i Hordaland og Rogaland. Skrapesyke hadde vært kjent tidligere, men debatten fikk nå en ny karakter hvor en engstet seg for om den kunne smitte over på mennesker. Besetninger ble slaktet ned, mot ekspertenes råd, og begrunnelsen var ”panikk i markedet” (Bjørkum, Lien og Kjærnes 1997, Storstad 2003). Det ble ikke påvist dyr-menneske smitte.	BSE (kugalskap) var så langt betraktet som et britisk problem, som fikk store oppslag i Europa. EU innførte forbud mot eksport av storfekjøtt fra Storbritannia. Samtidig ble det i Storbritannia verksatt omfattende nedslaktning av kyr (Bjørkum, Lien og Kjærnes 1997)
1999	BSE . I Belgia ble det oppdaget dioksiner i dyrefôr og menneskematt, og Kugalskap i England (Berg 2000)
2000/ 2001	BSE i Danmark, Tyskland, Italia, Frankrike, Storbritannia, Irland, Nederland, Østerrike, Spania og Belgia (Storstad 2001).
2001	Munn- og klovsyke i Storbritannia. I Norge ble det innført importforbud av kjøtt og melkeprodukter 14. mars 2001 (www.kjottfe.no)
2002 ”Matskandale” i dagligvarebutikker. Den såkalte ”matskandalen” (i media omtalt som ”Menyskandalen”). Enkelte dagligvarebutikker hadde ikke behandlet lagret kjøtt etter forskriftene (Jacobsen 2003).	
2004 Parasitter i drikkevannet. (Giardia). Vannskandalen i Bergen. Parasitten Giardia ble funnet i drikkevannet og mange ble syke. (http://www.bergen.kommune.no/tema/giardia) 11.04.08	
2005	Pandemisk fugleinfluensa. Høsten 2005 smittede fugler i flere land. Sporadiske tilfeller i andre land senere. Pr april 2007 – ennå ikke kommet til Norge http://www.mattilsynet.no/fugleinfluensa/hendelser_utbrudd 10.04.08
2006 E.coli-skandalen. Januar/februar 2006 ble det oppdaget flere tilfeller av alvorlig nyresvikt. I mars samme år fant de smitekilden (Sognemorr fra Terina Sogndal) etter at kjøttdeig først var i søkelyset (Berg 2006).	
2007 Parasitter i drikkevannet. (Giardia og Cryptosporidium). Vannsaken i Oslo. I oktober 2007 ble det funnet Giardia og Cryptosporidium i vann som kom fra Maridalsvannet (Terragni et al 2008), http://www.vann-og-avlosetaten.oslo.kommune.no/article96882-11208.html 11.04.08	

Figur 1-1 Oversikt over ulike ”mat- og vannskandaler” i Norge og andre land

I denne oversikten har vi også tatt med vannskandaler og vannsaker som har skjedd i senere år. Det er altså ikke bare kjøttbransjen som kan ha problemer. Vann kan også være involvert i kritiske hendelser når grenser for bakterier overskrides. Hvordan slike hendelser takles av myndighetene vil også ha betydning for folks tillit til vann (Terragni et al 2008), på samme måte som hvordan kriser innen kjøttproduksjonen takles av involverte parter.

1.3 Hensikt og problemstillinger

Hovedformålet med denne undersøkelsen er å undersøke hvorvidt det har vært endringer i bruksfrekvensen av kjøtt og endringer i oppfatninger av kjøtt i løpet av disse 10 årene. Resultatene vil tolkes i lys av nyere forskning om kjøtt og generell samfunnsvitenskapelig teori. Vi vil undersøke eventuelle endringer for befolkningen som helhet, samt undersøke endringer i noen utvalgte grupper av befolkningen, hhv. menn og kvinner og i ulike aldersgrupper.

Problemstillingene kan konkretiseres i følgende punkter:

I hvilken grad kan vi se endringer i bruksfrekvensen av kjøtt fra 1997 til 2007?

I hvilken grad er det endringer fra 1997 til 2007 når det gjelder å unngå eller redusere forbruket av visse kjøttslag?

I hvilken grad er det endringer fra 1997 til 2007 mht *hva* slags kjøtt man unngår eller reduserer forbruket av?

Hva er årsaken til at man unngår eller reduserer forbruket av visse typer kjøtt?¹

I hvilken grad påvirkes forbrukere av omfattende, negativ medieoppmerksomhet om kjøtt og kjøttproduksjon, og hvilke umiddelbare (kortsiktige) effekter har dette på utvalgte holdninger og praksiser?

Vi vil undersøke om det har skjedd en generell endring av matvaner i løpet av de siste 2 år (nytt spørsmål).

Vi vil se på om det er endringer i betenkeligheter til eget kjøttforbruk fra 1997 til 2007, og spesielt fra 2000 til 2001, og fra 2006 til 2007, samt hvorvidt betenkeligheter innebærer endret forbruk.

Vi vil også se på endringer i ulike typer av *holdninger*² til kjøtt. Vi undersøker ulike sider ved kjøttspising og kjøttproduksjon som blant annet berører dilemmaer knyttet til helserisiko, ernæring, etikk og dyrevelferd. Holdningsspørsmålene omfatter også spørsmål relatert til dilemmaer ved det å ta liv og det å håndtere rått kjøtt, samt spørsmål om folks oppfatninger om kjøttets plass i kostholdet så vel til hverdag som til fest. I tillegg er det stilt noen spørsmål om hvordan folk forholder seg til vegetarisme. I hvilken grad nordmenn har tillit til kjøttbransjen, er også undersøkt.

Vi har også sett på om kostholdsdebatter som har versert i senere tid (2002 og utover) har påvirket forbrukernes matvaner. Dette har vi kun stilt spørsmål om i 2004. I 2007 stilte vi spørsmål om endringer av forbruk av ulike matprodukter, og om ulike debatter i media har hatt betydning for evt endringer.

1.4 Metode og datamateriale

Resultatene i rapporten er basert på 5 surveyer foretatt på 5 ulike tidspunkt; hhv. nov./des. 1997, nov./des. 2000, febr./mars 2001, november 2004 og november 2007. Vi har også data fra 2006 i forbindelse med E.coli-skandalen som vi vil benytte oss av (Berg 2006). Samtlige

¹ Spørsmålet ble ikke stilt i 1997

² Spørsmålene er formulert som påstander som respondenten kan si seg helt eller delvis enig i, helt eller delvis uenig i, ”verken enig eller uenig” og ”ubestvart/vet ikke”.

undersøkelser er basert på en telefonsurvey³ av et representativt utvalg av befolkningen på 15 år og eldre. Intervjuene alle år er gjennomført av TNS Gallup A/S, bortsett fra 2006, da Norstat sto for datainnsamlingen. Undersøkelsen i 2001 skiller seg fra de øvrige ved at den er basert på et Omnibus-design⁴ og ikke et CATI-opplegg, og inneholder bare et lite utvalg av de spørsmålene som tidligere er stilt.

I 2000 undersøkelsen ble det tilføyd 2 nye spørsmål, ett spørsmål om *årsaker* til at man unngår bestemte kjøttslag og ett spørsmål om hvorvidt man skjærer bort det synlige fett på kjøttet. I 2004 ble ytterligere et par spørsmål tilføyd, om kostholdsdebatten som har pågått har hatt betydning for endrede spisevaner og på hvilken måte. I 2007 stilte vi spørsmål om de spiste mer, mindre eller uendret av en rekke matvarer, og i hvilken grad debatter i media har hatt betydning for evt endringer. Spørreskjemaet fra 2007 er i vedlegg.

Resultatene blir presentert i form av bi- og trivariate analyser. Resultatene presenteres delvis i tabeller, delvis i form av grafiske figurer. I tillegg til undersøkelsestidspunkt vil spesielt kjønn være viktig, men også alder vil i visse tilfeller bli trukket in. Det er foretatt signifikans-tester ved hjelp av Pearson kji-kvadrat-test, samt t-test. Ved signifikante resultater er disse oppgitt enten direkte under tabellen/figuren, i teksten eller i fotnoter. I all hovedsak kommenteres kun de resultater som er signifikante (på minst signifikansnivå – $p < 0.05$).

Resultatene er vektet med hensyn til kjønn, alder og region.

³ CATI - Computer Assisted Telephone Interviews

⁴ Dette innebærer at flere temaer fra ulike oppdragsgivere behandles sammen. Bakgrunnsvariablene i undersøkelsen er standard bakgrunnskjennetegn for Omnibusundersøkelsen og avviker på noen områder fra undersøkelsene i 1997 og 2000. Dette gjelder f.eks. indikatorer for utdanningsnivå og yrke. Dette innebærer begrensninger for tilleggsanalyser

2 Utvikling i kjøttforbruket

2.1 Statistikk over kjøttforbruk 1979 - 2006

Statistikk⁵ over utviklingen i kjøttforbruk i den norske befolkningen viser at det har vært en gradvis økning i forbruket av kjøtt fra slutten av 70-tallet og fram til i dag.

I følge tall fra Fagsenteret for kjøtt (2007) har gjennomsnittlig kjøttforbruk, eksklusiv fjørfe, pr. innbygger i Norge gått opp fra 45,7 kg kjøtt i 1979 til 50,5 kg i 2006, dvs. en oppgang på nesten 5 kg. I samme periode økte forbruket av fjørfekjøtt betydelig, fra 2,7 kg pr person i 1979, til 13,5 kg i 2007, hvilket utgjør en økning på nesten 11 kg. pr. person.

Tabell 2-1 Utviklingen i gjennomsnittlig kjøttforbruk (en grossalg) pr innbygger. Kg.

Kjøttslag	1979	1989	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Svin	20,9	19,0	24,0	23,9	22,8	23,2	22,6	23,4	23,8	24,2	24,8	24,9
Storfe	18,5	16,8	19,9	20,3	20,3	20,2	19,8	19,3	19,7	19,9	19,4	19,2
Kalv	0,5	0,3	0,2	0,2	0,3	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Sau/lam*	5,5	6,0	5,6	5,5	5,3	5,2	5,0	5,6	5,5	5,8	6,1	5,7
Geit/kje/hest	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Fjørfekjøtt	2,7	4,6	7,4	7,7	8,3	8,7	9,9	10,2	11,1	11,7	12,6	13,5
Sum	48,4	47	57,3	57,8	57,2	58	58	59,2	60,8	62,3	63,6	64

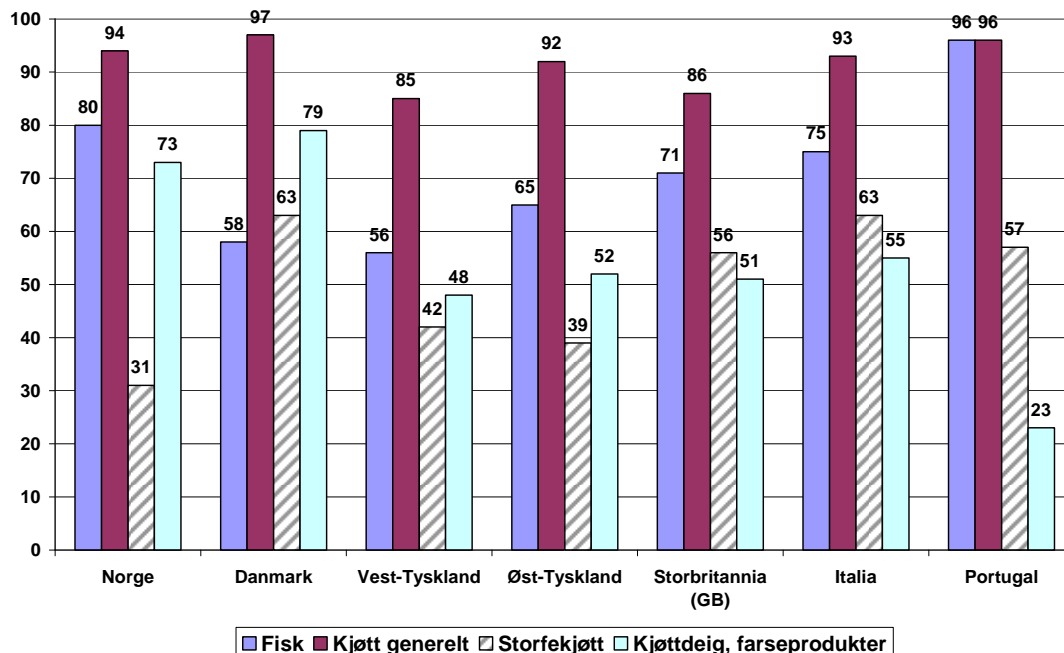
Kilde: (Fagsenteret for kjøtt 2007)⁶

Totalt sett har kjøttforbruket økt, hvor svin bidrar til en del av økningen. Fjørfe bidrar imidlertid mest. Fra 1998 til 1999 viser tall fra Kjøttensamvirket en nedgang i nordmenns gjennomsnittlige forbruk, fra 50 kg i 1998 til 48,9 kg i 1999 (ekskl. fjørfe). Fra 2000 er det små endringer. Norge skiller seg dermed ut fra mange andre land hvor kjøttforbruket gikk ned under dyrehelsekrisene (Kjørstad 2004, EUs landbruksdirektorat i Nationen 19.01.01). Årsaken var frykten for kugalskap. I Italia og Frankrike gikk storfekjøttforbruket ned i 2000 og 2001, for så å øke i 2002, men ikke tilbake til 1999-nivå. Til en viss grad gikk forbrukerne over til svinnekjøtt i disse landene. I Storbritannia gikk forbruket av storfekjøtt og kalv ned i 1996, men har siden økt igjen (Kjørstad 2004). I Sverige har derimot forbruket av storfekjøtt økt sterkt i perioden 1995 til 2005, fra 18,7 kg pr innbygger i 1995 til 25,5 kg i 2005 (Dulsrud 2007). Økningen skyldes økt import, og at prisene da kan ha blitt lavere. I Norge og Nederland har ikke forbruket av storfekjøttkjøtt endret seg i vesentlig grad, selv ikke under BSE-krisen (Kjørstad 2004). BSE-krisen synes altså i liten grad å ha hatt betydning for kjøttforbruket i Norge.

⁵ SSB's forbruksundersøkelser og matforsyningsstatistikk peker i samme retning (Utviklingen i norsk kosthold 2007)

⁶ Disse tallene er totalt engrossalg inkludert all registrert import. I tillegg er tallene korrigert for hjemmeslaktning. Det er ikke med privat import, som grensehandel. *Tallene er ekskl. hode og labb.

I forbruket av kjøtt innenlands har vi ikke tatt med kjøtt som importeres av privathusholdninger, enten i forbindelse med grensehandel eller fra andre reiser til utlandet. Dette har også vært av økende omfang (Lavik og Kjørstad 2005). Vi har imidlertid ikke nyere data over denne utviklingen.

Figur 2-1 Prosentandel som spiser de ulike produktgruppene daglig eller ukentlig, i ulike land i Europa. 2002⁷

Selv om kjøtt står sterkt i Norge, er det langt færre som spiser storfekjøtt her sammenlignet med de andre landene. Dette kan ha med pris og gjøre. Kjøttdeig og farseprodukter er derimot svært vanlig i Norge, og også i Danmark. Ellers er fisk vanlig i Norge og i Portugal. Dette er rimelig ut fra at dette er to fiskerinasjoner. Likevel skal vi senere se at spisefrekvens av fisk i løpet av uken er lavere enn for kjøtt

I neste avsnitt skal vi se på utviklingen i forbruket av kjøtt fra 1997 til 2007.

2.2 Utvikling i forbruket av kjøtt 1997 - 2007

Vi har i denne surveyen undersøkt spisefrekvens av kjøtt på fire områder. Det første spørsmålet omhandler hvorvidt man i det hele tatt har spist kjøtt i løpet av de siste 3 måneder. De to neste spørsmålene omhandler hvor ofte man har kjøtt til middag; først ved et spørsmål om kjøtt i *en eller annen form* uavhengig av mengde og deretter ved spørsmål om bruk av kjøtt som *hovedingrediens* i middagsmåltidet. Det fjerde spørsmålet tar for seg bruken av kjøtt eller kjøttprodukter til *andre* måltider enn middag.

Nesten alle svarer at de har spist kjøtt i løpet av de siste 3 månedene, både i 1997 i 2000, 2001, 2004 og 2007 (tabell 2.2). Andre undersøkelser viser også at i Norge er svært få vegetarianere (Kjærnes, Poppe og Lavik 2005). Det var imidlertid noen færre som hadde spist kjøtt i 2001. Mellom undersøkelsene fra november 2000 og mars 2001 hadde kugalskap spredt seg fra Storbritannia til andre europeiske land og deretter utbrudd av munn- og klovsyke i Storbritannia med høy smittefare. Dette ble gjenstand for store medieoppslag i norske

⁷ Kilde: Kjærnes et al (2005)

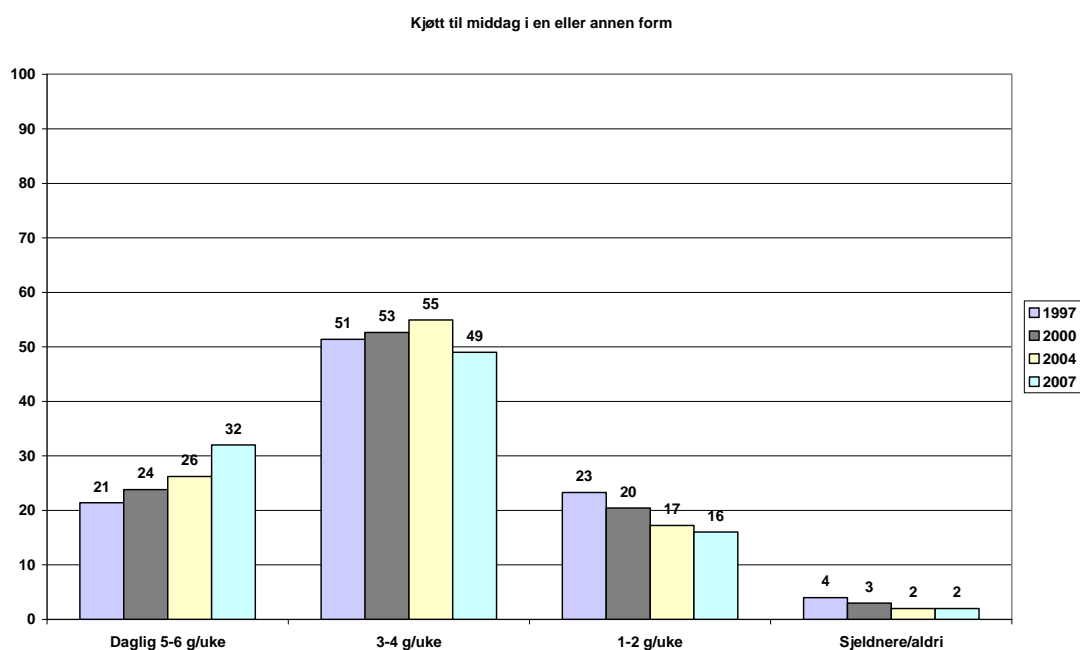
N: Norge 2004, Danmark 1000, Vest-Tyskland 1000, Øst-Tyskland 1000, Storbritannia 1566, Italia 2006, Portugal 1000

medier. Endringen fra 2000 til mars 2001 reflekterte ikke noen varig endring. I 2004 var andel som hadde spist kjøtt tilbake på 2000-nivå.

Tabell 2-2: Andel som har spist kjøtt i løpet av de siste tre måneder⁸ før undersøkelsestidspunkt. Prosent.

	1997	2000	2001	2004	2007
Har spist kjøtt	99,4	99,3	97,6	99,4	98,9
Har ikke spist kjøtt	0,6	0,7	2,4	0,6	1,1
Totalt	100 (1013)	100 (1000)	100 (1008)	100 (1003)	100 (1022)

Forskjellen mellom 2000 og 2001 er signifikant med $p < 0.01$ og forskjellen mellom 2001 og 2004 er signifikant med $p < 0.001$ (T-test).

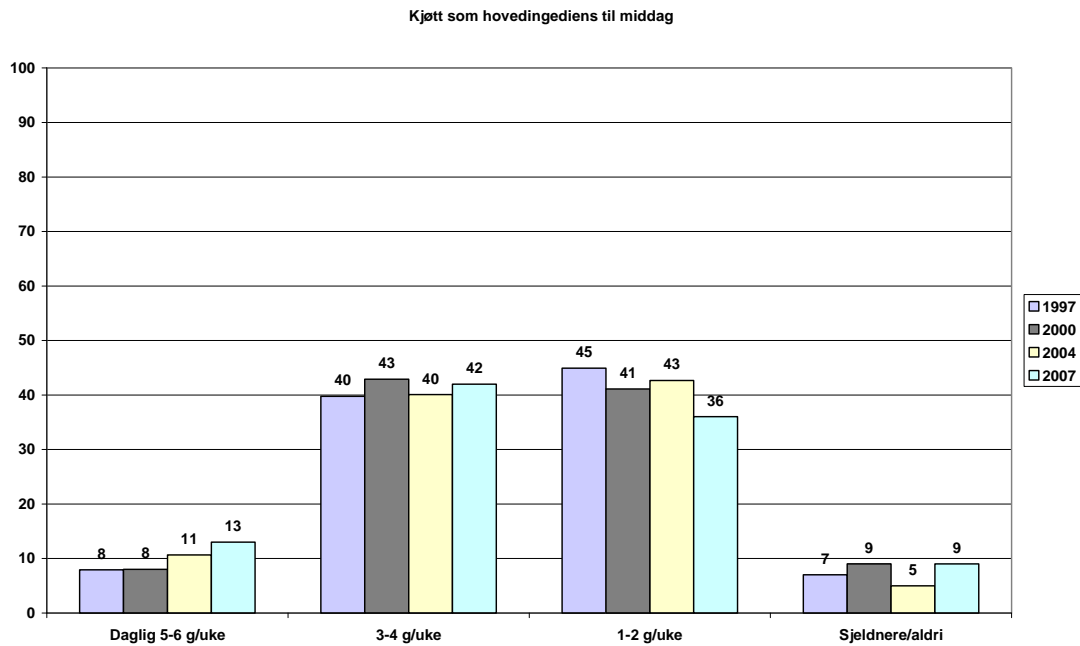
Figur 2-2: Spisefrekvens: spiser kjøtt til middag i en eller annen form⁹, etter år. Prosent¹⁰

Denne figuren viser at det er en økende andel som spiser kjøtt *i en eller annen form* til middag daglig eller 5-6 gang pr uke. Fra 1997 til 2007 har andelen som spiser kjøtt til middag i en eller annen form daglig eller 5-6 ganger i uken økt med 11 prosentpoeng. Det vil si at spisefrekvensen over middag som inneholder kjøtt har vært jevnt økende i denne tiårsperioden.

⁸ Har du spist kjøtt i løpet av de siste tre måneder? Med kjøtt mener vi her alt man vanligvis omtaler som kjøtt: rent kjøtt, oppmalt kjøtt, bacon, pølse, skinke, samt kylling, innmat, og lignende (Ja, Nei, Ubesvart/vet ikke).

⁹ Hvor ofte pleier du vanligvis å spise middag som inneholder kjøtt i en eller annen form? Inkl ubesvart/vet ikke – ikke vist i figur (svært få, varierer mellom 0 til 2 prosent)

¹⁰ 1997 (N=1014), 2000 (N=999), 2004 (N=1003), 2007 (N=1022). Inkl vet ikke/ubesv, men ikke vist i figuren. De utgjør mellom 1 og 2 prosent. Signifikant endring over tid $p < 0.001$ (Kji-kvadrat-test)

Figur 2-3 Spisefrekvens: spiser kjøtt som hovedingrediens til middag, etter år.¹¹ Prosent¹²

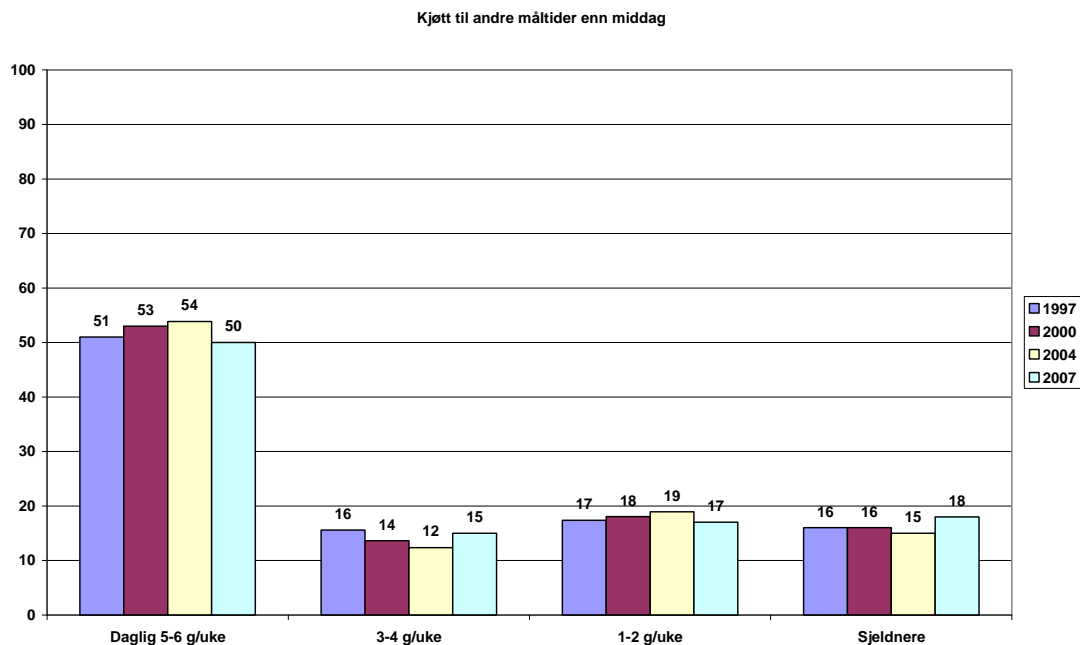
Andelen som spiser kjøtt som *hovedingrediens* til middag har økt svakt når det gjelder daglig eller 5-6 ganger i uken. Mønsteret her er for øvrig ikke så entydig.

Kjøtt til andre måltider enn middag viser ingen entydig tendens, og må heller vurderes som stabilt.

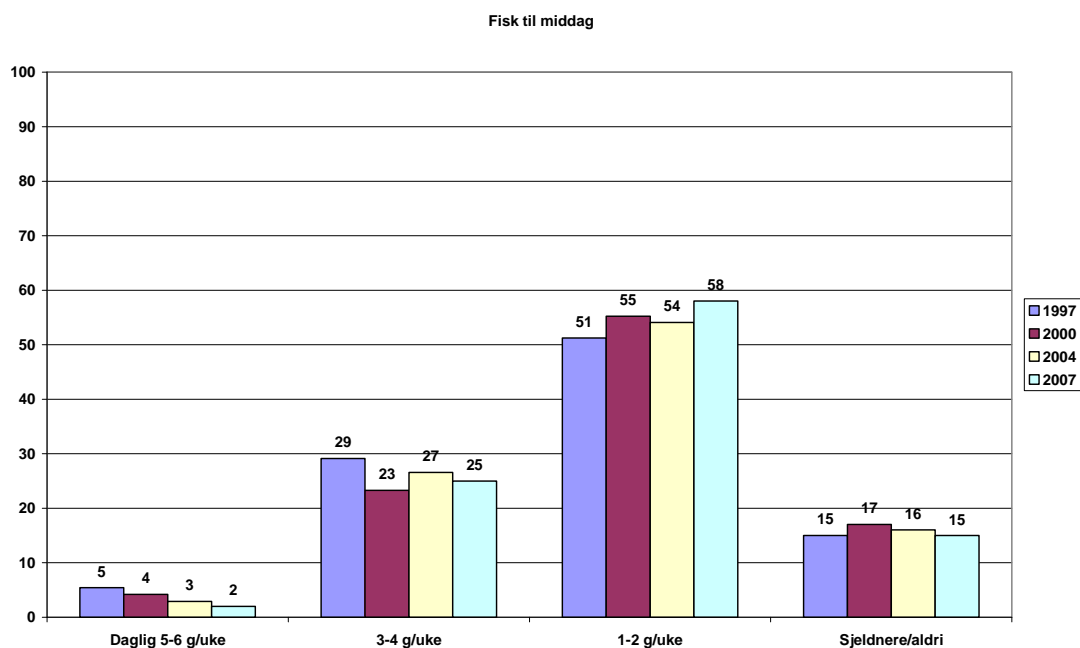
Dette sier noe om et relativt stabilt måltidsmønster, og der det dominerende måltidsformatet er kjøtt eller fisk som er hovedingrediens. Andre undersøkelser har også vist at nordmenn fremdeles har vært tradisjonelle i sine matvaner (Fagerli 1999, Bugge og Døving 2000). Likevel har det skjedd visse endringer i sammensetningen av måltidene, der retter som spaghetti-retter, dypfryste middagsretter, samt en økning av såkalte moderne retter som pizza og lasagne (Fagerli 1999). I disse rettene er ikke kjøtt en hovedingrediens. For øvrig har det også skjedd en økning i utespising (Bugge og Lavik 2007).

¹¹ Det er mange måter å bruke kjøtt på i middagslagningen. Man kan ha kjøtt som hovedrett, for eksempel i retter som kjøttkaker, færikål, stek, koteletter, pølser, eller lignende. Eller man kan bruke kjøtt som tilleggsingrediens, for eksempel oppå pizza, i pastasausen, eller som tilsetning i en grateng. Hvor ofte pleier du vanligvis å spise middag som har kjøtt som hovedrett? Vet ikke/ubesvart inkludert, men ikke vist i figur.

¹² 1997 (N=1010), 2000 (N=1000), 2004 (N=1003), 2007 (N=1022). Signifikant $p < 0.01$ (Kji-kvadrat-test).

Figur 2-4 Spisefrekvens: spiser kjøtt til andre måltider enn middag, etter år.¹³ Prosent¹⁴

Figur 2-5 Spisefrekvens: spiser middag som inneholder fisk, etter år.¹⁵ Prosent

¹³ Hvor ofte spiser du kjøtt eller andre kjøttprodukter til andre måltider enn middag (for eksempel kjøttpålegg som leverpostei, bacon etc...)? Vet ikke/ubesvart inkludert, men ikke vist i figur.

¹⁴ 1997 (N=1013), 2000 (N=998), 2004 (N=1003), 2007 (N=1022). Ikke signifikant endring (Kji-kvadrat-test).

¹⁵ Hvor ofte pleier du vanligvis å spise middag som inneholder fisk? ...? Vet ikke/ubesvart inkludert, men ikke vist i figur. 1997 (N=1013), 2000 (N=1000), 2004 (N=1004), 2007 (N=1022). Signifikant $p < 0.05$ (Kji-kvadrat-test).

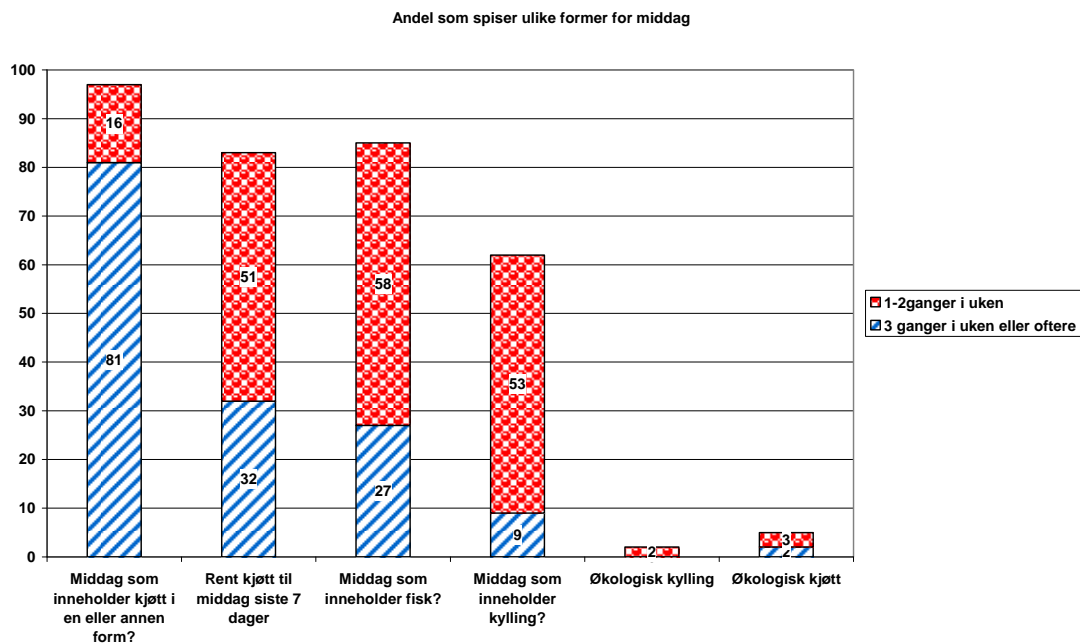
Fisk til middag har ikke noe entydig endring fra 1997 til 2007. Tyngdepunktet er 1-2 ganger i uken, men det ser ut som om noen færre spiser svært ofte. Forskjellene er imidlertid små. Annen statistikk over kg anskaffet fisk per innbygger viser imidlertid en økning. Eksempelvis har fiskefilet økt fra 11,4 kg per innbygger i 1997 til 12,8 kg i 2006 (Sosial- og helsedirektoratet, 2007, s 66 – forbrukstall fra Gfk). Disse tallene inkluderer imidlertid ikke fiskeprodukter (fiskeboller, fiskepudding, fiskekaker, etc). Det kan tenkes at spørsmålet i vår undersøkelse om fisk er noe unyansert, ettersom det spørres etter *middag som inneholder fisk*. Dette innebærer både ren fisk og fiskeprodukter. Det kan derfor ikke utelukkes at fisk til middag i ren form har økt, mens fiskeprodukter har gått ned, og at det kan være grunnene til de lite entydige resultatene. Andre undersøkelser har imidlertid vist at det er forskjeller på hvilke fiskearter og fiskeprodukter som har økt eller gått ned (Norske Spisefakta 2006). I perioden 1997 til 2005 har spisefrekvens av laks/ørret økt (fra 26 prosent 2 gng i mnd eller oftere i 1997 til 36 prosent i 2005), torsk har gått ned (fra 50 prosent 2 gng i mnd eller oftere i 1997 til 41 prosent i 2005), fiskeboller har gått ned (23 prosent 2 gng i måneden eller oftere i 1997 mot 16 prosent i 2005), fiskekaker/seikaker/seikarbonader har gått ned (fra 31 prosent 2 gng pr mnd eller oftere i 1997 til 25 prosent i 2005), fiskepudding har også gått ned (fra 23 prosent 2 gng i mnd til 17 prosent i 2005). Dette tyder på store variasjoner i utviklingen av fiskeforbruket, både mellom fiskesorter og av bearbeidet fisk.

Også innen kjøttvarianter er utviklingen noe forskjellig. Det er hvitt kjøtt (svin og kylling) som står for økningen, mens rødt kjøtt har vært mer stabilt. Når spisefrekvens i kjøtt har økt, kan dette muligens forklares med flere forhold. Folk har fått bedre økonomi¹⁶, og kjøtt har vært relativt dyrt i Norge (Lavik 2003). Dessuten kan tilbudet i dagligvarebutikkene ha blitt større og mer variert, som for eksempel flere ferske kyllingprodukter. Kostholdsdebatter i media kan også ha påvirket denne trenden.

2.2.1 Hva man spiser oftest - 2007

I undersøkelsen fra 2007 stilte vi noen nye spørsmål om spisefrekvens av økologiske produkter.

¹⁶ Det er en positiv sammenheng mellom spisefrekvens av kjøtt, både i en eller annen form og som hovedingrediens til middag, og husholdets bruttoinntekt alle årene 1997, 2000, 2004 og 2007 (ikke vist her)

Figur 2-6: Prosentandel som spiser ulike varianter til middag (N=1022). Resterende summert til 100 prosent er de som spiser sjeldnere enn ukentlig, aldri eller ubesvart/vet ikke¹⁷.

Middag som inneholder kjøtt i en eller annen form vil også inneholde alle de andre kjøttvariantene bortsett fra fisk. Det er kjøttvariantene som rimeligvis er hyppigst forekommende. Det er noen flere som spiser middag som inneholder fisk ukentlig enn rent kjøtt, men det er flere som spiser rent kjøtt 3 ganger i uken eller oftere sammenlignet med fisk. Det er også en stor andel som spiser kylling ukentlig, men sjeldnere enn rent kjøtt og fisk. Økologiske kjøttprodukter er det svært få som spiser. Dessuten er 15 prosent usikre på om de spiser økologisk kjøtt eller kylling. Økologisk kjøtt og kylling er også relativt nytt på markedet, og tilbudet i butikkene er foreløpig begrenset.

2.2.2 Spisefrekvens etter kjønn

Det er rikelig dokumentert at det er store kjønnsforskjeller når det gjelder forbruk av mat, ulike matvaner og holdninger til mat og matproduksjon (Wandel og Bugge 1994, Bugge 1995, Lien et. al 1998, Jensen og Holm 1998, Fagerli 1999, Berg 2000). Dette ser vi også når det gjelder kjøttforbruk og holdninger til kjøttproduksjon (Bjørkum et al. 1997, Lien, Bjørkum og Bye 1998). I undersøkelsen fra 1997 (Lien, Bjørkum og Bye 1998) fant de at kvinner sjeldnere hadde kjøtt til middag enn menn. Dette gjaldt både kjøtt som hovedingrediens og kjøtt generelt. Kvinner brukte også kjøtt sjeldnere i andre måltider enn middag sammenlignet med menn.

Samme mønsteret finner vi fortsatt. Kvinner spiser sjeldnere kjøtt (til middag i en eller annen form og kjøtt til andre måltider) enn menn (tabell 2.3). Det synes imidlertid som om forskjellene mellom kvinner og menn er blitt mindre med hensyn til forbruk av kjøtt. Andelen som spiser kjøtt til middag i en eller annen form har økt fra 77 prosent i 1997 til 85 prosent i 2007 blant menn (3-4 ganger i uken eller oftere), mens tilsvarende økning for kvinner har vært fra 69 prosent i 1997 til 80 prosent i 2007. Videre er middag med kjøtt som hovedrett ikke lengre

¹⁷ Spørsmålet om rent kjøtt er stilt litt annerledes enn de andre: Hvor mange ganger spiste du middag som inneholdt RENT KJØTT (ubearbeidet kjøtt som koteletter, biff, stek etc) i løpet av de siste 7 dager? De andre spørsmålene er hva man vanligvis gjør. Beregningsgrunnlaget for alle spørsmålene inkluderer også ubesvart/ vet ikke. For de fleste spørsmålene er det under 1 prosent, bortsett fra økologisk kylling der 15 prosent var ubesvart/vet ikke, og også 15 prosent ubesvart/vet ikke for økologisk kjøtt.

forskjellig for kvinner og menn (i 2004 og 2007). Det har vært en signifikant økning blant kvinnene, fra 43 prosent i 1997 til 53 prosent i 2007 (3-4 ganger i uken eller oftere). Det kan være at de mer moderne middagsrettene som eksempelvis pizza, spagetti og taco som tilbys på det norske markedet er attraktive for kvinner. Eller at det er kommet nye retter til. Disse tendensene samlet sett tyder på at det er kvinnene som står for en del av økningen i kjøttforbruket.

Når det gjelder å spise fisk til middag 3-4 ganger uken eller oftere, synes det å ha gått ned for både kvinner og menn, og størst har nedgangen vært for kvinner. Det kan derfor tenkes at kvinner i større grad enn menn har gått over fra fisk til kjøtt, selv om resultatene her er heller ikke entydig ettersom fisk 3-4 ganger i uken gikk litt opp for kvinner fra 2000 til 2004, men ned igjen i 2007. Kvinner spiser imidlertid oftere fisk enn menn, men forskjellene mellom kvinner og menn har blitt mindre.

Tabell 2-3 Andel som har spist kjøtt eller fisk 3-4 ganger i uken eller oftere etter kjønn. Prosent (N)¹⁸

	Menn				Kvinner			
	1997	2000	2004	2007	1997	2000	2004	2007
Kjøtt til middag i en el. annen form (3-7 g/uken)	77 (499)	80 (491)	84 (492)	85 (501)	69 (524)	73 (508)	78 (511)	80 (520)
Middag med kjøtt som hovedrett (3-7 g/uken)	53 (498)	58 (491)	52 (489)	58 (501)	43 (514)	44 (507)	50 (507)	53 (517)
Kjøtt til andre måltider enn middag (3-7 g/uken)	76 (494)	76 (488)	74 (492)	73 (501)	57 (512)	57 (506)	59 (511)	58 (518)
Middag som inneholder fisk (3-7 g/uken)	27 (499)	22 (491)	24 (492)	24 (500)	42 (515)	33 (508)	35 (510)	30 (519)

¹⁸ Kvinnens økte forbruk av kjøtt til middag i en eller annen form er signifikant, $p < 0.001$ (Kji-kvadrat-test).

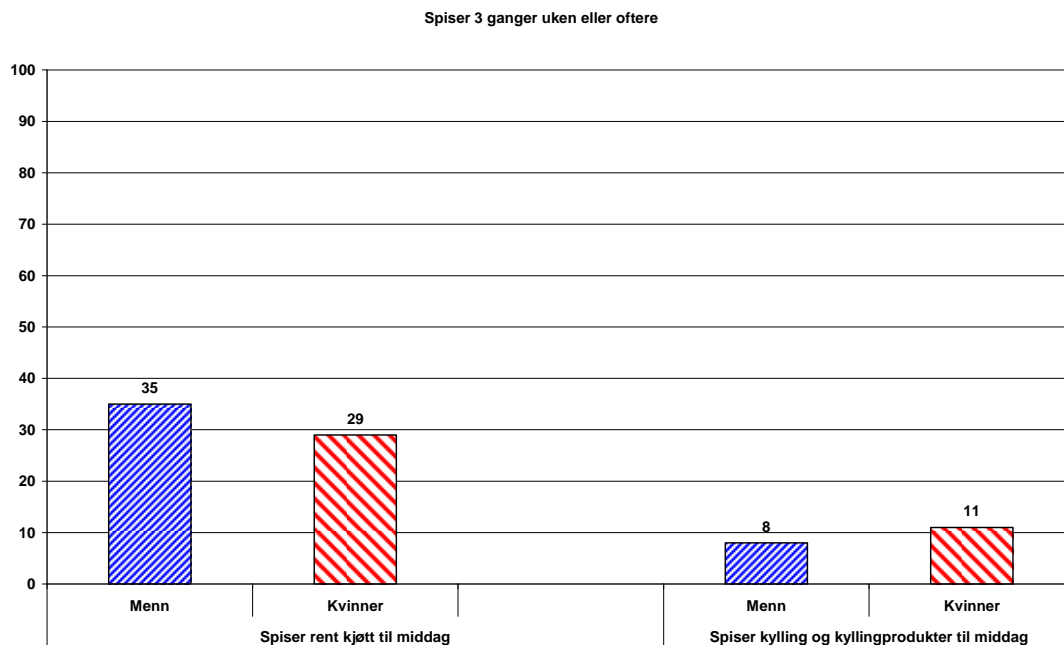
Kvinnens reduserte forbruk av fisk til middag er signifikant, $p < 0.05$ (Kji-kvadrat-test).

Kjøtt til middag i en eller annen form og kjønn er sig for $p < .05$ alle år

Middag med kjøtt som hovedrett og kjønn var sig for $p < .05$ i 1997 og 2000, men ikke i 2004 og 2007

Kjøtt til andre måltider enn middag og kjønn er sig for $p < .001$ for alle år

Fisk til middag og kjønn er sig for $p < .05$ alle år

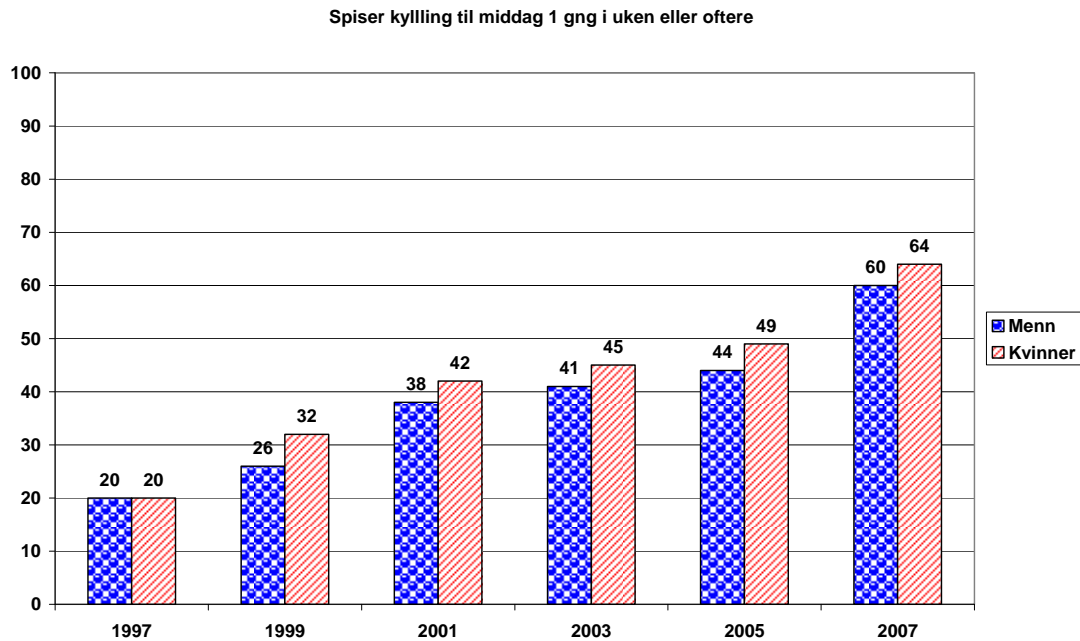

Figur 2-7: Prosentandel som spiser 3 ganger eller oftere i uken, hhv kjøtt og kylling/kyllingprodukter. 2007¹⁹

Denne figuren viser også at det er mer vanlig for menn og spise rent kjøtt enn for kvinner (sig for $p < .05$), men ingen forskjell mellom menn og kvinner når det gjelder kylling.

Vi har ikke data over kylling til middag over tid, men Norske Spisefakta (Synovate) har registrert dette. Vi har derfor laget en figur over hvor ofte man spiser kylling/kyllingprodukter til middag fra 1997 til 2005 fra Norske Spisefakta, og 2007 fra denne undersøkelsen (TNS Gallup).

¹⁹ Disse spørsmålene har vi ikke data over tid. Spørsmålet om rent kjøtt er "Hvor mange ganger spiste du middag som inneholdt rent kjøtt", og "Hvor ofte spiser du vanligvis middag som inneholder kylling?" Derfor er de ikke helt sammenlignbare. Rent kjøtt (N=496 menn, 517 kvinner). Kylling/kyllingprodukter N=501 menn, 520 kvinner). Forskjell mellom menn og kvinner som spiser rent kjøtt er sig for $p < .005$, men ikke for kylling og kyllingprodukter.

Figur 2-8: Andel som spiser kylling/kyllingprodukter til middag en gang i uken eller oftere etter kjønn og år (1997 til 2005; Norske Spisefakta - Synovate, 2007; TNS Gallup). Prosent²⁰

Det har vært en sterk økende tendens til å spise kylling til middag. Dette samsvarer også med en gros-statistikken som ble vist i innledningen av dette kapittelet. Det er små forskjeller mellom kvinner og menn, selv om kvinnene jevnt over ligger svakt høyere enn menn fra 1999 og utover.

2.2.3 Spisefrekvens etter husstand

Når det gjelder forskjeller mellom kvinner og menn og mat, er det også viktig å skille hvilken type husholdning de bor i. Bor man i et parforhold, er det grunn til å tro at man stort sett spiser det samme til middag når man spiser sammen. I undersøkelsene fra 2004 og 2007 stilte vi spørsmålet til barnefamilier: "Når voksne og barn spiser middag sammen, hvor ofte spiser dere da samme rett?" (Alltid, Vanligvis, Av og til, Vanligvis ikke, Aldri). I 2004 svarte 57 prosent 'alltid' mens 31 prosent svarte 'vanligvis'. I 2007 svarte 64 prosent 'alltid' mens 27 prosent svarte 'vanligvis'. Denne tendensen er stabil, endringen er ikke signifikant. Det vil si at de fleste husholdninger med barn i større eller mindre grad spiser det samme.

²⁰ 1997 til 2005 (Norske Spisefakta 2005, ca 4000 respondenter de ulike år – spørsmål: "Hvor ofte gjør du følgende ting? Spiser hovedrett med kylling/kyllingprodukter til middag?" 2007 (TNS Gallup) N: Menn=501, Kvinner=520), ekskl ubesvart (svært få) – spørsmål: "Hvor ofte pleier du vanligvis spise middag som inneholder kylling?"

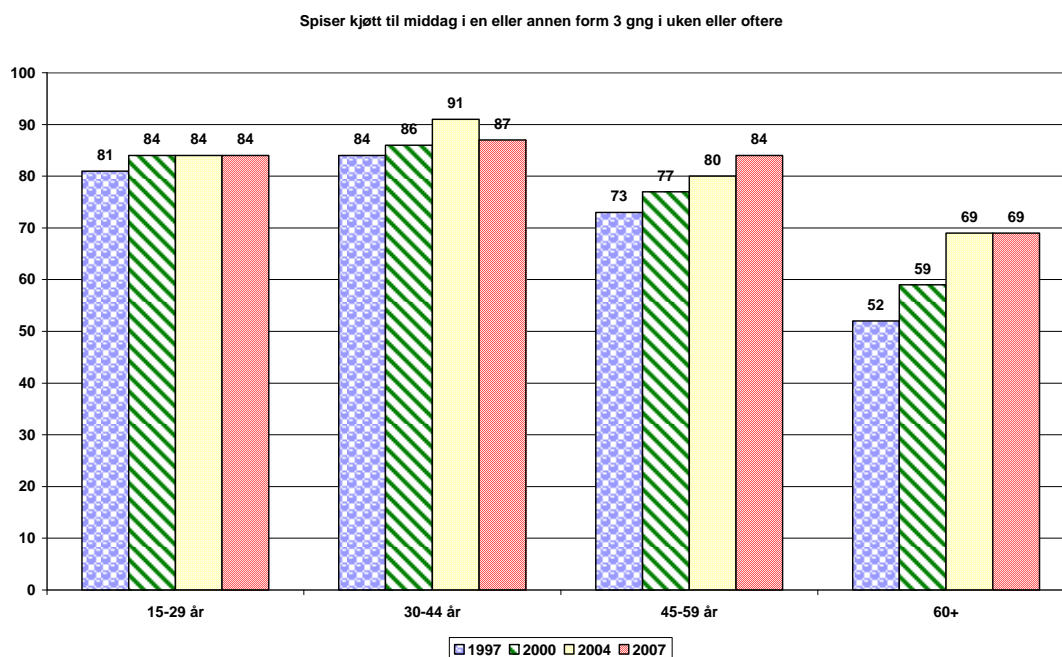
Tabell 2-4 Andel som spiser kjøtt til middag i en eller annen form 3-7 ganger i uken, etter kjønn, sivil status og år. Prosent²¹

	Menn				Kvinner			
	1997	2000	2004	2007	1997	2000	2004	2007
Gift eller samboer i parforhold	78	83	83	88	79	77	83	82
N	325	351	325	325	313	333	339	330
Enslig, med barn	84	78	97	85	58	63	75	73
N	37	27	34	40	66	46	47	66
Enslig, uten barn	74	75	82	77	52	66	66	68
N	113	106	119	89	103	118	110	112

Fra 1997 til 2000 og 2007 har enslige kvinner både med og uten barn økt sin spisefrekvens av kjøtt til middag i en eller annen form. For enslige menn uten barn er endringene ikke entydige og heller ikke signifikante. En mulig forklaring på tendensen til at enslige, og spesielt enslige kvinner oftere spiser kjøtt til middag i en eller annen form kan være at tilbudet av hvitt kjøtt som kylling og kalkun som er tilpasset en-personhusholdninger har økt de senere år. Dessuten har retter som pizza, taco, pastaretter også økt (Bugge og Lavik 2007).

2.2.4 Spisefrekvens av kjøtt etter alder

Alder var en annen variabel som kan ha betydning for spisefrekvensen av kjøtt. Her viser vi oversikt over hvor mange som spiser kjøtt og fisk 3 ganger i uka eller oftere.

Figur 2-9 Andel som spiser kjøtt til middag i en eller annen form 3 ganger i uka eller oftere, etter aldersgruppe og år. Prosent²²

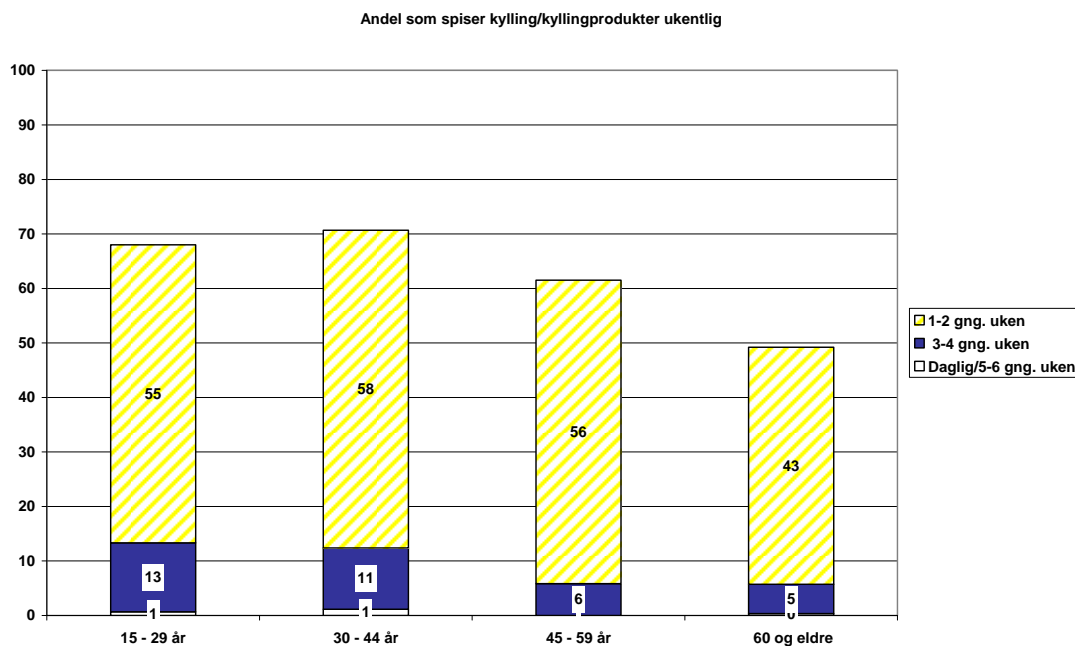
²¹ Ingen signifikante forskjeller (kji-kvadrat-test). Signifikant forskjell fra 1997 til 2000/2004 for enslige kvinner uten barn

²² (N 1997: 284, 277, 193, 259. N 2000: 276, 271, 197, 256. N 2004: 235, 283, 256, 231 N 2007: 150, 266, 291, 315. Ubesvart/vet ikke ekskl (svært få). Økningen i gruppen 60+ er signifikant p<0.001 (kji-kvadrat-test).

Det er en høyst signifikant økning over tid i andelen som spiser kjøtt til middag *i en eller annen form* 3 ganger i uka eller oftere blant dem som er 60 år og eldre, en økning fra 52 prosent i 1997 til 69 prosent i hhv 2004 og 2007. De eldres bruk av kjøtt til middag i en eller annen form har altså ikke fortsatt å øke, men flatet ut. Utviklingen i de siste 10 årene, kan likevel tyde på at eldre er i ferd med å gå over til enklere typer retter, pastaretter, pizza, eller andre ferdigretter der kjøtt ikke nødvendigvis er hovedingrediens. Dette kan være uttrykk for en generasjonseffekt, at de generasjoner som har vokst opp med og er vant til ferdigretter og retter av mer såkalt moderne karakter, nå etter hvert er å finne i de eldste aldersgruppene. En del av dem som i 1997 befant seg i aldersgruppen 45-59 år, vil i 2004 og 2007 nå være havnet i aldersgruppen 60+. Det kan også tenkes at eldre i dag lettere endrer matvaner enn det eldre gjorde tidligere. Ønsket om lettvinthet griper også den eldre generasjon. Tilgang på ferdigmat fra for eksempel Fjordland har vært økende, med stadig utvikling av nye retter og en stadig økende omsetning. Fjordlands produkter fremstår som lettvinde og raske middagsløsninger – og ”Fjordland - Når du har annet å gjøre enn å lage mat”.²³

I tillegg er ferdigretter fra disk blitt mer vanlig i de større fullsortimentsbutikkene. Det er dessuten generelt sett en økende velstand, som også kan ha hatt betydning for endring i spisevanene.

Selv om andelen har økt mest blant de eldre sammenlignet med de yngre, spiser eldre fortsatt sjeldnere kjøtt *i en eller annen form* til middag enn yngre. Aldersforskjellen er der fortsatt, men er altså i ferd med å bli mindre.

Figur 2-10: Andel som spiser kylling/kyllingprodukter ukentlig. (Sjeldnere eller aldri er utelatt i figuren) Prosent. 2007²⁴

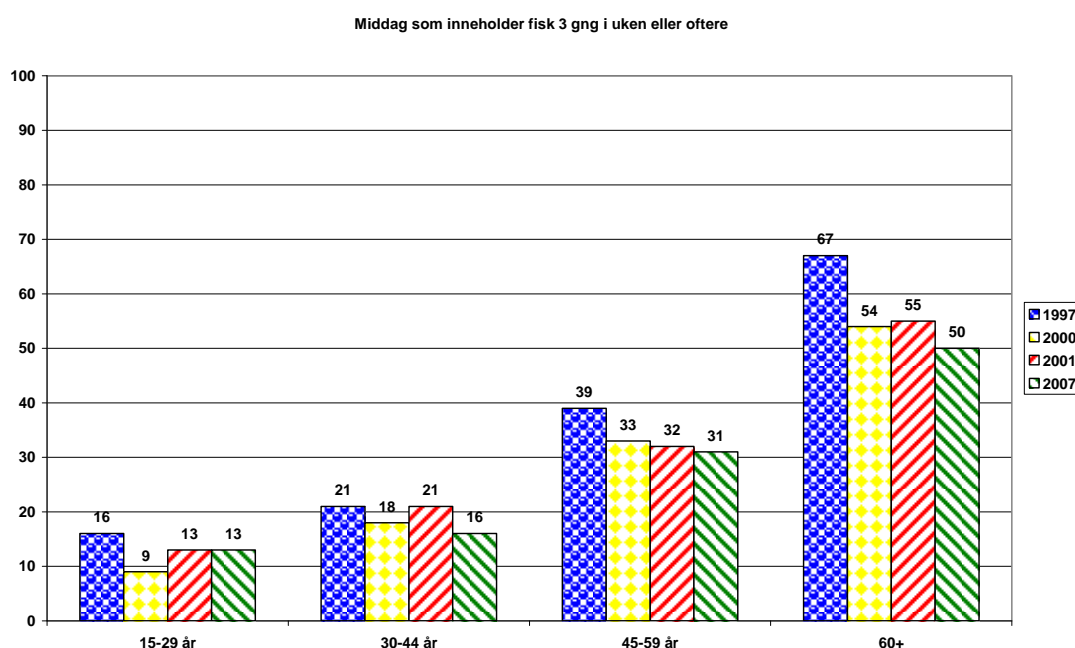
I 2007 var det flest i aldersgruppen 30-44 år som hadde kylling til middag ukentlig, mens de eldste spiste sjeldnast. Dataene fra Norske Spisefakta (Synovate) viser at forbruk av kylling til middag har økt i alle aldersgrupper, men økningen har vært størst i aldersgruppen 25-39

²³ <http://www.fjordland.no/fjordland/page?id=3> 1. mars 2008

²⁴ Sig for $p < .001$ N: 15-29 år=150, 30-44 år=291, 45-59 år=291, 60 år og eldre=314. Ubesvart/vet ikke er ekskl (svært få)

år²⁵, som ikke er helt samme alderskategori som vist over. Med forbehold om at dataene ikke er helt sammenlignbare, viste Norske Spisefakta videre at blant de eldste (60+) spiste 25 prosent kylling til middag 1 gng i uken eller oftere i 2005, mens våre data fra 2007 viser at 47 prosent av de 60+ spiste kylling til middag 1 gng i uken eller oftere. Dette kan tyde på at de eldste etter hvert nærmer seg de andre aldersgruppene med hensyn til å spise kylling til middag.

Endring av spisefrekvens av kylling til middag i ulike aldersgrupper, viser noenlunde samme tendens som kjøtt til middag *i en eller annen form*, noe som virker rimelig ut fra at kylling inngår i *en eller annen form*. Norske Spisefakta her derimot opplysninger om storfekjøtt og kjøttdeig i forhold til alder. Kjøttdeig har økt svakt i den yngste aldersgruppen 15-29 år (60 til 67 prosent fra 1997 til 2005 1 gng pr uke eller oftere), mens i den eldste aldersgruppen har det ikke skjedd noen endring. For storfekjøtt har det heller ikke skjedd noen endring for hhv den yngste og eldste aldersgruppen. Dette kan tyde på at når eldre spiser oftere kjøtt, er det muligens kyllingproduktene som bidrar mest til denne økningen.

Figur 2-11 Andel som spiser middag som inneholder fisk 3 ganger i uka eller oftere, etter aldersgruppe og år. Prosent²⁶

Fisk og kjøtt kan være komplementære matvarer. De som spiser mye kjøtt spiser ofte mindre fisk og omvendt. En rimelig antagelse vil derfor være at det økte kjøttforbruket, for eksempel blant de eldre, gjenspeiles i en tilsvarende reduksjon i fiskeforbruket i samme aldersgruppe. Det er derfor relevant å sammenholde disse funnene med tilsvarende funn når det gjelder forbruket av fisk.

Fisk har da også en motsatt utvikling enn kjøtt i forhold til alder. Alle år er det relativt flere eldre som spiser fisk til middag enn yngre. Forskjellene er også ganske store. Utviklingen fra 1997 til 2007 viser imidlertid at det er blant den eldste aldersgruppen at fiskeforbruket har gått mest tilbake, fra 67 prosent i 1997 til 50 prosent i 2007. Det er ikke urimelig å anta at fisken har blitt erstattet med kjøttprodukter. Det som også vil være interessant med fiskefor-

²⁵ Fra 1997 til 2005 – spiser kylling 1 gng i uken eller oftere; aldersgruppen 15-24 år økning fra 23 til 52 prosent, 25-39 år fra 27 til 63 prosent, 40-59 år 18 til 46 prosent og 60+ fra 13 til 25 prosent.

²⁶ (N 1997: 284, 277, 193, 260. N 2000: 276, 271, 196, 256. N 2004: 234, 281, 257, 229. N 2007: 149, 266, 290, 314). Nedgangen fra 1997 til 2000 er signifikant $p < 0.05$ i gruppen 15-29 år og signifikant $p < 0.01$ i gruppen 60+ (t-test). Ubesv/vet ikke ekskl – svært få.

bruk etter alder, er om dette er generasjonseffekter. Dette vil da bety at de som spiser lite fisk i yngre år, drar meg seg disse spisevanene når de blir eldre. Man skal imidlertid ikke se bort fra at det også kan finne sted endringer i spisevanene med økende alder.

Endringer i kjøttforbruk målt som *hvor ofte* man har kjøtt til middag sier bare noe om *en* måte å endre på. En omlegging av kostholdet, bevisst eller ubevisst, kan skje på flere måter hvorav det å redusere hyppigheten av en matvare i middagsmåltidet bare er en mulighet. Derfor er det viktig å differensiere mellom ulike former for kjøttforbruk. Endring kan for eksempel skje ved at man spiser mindre av én type kjøtt og mer av en annen, eller at man unngår helt enkelte kjøttslag. Vi skal se nærmere på dette i neste avsnitt.

2.3 Unngå helt eller redusere forbruket av enkelte kjøttslag

De aller fleste nordmenn spiser kjøtt. Både i 1997, 2000, 2004 og 2007 svarte 99 prosent av befolkningen at de hadde spist kjøtt i løpet av de siste 3 månedene. Majoriteten, om lag 95 prosent av befolkningen spiser kjøtt *minst* en gang i uken, både i 1997, 2000, 2004 og 2007. Som nevnt er det svært få i Norge som er vegetarianere sammenlignet med andre land (Kjærnes, Poppe og Lavik 2005)²⁷.

Bakgrunnen for at folk velger å bli vegetarianere spenner fra hensynet til dyras til egen helse, moralske overbevisninger om at det er galt å ta liv og religiøse grunner (Guzmán 1998). At det er så få vegetarianere i Norge betyr ikke at nordmenn er upåvirket av disse forholdene. Mange er opptatt av egen helse og de fleste mener trolig at det er viktig å behandle dyrene godt. For de fleste nordmenn synes en endring i retning av et vegetarisk kosthold å være et dramatisk skritt å ta. Til det har kjøtt en altfor sentral rolle i kostholdet til folk flest (Lien, Bjørkum og Bye 1998, Guzman, Bjørkum og Kjærnes 2000). Men kjøtt har også en vel så sentral betydning i andre land, slik at forklaringen kan ikke bare ligge her. Dessuten har man i Norge en stor grad av tillit til kjøtt (Kjærnes, Poppe og Lavik 2005). Dette kan være noe av forklaringen på at nordmenn i langt mindre grad enn andre land tenker på dyrenes velferd når de handler kjøtt, mens svært mange er generelt opptatt av dyrenes helse (Unni Kjærnes et al 2007).

Det kan være mange andre grunner enn dyrevelferd at man kan være skeptisk til kjøtt. Innholdet av fett, utbredelse av salmonella og andre matbårne sykdommer, skrapesyke og kugalskap er problemer som varierer fra kjøtttype til kjøtttype. Innholdet av det mettede fett er for eksempel høyere i fårekjøtt og storfe enn i hvitt kjøtt. Skrapesyke er en sykdom som først og fremst forbindes med sau, og kugalskap rammer i første rekke storfe. Hensynet til dyrenes velferd ivaretas også slik mange ser det i ulik grad for ulike dyr. Noen vil for eksempel mene at sau som beiter ute store deler av året har det bedre enn for eksempel gris, som stort sett bare er inne, eller kylling som ales opp i trange bur med liten bevegelsesmulighet.

Frykten for kugalskap eller "farlig" fett trenger altså ikke å gjøre kjøttspisere til vegetarianere. Det gjør heller ikke skepsis til hvordan dyrene har det i moderne kyllingproduksjon. Man kan bare unngå å spise det og i stedet velge noe annet.

I det videre skal vi undersøke hvorvidt det har skjedd endringer når det gjelder å unngå eller redusere forbruket av enkelte kjøttslag. Vi skal også undersøke hvorvidt det har vært endringer når det gjelder hva slags kjøtt som unngås og i de årsaker som ligger til grunn for dette. I tillegg til de ordinære undersøkelsene i 1997 og 2000 ble disse spørsmålene gjentatt i surveyen i mars 2001, og igjen i 2004 og 2007.

²⁷ I den siste undersøkelsen fra november 2001 svarer 2,4 prosent at de *ikke* har spist kjøtt de siste 3 månedene (se tabell 2-2). Dette er en signifikant økning på nesten 2 prosentpoeng. Dette skyldes nok en midlertidig endring pga BSE-kriser og munn- og klovsyke, en endring som ikke var varig.

Tabell 2.5 viser andelen som hhv. unngår helt, reduserer noe og som *ikke* unngår bestemte kjøttslag i 1997, 2000, 2001, 2004 og 2007. Som vi ser var det i 1997 til sammen 20 prosent av de spurte som svarte at de enten unngår helt, eller reduserer noe på bestemte kjøttslag. I 2000 hadde denne andelen økt til 25 prosent. Det er imidlertid bare andelen som svarer at de reduserer *noe* som har økt frem til 2001, mens andelen som svarer at de helt unngår bestemte kjøttslag stort sett er uendret. Resultatene for mars 2001, viser at det *ikke* er signifikante endringer siden november 2000.

Ser vi på dem som er skeptisk (unngår helt eller reduserer noe) er det en økning i denne andelen fra 1997 til 2007 (fra 20 prosent til 25 prosent).

Tabell 2-5 Hvor mange som bevisst unngår helt, reduserer noe eller unngår ikke å spise bestemte kjøttslag, etter år. Prosent (N).²⁸

	1997	2000	2001	2004	2007
Unngår helt	11	11	10	9	10
Reduserer noe	9	14	16	13	15
Unngår ikke	80	75	74	78	75
Totalt	100	100	100	100	100
(N)	(1013)	(1000)	(1009)	(1003)	1018

Ser vi derimot på endringer når det gjelder *hva* slags kjøtt som unngås blir dette bildet noe annerledes.

Svin er det kjøttslaget flest ønsker å unngå. Dette gjelder alle år bortsett fra 2001, da storfe-kjøtt toppe listen. I 2001 var kugalskap et hett tema med spredning til land som Danmark, Tyskland og Frankrike. Resultatene for surveyen i 2001 støtter en slik tolkning. Ikke fullt så mange unngikk eller reduserte forbruket av svin.

Sammenlignet med 1997 er det likevel en større andel som unngår storfekjøtt i 2007, men sammenlignet med 2000 og 2004 er det omtrent ingen endring. Pølser er det også flere som unngår, men sammenlignet med 2004 er det ingen forskjell. Dette tyder på at E.coli-skandalen i første halvdel av 2006 ikke har satt spesielt varige spor. Dette viser også andre undersøkelser, at E.coli-skandalen hadde en umiddelbar effekt, men at vi ikke er blitt mer skeptiske til kjøtt av den grunn (Berg 2006). Dette viser at store diskusjoner om kjøtt i media, har en umiddelbar effekt, men at det ikke tar lang tid før man er tilbake på omtrent opprinnelig nivå. Man skal likevel ikke se bort fra at E.coli-skandalen kan ha hatt noen langsiktige effekter.

Stadig færre ønsker imidlertid å unngå fjørfe. Dette er i tråd med den økningen fjørfeprodukter har hatt i senere år.

²⁸ I gruppene som bevisst reduserer sitt forbruk eller unngår bestemte kjøttslag er økningen fra 1997 til 2000 signifikant $p < 0.01$ mens endringen fra 2001 til 2004 er signifikant $p < 0.05$ (t-test). Ubesv/vet-ikke ekskl

Tabell 2-6 Hvilke kjøttslag man unngår, blant dem som bevisst reduserer eller unngår. Flere svar kan avgis. Prosent²⁹

	1997 (N 200)	2000 (N 252)	2001 (N 261)	2004 (N 217)	2007 (N 249)
Storfe	11	20	63	19	23
Svin	36	37	27	38	36
Fårekjøtt	26	13	12	19	19
Fjærkre	13	13	8	11	6
Pølser	3	5	5	9	8
Kjøttdeig	6	3	4	6	7
Innmat	7	2	10	9	8

Tabell 2-7 Hva er viktigste grunn til at man bevisst reduserer sitt forbruk eller unngår bestemte kjøttslag, blant dem som har redusert bevisst eller unngår. Prosent³⁰

	2000	2001	2004	2007	2007 (andre grunner?)
Hensynet til helse ift ernæring (fett, kreft, hjerte-/karsykdommer ol)	49	24	46	52	40
Hensynet til helse ift matvaresikkerhet (skrapesyke, kugalskap etc.)	12	59	9	6	15
Smak	37	15	39	36	31
Hensynet til hvordan dyrene har det	2	2	6	6	14
	100	100	100	100	100
N (Beregnet av dem som har svart ovennevnte grunner - sammenlignbart over tid)	212	213	167	159	72
Nye kategorier: andel beregnet av alle som reduserer eller bevisst unngår					
Hensynet til slanking (ny kategori 2004)			1	1	2
Hensynet til miljø (ny kategori 2007)				1	2
Hensynet til hygiene, eks E.coli, salmonella, listeria (ny kategori 2007)				3	3
Åpent / ubesvart / vet ikke	16	18	22	31	64
Totalt alle som reduserer eller bevisst unngår (N)	(252)	(260)	(217)	(249)	(242)

Forskjellen mellom 1997 og 2000 er signifikant $p < 0.01$ (testet ved t-test) for storfekjøtt, $p < 0.001$ for fårekjøtt. Forskjellen mellom 2000 og 2001 er signifikant $p < 0.001$ for storfekjøtt, $p < 0.05$ for svin, $p < 0.001$ for innmat. Forskjellene mellom 2001 og 2004 er signifikant $p < 0.001$ for storfekjøtt, $p < 0.05$ for svinekjøtt og signifikant $p < 0.05$ for fårekjøtt (t-test).

³⁰ "Hva er den viktigste årsaken til at du unngår bestemte kjøttslag?" I 2007 stilte vi ett spørsmål i tillegg: "Kan du nevne en annen årsak til at du unngår bestemt kjøttslag?" (Intervjuinstruks begge spørsmål: KUN ETT SVAR – IKKE LES OPP). Forskjellene mellom 2000 og 2001 er signifikant $p < 0.001$ både for hensynet til ernæring, matvaresikkerhet og smak. Forskjellene mellom 2001 og 2004 er også signifikante $p < 0.001$ for hensynet til ernæring, matvaresikkerhet og smak (t-test).

Mens ernæringshensyn veide tyngst for i både 2000, 2004 og 2007, var det i 2001 hensynet til matsikkerhet som var det viktigste argumentet for å redusere eller unngå bestemte kjøttslag. I 2000 oppga 49 prosent hensynet til ernæring som grunn til å unngå enkelte kjøttslag, mens denne andelen ble redusert til 24 prosent i 2001. Smak var det nest viktigste argumentet i både 2000, 2004 og 2007, mens dette ikke var viktig i 2001. Det interessante er at man i 2004 og 2007 er tilbake til 2000-nivå, noe som støtter opp om at endringene i 2001 var av kortsiktig karakter. En slik dreining i 2001 må forstås på bakgrunn av utbrudd av kugalskap på kontinentet, kombinert med en frykt for at sykdommen skal krysse norske landegrenser og dermed kunne komme til å angå oss i en annen grad enn før. Sakens brede oppmerksomhet i mediene har sannsynligvis forsterket en slik frykt.

Det er altså hensynet til egen helse og smakspreferanser som er de viktigste grunnene til å unngå eller redusere noe på forbruket av enkelte kjøttslag. Hensynet til dyrenes ve og vel er, som vi ser av tabell 2.8, et langt mindre utbredt argument, men likevel økende. Hensynet til dyrene ble også noe viktigere da respondentene fikk anledning til å oppgi en grunn til, slik de fikk i 2007. Våre resultater betyr ikke nødvendigvis at dyrevelferd ikke er et tema som opptar folk. Flere studier viser at etiske aspekter i kjøttproduksjon er et viktig tema for mange forbrukere (Holm og Møhl 1994/1995, Almås 1991, Nygård 1994, Guzmán 1998, Wandel og Bugge 1994). I en internasjonal studie om dyrevelferd (Welfare Quality) viser derimot at nordmenn er svært opptatt av at dyrene skal ha det bra, men at dette er noe de ikke tenker over når de handler (Kjærnes et al 2007).

I 2007 inkluderte vi to nye alternativer, som hensynet til miljø og hensynet til hygiene. Ingen av disse fikk noen særlig oppslutning som argument for å unngå kjøtt. Debatten³¹ om klima og kjøttproduksjon som har pågått en tid synes ikke å ha nedfelt seg i opinionen ennå.

Spørsmålet vi videre kan stille oss er hvorvidt det først og fremst er frykten for kugalskap som er grunnen til at noen velger bort storfekjøtt, eller om det er helt andre årsaker, som for eksempel ernæringsmessige? Og hva er det rådende argumentet for å kutte ut eller redusere svin, sau og kylling? Det er rimelig å anta at begrunnelsene for å unngå eller redusere forbruket av ulike kjøttslag vil variere avhengig av hva slags kjøtt det dreier seg om, og – ikke minst – undersøkelsestidspunktet. I neste tabell ser vi sammenhengen mellom hva slags kjøtt man unngår eller reduserer forbruket av og hvilket hensyn som oppgis som grunn.

³¹ Eks Nationen fra 30.07.07

Tabell 2-8 Hvorfor man unngår ulike kjøttslag, etter kjøttslag og år. Prosent. (Blant dem som har redusert bevisst eller unngår)

	Storfe				Svin			Fårekjøtt			Fjærkre		
	2000	2001	2004	2007	2000	2004	2007	2000	2004	2007	2000	2004	2007
Hensynet til helse ift ernæring fett, kolesterol, kreft, hjerte-/karsykdom o.l.	46	18	55	42	42	49	36	28	32	21	12	8	0
Hensynet til helse ift matvaresikkerhet (skrapesyke, kugalskap o.l.)	24	67	0	0	8	4	6	3	0	2	18	21	0
Smak	14	5	31	26	28	22	11	53	59	43	46	17	2
Hensynet til hvordan dyrene har det		1	2	5	2	4	6	3	0	6	12	29	27
Hensynet til slanking, (ny 2004)			2	2	0		0		0	2		0	0
Hensynet til miljø (ny 2007)										2			7
Hensynet til hygiene (ny 2007)				0			1						
Åpent	12	9	10	23	17	22	36	9	10	21	12	25	47
Ubesvart/vet ikke	4	1	0	2	3	0	3	3	0	2		0	0
Totalt	100	100	100	100	100	100	100	100	101	100	100	100	100
	(50)	(164)	(42)	(57)	(93)	(83)	(89)	(33)	(41)	(47)	(33)	(24)	(15)

I denne tabellen er antall observasjoner svært få, med unntak av 2001, så resultatene må tolkes med forsiktighet.

Hvis vi først ser på hvilke hensyn som er avgjørende for å ikke spise eller spise mindre storfekjøtt ser vi at 2001 skiller seg sterkt ut. Mens ca halvparten av dem som unngår storfekjøtt benyttet argumentet om ernæring i 2000, 2004 og 2007, mens kun 18 prosent oppga dette i 2001. Motsatt tendens ser vi når det gjelder hensynet til matsikkerhet; 24 prosent fremførte dette som argument i 2000 mot hele 67 prosent i 2001, mens ingen nevnte dette i 2004 og 2007. Dette har, som vi tidligere har vært inne på, med stor sannsynlighet sammenheng med den tidens oppmerksomhet rundt kugalskap og munn- og klovsyke spesielt og mattrygghet generelt. Denne dreiningen synes kun som en midlertidig reaksjon på sykdomssituasjonen på kontinentet i den perioden. I 2004 og 2007 var hensynet til matvaresikkerhet ikke lenger tilstede som begrunnelse for å unngå storfekjøtt. Også E.coli-skandalen synes også å være glemt.

Sammenligner vi nå videre forskjeller i bruk av ulike argumenter for hvert enkelt kjøttslag i 2000, 2004 og 2007 viser resultatene at argumentet om helse har større utbredelse blant dem som unngår storfe og svin, enn blant dem som unngår fjærkre. Dette betyr altså at storfe og svin anses for å være mer usunt kjøttslag enn fjærkre.

I 2000 og 2004 viser analysen at argumentet om matvaresikkerhet er mer utbredt blant dem som unngår fjærkre enn de som unngår de andre dyreslagene. Dette har trolig sammenheng med at matinfeksjoner forårsaket av for eksempel salmonella i stor grad er et tema som relateres til forbruk av fjærkre. I 2007 derimot er det ingen som unngår kylling pga matsikkerhet. Dette kan igjen ha sammenheng med at det ikke har vært noen store skandaler i senere tid knyttet til fjærkreprodukter. Derimot er dyrevelferd mer knyttet til fjærkre enn de andre dyreslagene.

Ser vi videre på argumentet om smak, finner vi at dette argumentet har en større utbredelse som begrunnelse for å unngå fårekjøtt enn de andre kjøttslagene. I 2000 var smak et viktig

argument for å unngå kylling, men i 2004 og 2007 er argumentet gått over til dyrevelferd. Det kan hende at debatten om frittgående høner og burhøns har begynt å få økt oppmerksomhet. For øvrig er det verd å merke seg at stadig færre unngår kylling pga av smak. Mulig at fjørfe-produkter som tilbys forbrukerne er blitt både bedre og de fås i flere varianter enn tidligere.

I 2000, 2001, 2004 og 2007 er hhv 14, 18, 22 og 31 prosent av respondentene plassert i kategorien "åpent" sammen med vet ikke/ubesvart på spørsmålet om hva som var årsaken til reduksjon eller at de bevisst unngikk bestemte kjøttslag. Det vil si at årsakene til at man unngikk enkelte kjøttslag ikke har passet inn i de prekodete svarkategoriene. Heller ikke de nye kategoriene vi tilføyde i 2004 og 2007 er det mange som har svart. Det er svært få som for eksempel oppgir hensynet til hygiene, noe som igjen støtter opp om at E.coli-skandalen våren 2006 ikke har hatt langvarig virkning. I de åpne svarkategoriene oppgis det at kjøttet er tungt fordøyelig eller at det er vanskelig å tygge. Andre svarer at det handler om velvære, eller at fettene eller konsistensen på det aktuelle kjøttet er *ekfelt*. Flere svarer at de har tilgang til annen type kjøtt som for eksempel vilt, eller at de bare spiser fisk.

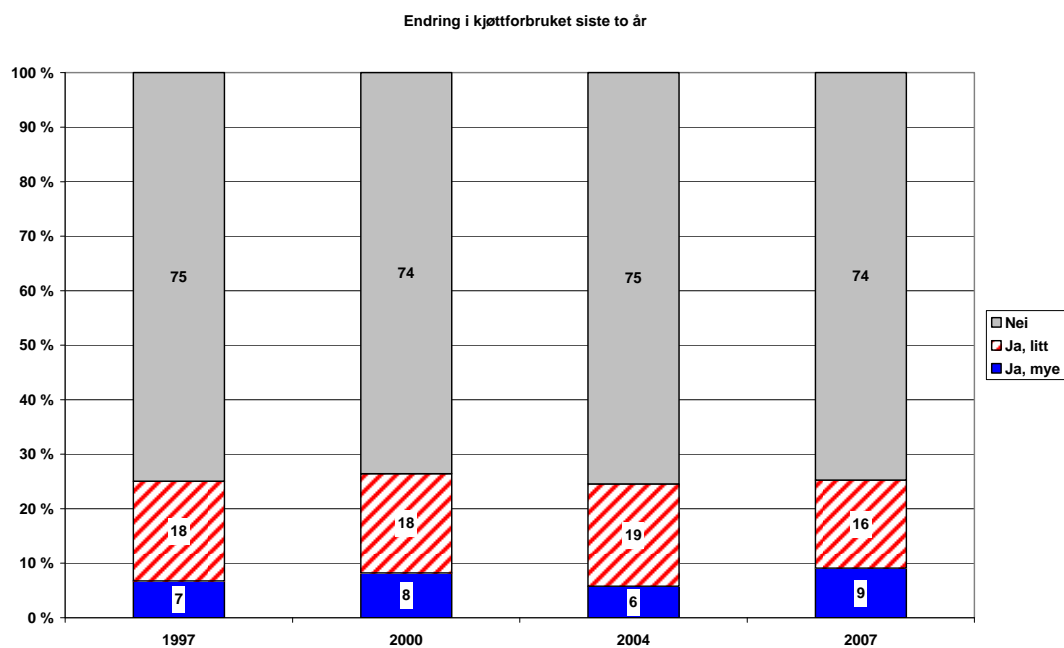
Vi har sett på et par av disse svarene i 2007 ut fra hvilket kjøtt de ville unngå. Begrunnelser for å unngå *storfe* var at det var tungt fordøyelig, at de ikke likte smaken, at de ble syk av det. Blant dem som unngikk *svin*, fikk vi blant annet følgende begrunnelser; referanse til bibelen, religion, deriblant muslim.. I tillegg var det noen som sa de ikke likte smaken, og at det var fett, at de hadde matintoleranse, osv. Hvorfor de unngikk *fårekjøtt* hadde noen andre begrunnelser: her var det en del som sa at de ikke likte fårekjøtt. Å unngå kylling eller *fjørfe* ble det referert til følelsesmessige hensyn og fugleinfluensa. Grunner for å unngå *pølser* var religiøst, frykten for hva de inneholder og liker ikke smaken. Grunner til å unngå *kjøttdeig* er at andre matvarer er sunnere, kjøttdeig byr en imot og en liker ikke smaken.

Oppsummeringsmessig kan vi antyde at fjærkre fremstår som sunnest, storfe, sau og svin som tryggest, kylling som best på smak og sau og svin best på dyrevelferd. Men som nevnt, antall observasjoner er svært få, og vi må derfor være forsiktig med å trekke konklusjoner.

3 Endring i matforbruk

3.1 Endring i kjøttforbruk

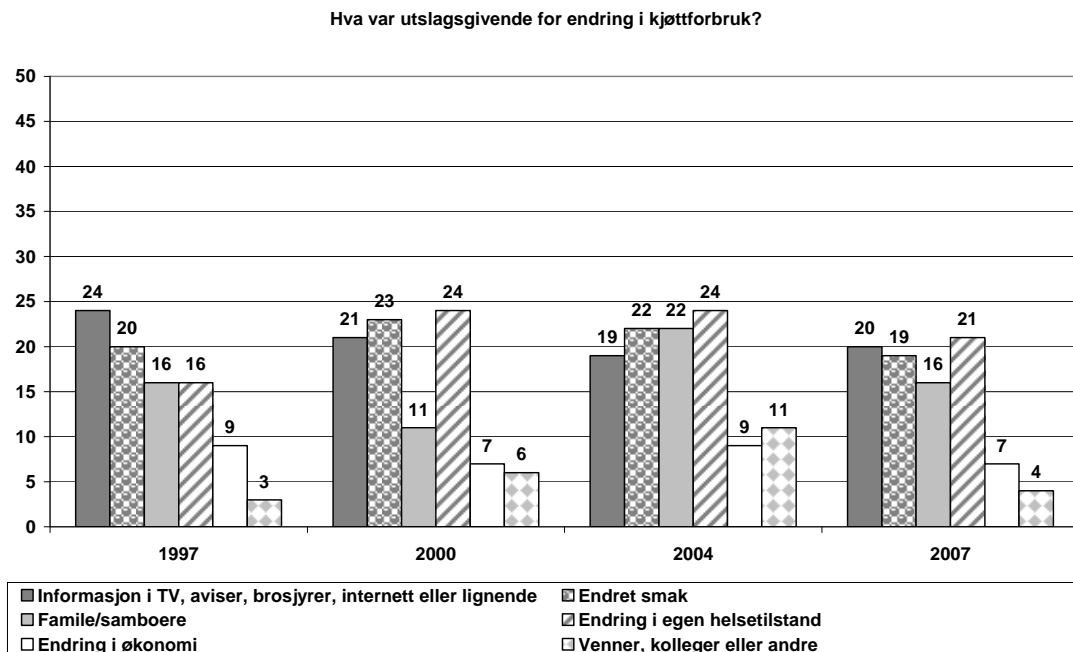
Ett annet av spørsmålene som undersøkelsen tar for seg, er i hvilken grad folk selv rapporterer endring i kjøttforbruket i løpet av de siste to år, og hva slags endringer som er foretatt. Her er det ingen endringer over tid. Til sammen ser vi at en fjerdedel av befolkningen hadde endret sitt forbruk av kjøtt i løpet av de siste 2 årene for alle fire undersøkelsestidspunktene.

Figur 3-1 Endring i eget kjøttforbruk siste to år. Prosent³²

Endring av kjøttforbruket kan innebære både en økning og reduksjon i bestemte kjøttprodukter. De mest vanligste endringene når vi ser på andre spørsmål i undersøkelsen er økning av ren kylling, og reduksjon av bearbeidet kjøtt (kjøttdeig, karbonadedeig, pølser og farser etc.)

³² (N 1997: 1010, N 2000: 999, N 2004: 1002). Ingen signifikante endringer mellom årene.

Figur 3-2: Hvem eller hva var utslagsgivende for endringene i ditt kjøttforbruk? Flere svar kunne avgis. Prosent³³

Alle år er det informasjon fra media som var viktig for endring i kjøttforbruk, sammen med endring av smak. Vi ser også at helse er et viktig argument for å endre. Venner, kollegaer og lignende, sammen med økonomi, har liten betydning, mens familie har fått noe større betydning. Endring i egen helsetilstand er også et viktig argument for endring av kjøttforbruket. Åpne svar fra 2007 er blant annet; ”blitt mer oppmerksom på kosthold, fett, debatt om smittefare, E.coli bakterien og oppstyr rundt det”. De fleste kommentarene går på et sunnere kosthold, eller argumenter rundt matsikkerhet.

De som svarte informasjon fra TV, aviser etc fikk i 2007 et par oppfølgingsspørsmål (50 personer fikk dette spørsmålet): *Hvilke type informasjon har vært viktig?* 36 prosent svarte miljø. Mens det var svært få som oppga miljøhensyn blant dem som bevisst unngikk eller reduserte kjøttforbruket, er miljø noe viktigere når det er spørsmål om endring. Miljø kan derfor være viktig for økt kjøttforbruk, for eksempel økologisk kjøtt. 8 prosent svarte slankestoff, mens 3 prosent svarte helse. 20 prosent oppga andre svar, som ”dyrevern, informasjon om dårlig kjøtt som hadde nådd ut til butikkene, informasjon om hva som er raskt og lettvin”. Videre ble de spurt om informasjon fra det offentlige eller informasjon fra matvarebransjen hadde vært viktig. 72 prosent svarte det offentlige, 16 prosent matvarebransjen og 12 prosent ingen av delene.

3.2 Endring i matvaner og ulike debatter

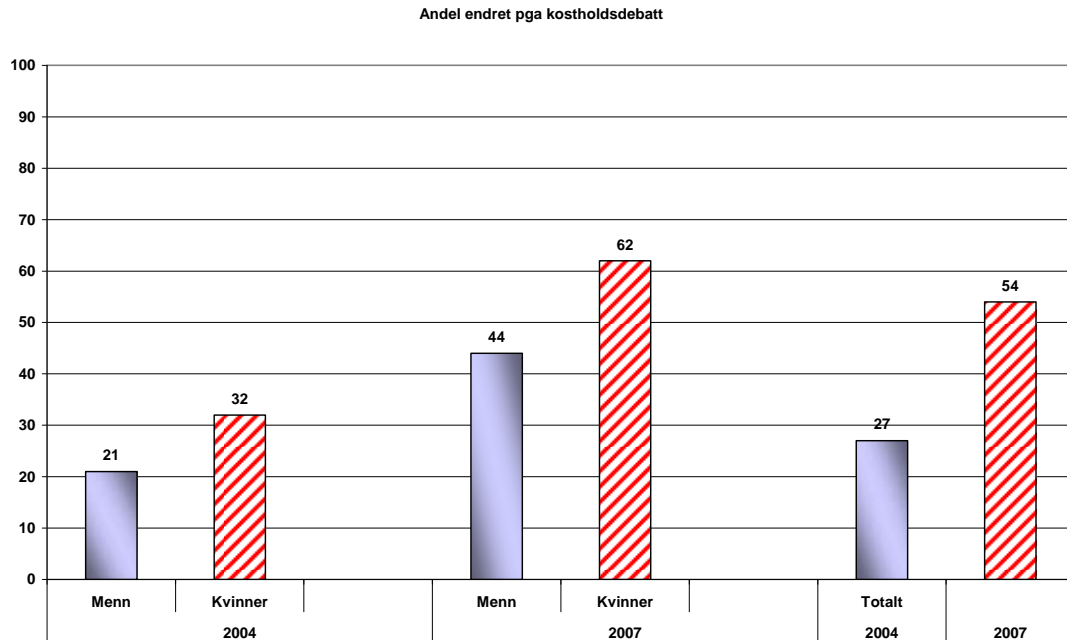
I en lengre periode før undersøkelsen fra 2004, pågikk det en kostholdsdebatt etter at doktor Fedon Lindberg lanserte sine teorier om kosthold og slanking. Disse var i en viss kontrast til tidligere teorier, som etablerte ernæringseksperter hadde lansert som sunn og riktig mat, med for eksempel professor Kaare Norum i spissen. Fedon foreslo mindre karbohydrater, og la vekt på begreper som antioksidanter og proteinrik mat. Mer naturlig mat i form av rent kjøtt, fisk, fjærkre, bær, belgfrukter, grønnsaker og egg³⁴, og mindre sukker, melkeprodukter, poteter og raffinerte melvarer. Dermed hadde Fedon Lindberg bidratt til at rent kjøtt ble legitime

³³ N 1997: 254, 2000: 264, 2004: 246, 2007: 256

³⁴ Kilde: <http://www.drindberg.com/page/index.php?structid=35&joinid=-1&parentid=32>, 5. april 2005

produkter i et sunt kosthold. Statens ernæringsråd anbefalte imidlertid både brød, potet, ris og pasta. Ernæringsprofessor Kaare Norum anbefalte norsk husmannskost med melk, brød og poteter (Dagbladet 19/9-2002). Debatten var til tider ganske opphetet.

I 2004 stilte vi derfor et nytt spørsmål: *Har kostholdsdebatten de siste år hatt innvirkning på dine spisevaner?* Dette spørsmålet ble gjentatt i 2007, men i litt annen kontekst.

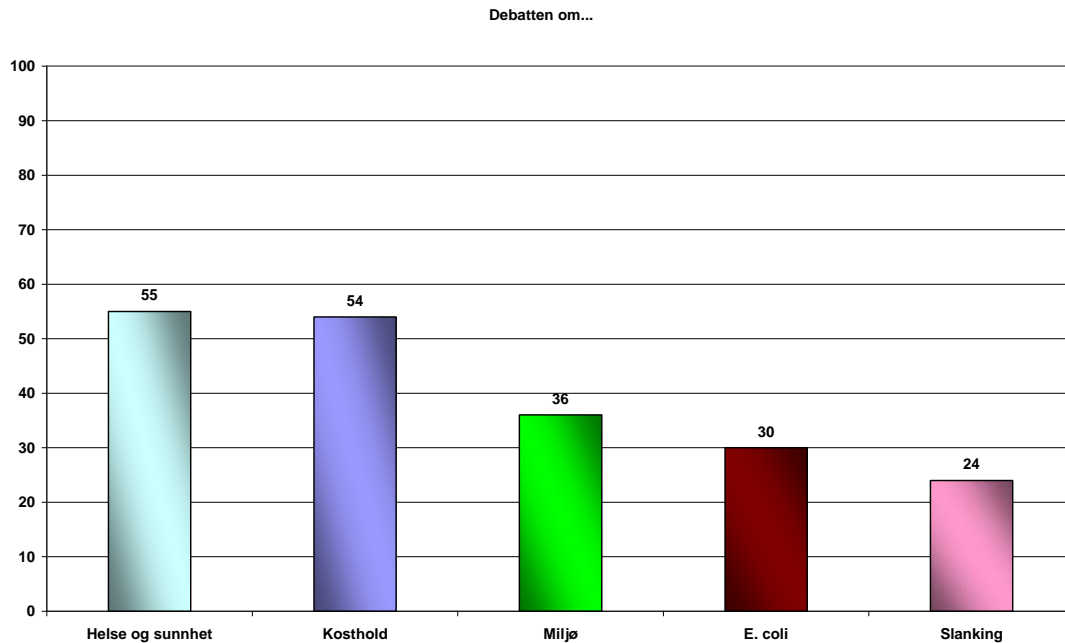
Figur 3-3: Andeler som har endret spisevaner pga kostholdsdebatten etter kjønn og år. Prosent³⁵

I 2004 hadde 27 prosent endret spisevaner pga kostholdsdebatten. I 2007 var denne andelen økt til 54 prosent. Dette er en stor økning. Noe av økningen kan skyldes i spørsmålenes kontekst i spørreskjemaet. I 2004 startet vi med spørsmålet om kostholdsdebatten hadde hatt betydning for endring i spisevaner, for deretter å spørre de som hadde endret hva de spiste mer eller mindre av. I 2007 stilte vi først spørsmål til samtlige om de hadde endret spisevaner for enkelte matprodukter; om de "i løpet av de siste 2-3 år, har spist mer, mindre, samme mengde eller spiser du ikke følgende matvarer?" De som så svarte at de spiste mer eller mindre på minst ett av produktene som ble angitt, fikk så nytt spørsmål om ulike debatter hadde hatt betydning. Det kan tenkes at når man først går igjennom alle produktene som ble nevnt og så spør om kostholdsdebatten har hatt betydning, er det lettere å svare positivt på det, enn om man starter med å spørre om kostholdsdebatten har hatt betydning før produktene nevnes. Dette kan imidlertid ha ført til at andelen som svarte at kostholdsdebatten hadde ført til endring i matvaner ble underrapportert i 2004. Begge år er det derimot store kjønnsforskjeller, det er flere kvinner enn menn som er opptatt av kosthold og som blir påvirket av slike debatter. Dette er i tråd med andre undersøkelser som forteller at kvinner er mer opptatt av et sunt kosthold enn menn (Bugge og Lavik 2007).

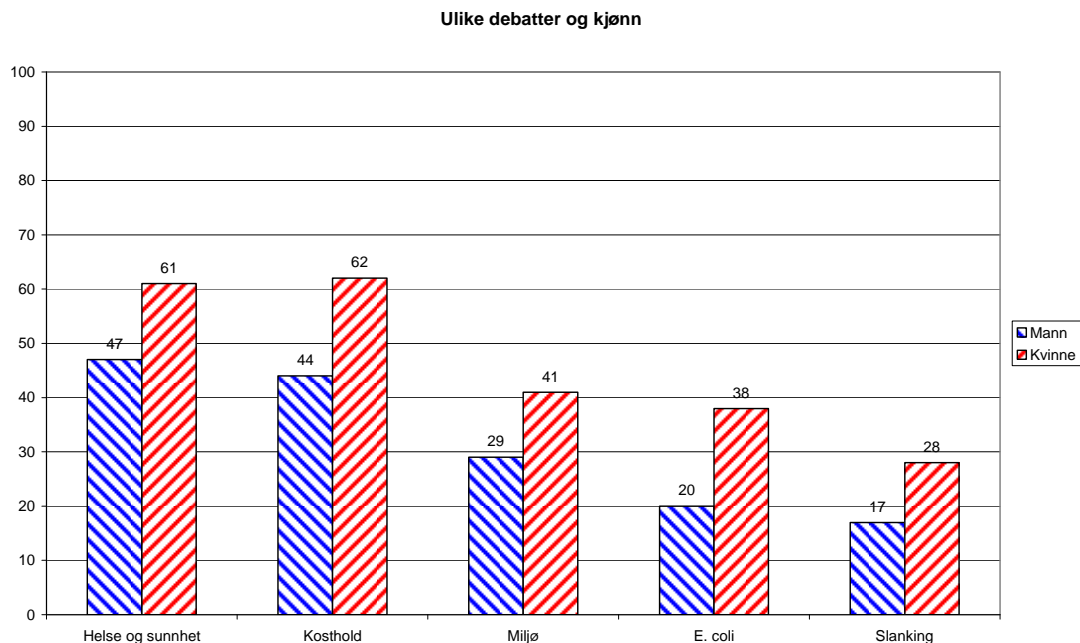
I 2007 stilte vi dessuten spørsmål om flere debatter hadde hatt betydning, som debatten om miljø, E.coli, helse og sunnhet og debatten om slanking. Kosthold som begrep er litt diffust. Det var for øvrig sterke korrelasjoner mellom debattene om kosthold, helse og sunnhet, samt slanking. Likevel, ved å spørre om de ulike debattene, ble bildet noe mer nyansert. Det er helseargumentet som flest oppga, mens slanking var det færrest som nevnte. Miljø var det også mange som nevnte. Miljø var nevnt av svært få som begrunnelse for å unngå kjøtt, mens

³⁵ N: 2004 menn: 487, kvinner 506, totalt 993, 2007 menn: 457, kvinner:482, total: 939. Ubesv/vet ikke utelatt, signifikant begge år

miljøargumentet synes likevel relevant for å endre på matvaner. Vi vet imidlertid ikke om respondentene har tenkt på klima når de har svart at miljødebatten har hatt betydning for endring av matvaner. Det er også en stor andel som oppgir E.coli som grunn for å ha endret forbruket, hele 30 prosent. Denne andelen samsvarer med Berg (2006) sin undersøkelse i etterkant av E.coli-skandalen. 70 prosent hadde ikke endret, 12 prosent hadde endret men var allerede tilbake til normalen, 7 prosent skulle snart tilbake, mens 11 prosent svarte at matvanene var endret (permanent?).

Figur 3-4: Har følgende debatter hatt betydning for endring i spisevanene dine? 2007. Prosentandel Ja. Blant dem som har endret på minst en av produktgruppene som er listet opp³⁶

Figur 3-5: Har følgende debatter hatt betydning for endring i spisevanene dine? Etter kjønn. 2007. Prosentandel Ja. Blant dem som har endret på minst en av produktgruppene som er listet opp³⁷

³⁶ N Helse og sunnhet 933, Kosthold 935, Miljø 934, E.coli 932, Slanking 937. Ubesvart/vekt ikke ekskl

Det er kjønn som er mest utslagsgivende for de ulike debattens betydning for endring i matvanene. Alder har en viss sammenheng med kostholdsdebatten ved at de i aldersgruppen 30 til 59 år oftest svarer kostholdsdebatten (58 prosent, mot 51 prosent av de yngste og 47 prosent av de eldste – sig for $p < .01$). Det er i aldersgruppen 30 til 44 år flest er opptatt av slankedeblatter, eks 26 prosent i denne gruppen, sammenlignet med 16 prosent i den yngste aldersgruppen (sig for $p < .05$). Dessuten har utdanning betydning for kostholdsdebatten, hvor 39 prosent av dem med lavest utdanning oppgir at kostholdsdebatten har betydning for endring i spisevaner sammenlignet med 59 prosent av dem med høyeste utdanning (sig for $p < .001$).

3.3 Kostholdsdebatt og endring i matvaner – 2004 og 2007

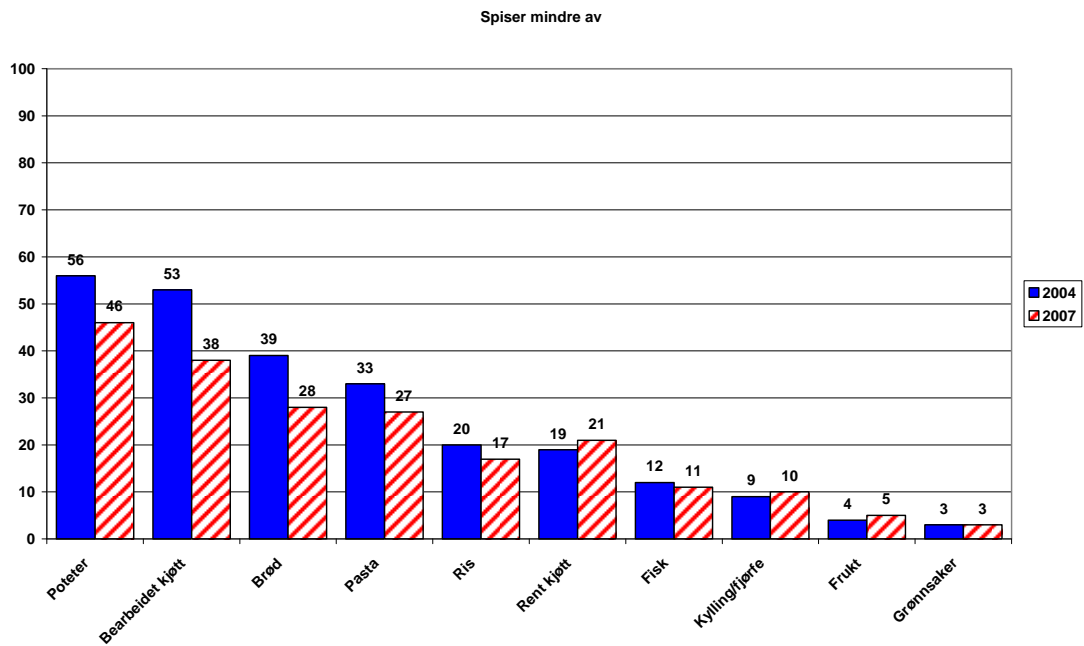
I 2004 var det som nevnt kun dem som hadde svart at kostholdsdebattene hadde hatt betydning for endring av matvaner som fikk spørsmål om hva de spiste mer eller mindre av. For å kunne sammenligne tilsvarende for 2007, skilte vi ut dem som hadde svart at kostholdsdebatten hadde hatt betydning, og så på tilsvarende fordeling. Hovedtendensene er noenlunde lik de to årene, hvor poteter, bearbeidet kjøtt og brød spises det mindre av, mens grønnsaker, frukt, kylling/fjørfe, fisk, rent kjøtt og ris spises det mer av. Pasta er det omtrent like mange som spiser mer som spiser mindre, altså ingen netto endring.

Der er imidlertid visse endringer fra 2004 til 2007. Det var flere i 2004 enn i 2007 som spiste mindre av poteter, bearbeidet kjøtt og brød (sig $p < .05$). Det vil si at reduksjon av disse produktene var mindre i 2007 enn 2004. Det var også flere i 2004 enn i 2007 som spiste mer av grønnsaker, frukt og kylling/fjørfe og rent kjøtt blant dem som hadde endret spisevaner pga kostholdsdebatten (sig for $p < .05$).

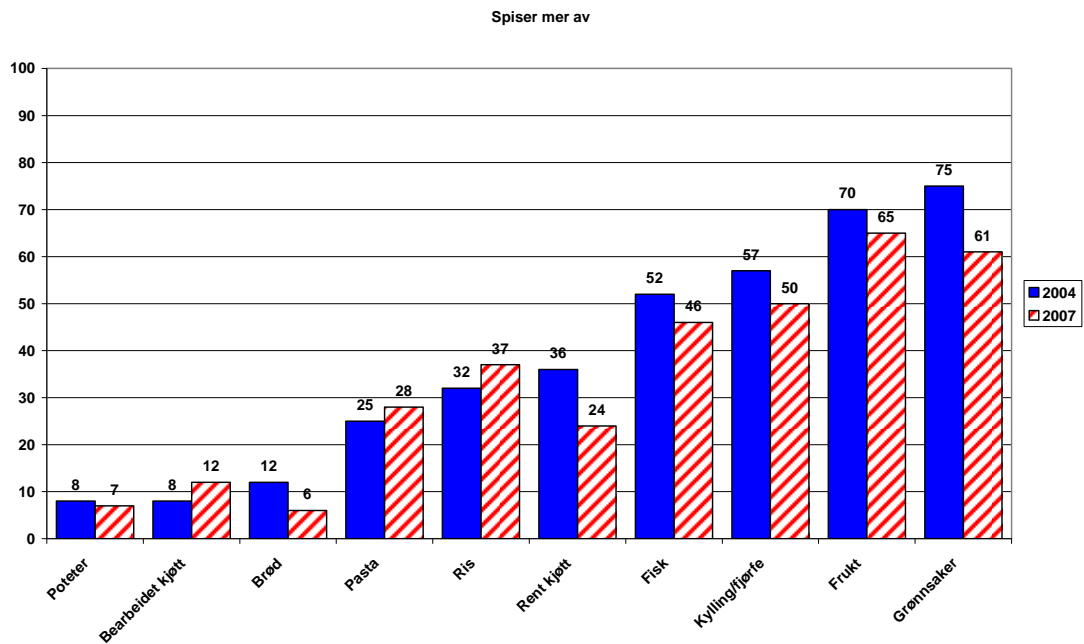
Det var altså flere som hadde endret matvaner pga kostholdsdebatten i 2007 enn i 2004, men endringene innen de ulike produktgruppene var mer markert i 2004 enn i 2007. Dette kan muligens ha med at kostholdsdebattens innhold kan ha endret karakter i løpet av denne perioden. Før 2004 var debatten ganske opphetet med klare fronter mot hverandre, som for eksempel Fedon mot de offentlige anbefalingene. I 2004 kan det derfor se ut som om Fedon-effekten hadde større innflytelse enn de som tidligere hadde rådet debatten (helsemyndighetene, Norum etc). I dag er rådene fra norske myndigheter ikke veldig forskjellig fra tidligere. Generelt anbefaler de et allsidig kosthold. ”*Nordmenn har et ganske balansert kosthold, men fortsatt bør vi spise mer av bestemte matvarer. Det gjelder først og fremst fisk, frukt og grønt*”.³⁸ Videre sier de for eksempelvis at man bør spise grove korn- og brødvarer, magre kjøtt- og meieriprodukter. Det ser ikke ut som om Fedon har vært så mye på den offentlige kostholdsagenda de senere år, slik at det kan være noe av forklaringen av at endringene er mindre markante for enkeltprodukter, samtidig som flere endrer matvanene totalt sett. I 2004 ble det endret i gjennomsnitt 5,3 av de 9 produktene som er sammenlignbare (ekskl kylling), mot 4,8 produkter i 2007. Endringene skjedde altså for færre produkter i 2007 enn i 2004.

³⁷ N Helse og sunnhet (Mann 412, Kvinne 521), Kosthold (Mann 415, Kvinne 520), Miljø (Mann 412, Kvinne 522), E.coli (Mann 414, Kvinne 518), Slanking (Mann 416, Kvinne 521). Alle forskjellene mellom menn og kvinner er sig for $p < .001$ (Kji-kvadrat-test)

³⁸ <http://matportalen.no/> 7. mars 2008

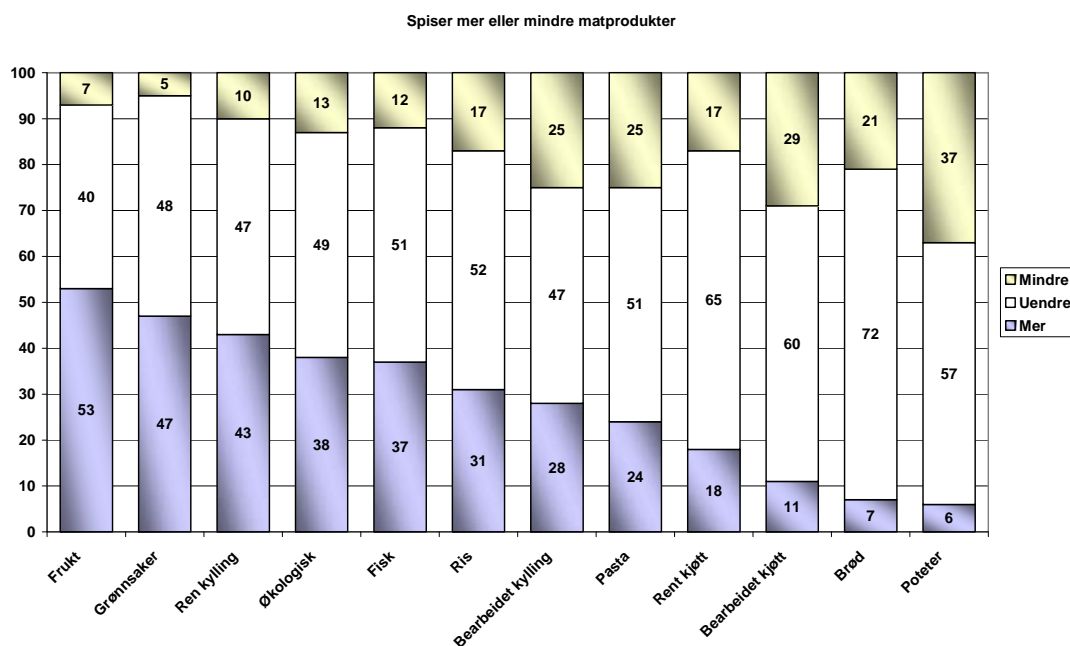

Figur 3-6: Prosentandel som spiser mindre av ulike produkter, blant dem som har endret spisevaner pga debatten om kosthold 2004 og 2007³⁹

Figur 3-7: Prosentandel som spiser mer av ulike produkter, blant dem som har endret spisevaner pga debatten om kosthold 2004 og 2007 (N er de samme som for figuren over)

³⁹ N 2004, 2007: brød 130, 498, poteter 265, 493, frukt 265, 496, grønnsaker 266, 500, kylling 266, 177 (ren kylling 477, bearbeidet kylling 359 – disse to er slått sammen til kylling i disse figurene for å kunne sammenligne noenlunde med 2004, der de var i samme kategori - har de spist mer av det ene og mindre av det andre er de ekskludert – derfor ikke helt sammenlignbart de to årene), rent kjøtt 263, 488, bearbeidet kjøtt 264, 484, fisk 265, 495, pasta 262, 457, ris 263, 479. Kategoriene 'spiser ikke', vet ikke og ubesvart er ekskludert.

Figur 3-8: Om man i løpet av de siste to år har spist mer, uendret eller mindre av ulike matprodukter. 2007⁴⁰. Alle. Prosent

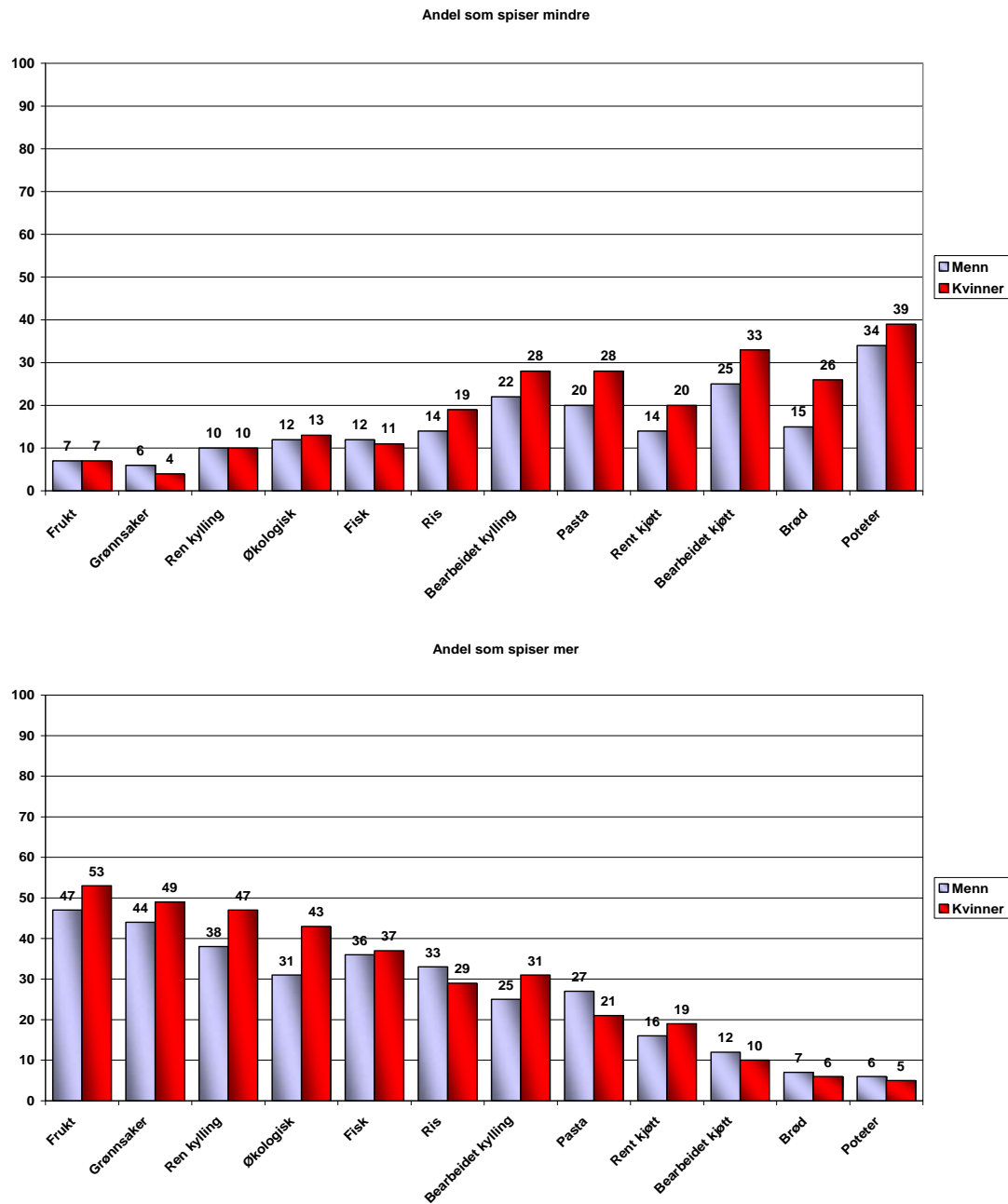
Det er frukt og grønnsaker som har hatt den største økningen når det gjelder hva man spiser mer av. Poteter er det derimot flere som spiser mindre enn mer av. Dette er også i tråd med andre undersøkelser som for eksempel Norske Spisefakta (MMI 2005), der 75 prosent spiste poteter 3 ganger pr uke eller oftere i 1997, mot 56 prosent i 2005. I Årsrapporten til Bama (2006) ser vi at denne utviklingen er litt mer nyansert. Mens potetforbruket (eller salget) totalt gikk ned med 6,6 prosent i volum i 2006, økte Bamas potetforbruk med 5,5 prosent⁴¹. Bama legger vekt på sortspakket potet, og har et bredt utvalg å tilby kundene. For eksempel nevner de at franske gourmetpoteter til nesten 40 kroner kiloen økte med over 30 prosent i volum i 2006.⁴² Dette kan tyde på at den nedadgående trenden av potetforbruket kan snus dersom tilbudet blir mer variert med flere spesialsorter.

Ellers synes fiskeforbruket å ha gått litt opp. Tidligere har vi nevnt med referanse til Norske Spisefakta (MMI 2005) at trenden ikke er entydig. Laks og ørret hadde økt, mens for eksempel torsk hadde gått ned (kapittel 2). Når endringer i spisevaner viser at flere spiser fisk, kan dette være i form av ren fisk, som for eksempel laks og ørret, mens det altså er færre som spiser middag som inneholder fisk, som også vil innbefatte ulike bearbejdede fiskeprodukter (kapittel 2).

⁴⁰ N Frukt 1007, Grønnsaker 1019, Ren kylling 965, Økologisk 644, Fisk 1002, Ris 963, Bearbeidet kylling 704, Pasta 903, Rent kjøtt 990, Bearbeidet kjøtt 986, Brød 1014, Poteter 1006. Vet ikke/ubesvart ekskl.

⁴¹ <http://www.bama.no/dav/2d3e7d13e1.pdf>

⁴² Bladet. Bedriftsaviser for Bama-Gruppen og Gartnerhallen/ Nr 5, desember 2007 (s. 10)

Figur 3-9: Prosentandel som spiser hhv mer og mindre av ulike matprodukter, etter kjønn⁴³

Det er kvinnene som oftere enn menn spiser mer frukt, grønnsaker, ren kylling og økologiske produkter. Dette er produkter som kan knyttes til både helse og slanking. Samtidig er det kvinnene oftere enn menn som spiser mindre av poteter, brød, bearbeidet kjøtt, rent kjøtt, pasta, bearbeidet kylling og ris.

⁴³ N Frukt (menn=448, kvinner=559), Grønnsaker (menn=457, kvinner=562), Ren kylling (menn=433, kvinner=532 sig p<.05), Økologisk (menn=278, kvinner=366 sig <.01), Fisk (menn=449, kvinner=553), Ris (menn=430, kvinner=533),

Det er oftere yngre enn eldre som har økt forbruket av enkelte produkter (tabell i vedlegg 2). Dette gjelder brød, poteter, frukt, grønnsaker, bearbeidet kjøtt og pasta. De yngre var ikke spesielt opptatt av de ulike debattene, bortsett fra at de var mindre opptatt av slankedeblatter enn aldersgruppen over. Det behøver derfor ikke være pga ulike debatter som her er listet opp at de endrer spisevaner. For noen produktgrupper skiller den eldste gruppen seg ut, ved at de øker forbruket i mindre grad enn de andre aldersgruppene. Dette gjelder kylling, rent kjøtt og ris. De eldre er antageligvis mindre endringsvillige enn yngre grupper. Jevnt over er det flere eldre enn yngre som ikke har endret forbruket.

Tabell 3-1: Endring i forbruk av brød, poteter, frukt og grønnsaker de ulike debattene. 2007. Prosent

		Miljø	E.coli	Helse-sunnhet	Slanking	Totalt
Brød	Mer	10	8	8	5	7
	Mindre	26	23	26	35	21
	Samme	64	69	66	60	72
		100	100	100	100	100
		326	275	505	208	1014
		*		**	***	
Poteter	Mer	10	8	8	7	7
	Mindre	42	39	46	52	37
	Samme	48	53	46	42	57
		100	100	100	100	100
		322	273	502	201	1005
		*		***	***	
Frukt	Mer	65	61	66	63	51
	Mindre	5	8	5	5	7
	Samme	30	31	29	32	41
		100	100	100	100	100
		326	272	502	208	1007
		***	*	***	*	
Grønnsaker	Mer	62	57	63	60	48
	Mindre	2	4	4	4	5
	Samme	35	39	34	36	47
		100	100	100	100	100
		328	275	507	215	1019
		***		***	*	

* sig for p<.05, ** sig for p<.01, *** sig for p<.001 (Kjikkvadrat-test).

Tabell 3-2: Endring i forbruk av ren kylling, bearbeidet kylling, rent kjøtt, bearbeidet kjøtt og fisk etter de ulike debattene. 2007. Prosent

		Miljø	E.coli	Helse-sunnhet	Slanking	Totalt
Ren kylling	Mer	53	51	55	54	43
	Mindre	12	9	11	12	10
	Samme	36	41	35	34	47
		100	100	100	100	100
		310	262	483	202	974
		**		***	*	
Bearbeidet kylling	Mer	34	33	34	30	28
	Mindre	28	28	28	32	25
	Samme	39	39	38	39	46
		100	100	100	100	100
		244	204	386	156	736
			*			
Rent kjøtt	Mer	24	22	23	27	18
	Mindre	18	16	20	20	16
	Samme	57	62	57	53	66
		100	100	100	100	100
		320	271	492	203	993
		*		***	**	
Bearbeidet kjøtt	Mer	13	12	13	11	13
	Mindre	37	32	37	37	28
	Samme	50	56	50	51	59
		100	100	100	100	100
		315	267	491	203	988
		**		***	*	
Fisk	Mer	49	44	48	51	37
	Mindre	9	11	11	10	13
	Samme	42	45	41	39	50
		100	100	100	100	100
		325	271	501	206	999
		***		***	**	

* sig for p<.05, ** sig for p<.01, *** sig for p<.001 (Kjikkvadrat-test)

Tabell 3-3: Endring i forbruk av pasta, ris og økologiske produkter etter de ulike debattene. 2007. Prosent

		Miljø	E.coli	Helse-sunnhet	Slanking	Totalt
Pasta	Mer	32	32	29	29	27
	Mindre	27	25	29	36	23
	Samme	42	43	42	36	50
		100	100	100	100	100
		302	255	462 **	193 ***	925
Ris	Mer	35	38	38	36	33
	Mindre	19	14	18	19	16
	Samme	47	48	44	44	51
		100	100	100	100	100
		314	262	481	198	970
Økologiske produkter	Mer	60	45	43	40	38
	Mindre	10	13	12	11	13
	Samme	30	41	45	49	49
		100	100	100	100	100
		249 ***	175	349	145	970

* sig for $p < .05$, ** sig for $p < .01$, *** sig for $p < .001$ (Kjikkvadrat-test)

I disse tabellene vises kun andelen som har svart at de har spist mer, mindre eller samme blant dem som sier at de ulike debattene har hatt betydning. Fordelingen på om man har spist mer, mindre eller det samme blant dem som har svart negativt på de ulike debattene, er ikke vist i tabellen. Det er altså sammenhengen mellom om debattene har hatt betydning (ja eller nei) og om man har spist mer, mindre eller det samme som er signifikanttestet. Når ikke alt er vist, er dette for å gjøre tabellene enklere. Det enkleste for leseren vil da være å se de ulike prosentandelene i forhold til totalfordelingen. Da får man et forenklet bilde etter om de ligger over eller under totalfordelingen. Videre er det viktig å være klar over at dette er statistiske sammenhenger. Vi vet ikke om de ulike debattene har hatt betydning for det enkelte produkt, da vi ikke har spurt direkte om endring i en bestemt produktgruppe skyldes en eller flere debatter. Dette gjorde imidlertid Berg (2006). Hun spurte direkte om E.coli-skandalen hadde ført til endringer i matvanene. Kjøttdeig og spekepølse skilte seg da ut som de produktgruppene som oftest ble spist mindre av (sammenlignet med for eksempel rent kjøtt, kylling, grønnsaker og fisk). Endring i matvaner er altså blant dem som sier at en eller flere av debattene har hatt betydning for endring i matvanene. Ellers er kostholdsdebatten utelatt her, den er vist foran i en egen figur. Dessuten er den ganske lik helse- og sunnhetsdebatten.

Blant dem som er påvirket av miljø- og eller helse- og sunnhetsdebatten spiser mindre *brød* når vi sammenligner med totalfordelingen. Nå burde brød vært mer nyansert, ettersom visse typer brød kan være helsebringende, mens andre typer ikke er det. Hvis man for eksempel spiser mindre av fint brød, kommer ikke dette frem. Det er derfor vanskelig å si hvilke kostholdseksperter man har lyttet til. Både miljødebatt, helse- og sunnhet, samt slankedebatt kan ha ført til at flere spiser et mindre volum av *poteter*. Dette vil i så fall være mer i tråd med Fedon Lindberg enn med rådene fra offentlige myndigheter. Både miljø-, helse- og sunnhet og slankedebatter viser en positiv sammenheng med økt forbruk av både *frukt* og *grønnsaker*. Det samme mønsteret finner vi for både *ren kylling*, *rent kjøtt* og *fisk*, mens *bearbeidet kjøtt* viser en negativ trend blant dem som er påvirket av disse tre nevnte debattene.

Det er debattene om helse- og sunnhet og slanking som kan ha ført til at man spiser mindre *pasta*. Endring i forbruket av *ris* synes ikke å være tilknyttet noen av debattene. Derimot synes miljødebatten og ha hatt en sterk betydning for økt forbruk av *økologiske* produkter. Det-

te virker rimelig. Miljødebatten synes imidlertid ikke å ha resultert i redusert kjøttforbruk, noe som også fremkom tidligere i spørsmålet om forbrukerne bevisst unngikk eller hadde redusert sitt kjøttforbruk, der svært få oppga miljø som grunn. Dette tyder på at klimadebatten, som er en del av miljødebatten, foreløpig ikke har fått innvirkning på forbrukernes kjøttforbruk i retning av et redusert forbruk, snarere tvert i mot.

Generelt sett ser det ut som om kostholdsrådene har betydning for endring i forbruket, og at noen velger å høre på andre kilder enn de offentlige. Det er imidlertid blant de produktgruppene som de fleste kostholdsekspertene er enig i er sunne og evt også slankende som de fleste har økt forbruket av, og det er frukt og grønnsaker. Når det gjelder E.coli-debatten slår den ikke spesielt ut for noen av produktgruppene, men vi vil likevel tro at når først respondentene svarer at den har hatt betydning må det være knyttet til kjøttprodukter, og da muligens bearbeidet kjøtt. Det er bearbeidet kjøtt langt flere spiser mindre av enn mer av.

Til slutt i dette kapitlet er det viktig å merke seg at når vi stiller det generelle spørsmålet *"Har ditt kjøttforbruk endret seg i løpet av de siste to årene?"* (Ja mye, ja noe, nei), svarer vel 1/5 positivt på det. Når vi spør mer direkte om de spiser mer, mindre eller det samme av ren kylling, bearbeidede kyllingprodukter, rent kjøtt og bearbeidet kjøtt, er det langt flere som svarer at de har endret, enten de nå spiser mer eller mindre av det. Når vi beregner hvor mange som spiser mer eller mindre av disse fire kjøttproduktene, er det 27 prosent som ikke har endret, mens hele 73 prosent sier de har endret i en eller annen retning. Dette kan bety at det generelle spørsmålet om kjøttforbruket har endret seg i løpet av de siste to årene, antageligvis er for lite presist til å fange opp de faktiske endringene. Først og fremst er begrepet 'kjøttforbruket' for generelt, og dernest er 'endret' generelt, da det ikke er spurt om man har økt eller redusert forbruket. Det er først når vi gir mer konkrete eksempler, og spør om man spiser mer eller mindre av noe, at dette er lettere å svare på. Dette kan tyde på at det generelle spørsmålet om endring i kjøttforbruket er underrapportert. Spørsmålet vil i så fall ikke være spesielt valid i forhold til faktisk endring. Det kan derfor måle en oppfattelse av generell endring, som at man går fra en annen produktgruppe til en annen (eks mer kylling og mindre storfekjøtt), eller også endrer innen samme produktgruppe (eks mer karbonadeig og mindre kjøttdeig).

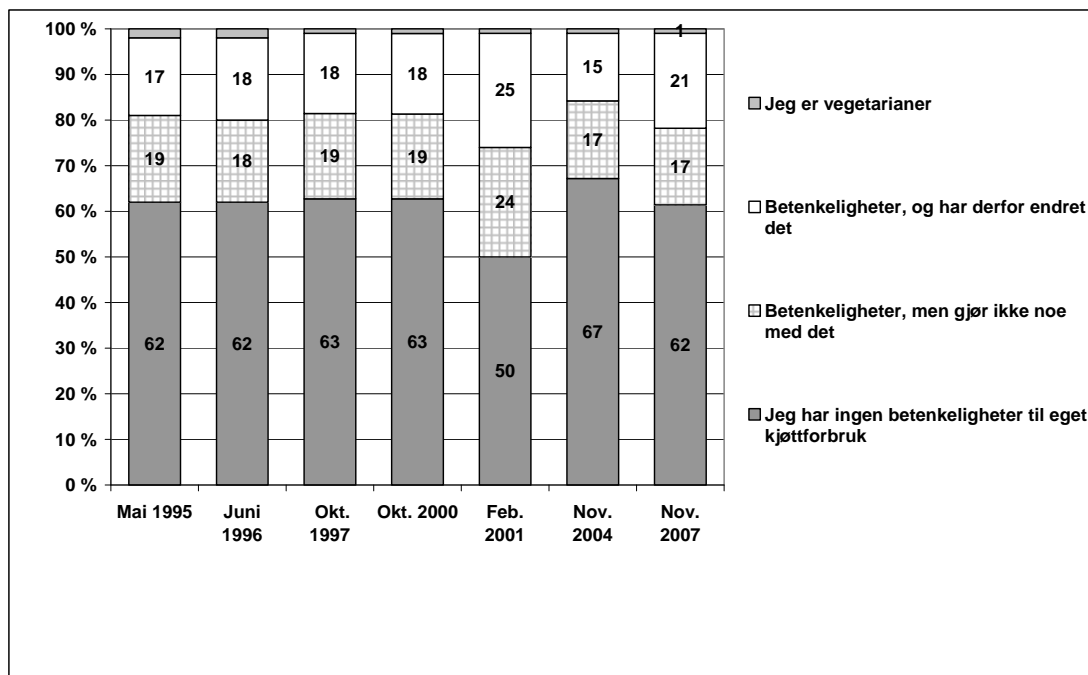
4 Betenkeligheter til kjøtt, tillit og mistillit

I 2001 var begrunnelsen for å unngå eller å spise mindre kjøtt, matsikkerhet. Blant dem som bevisst har redusert sitt kjøttforbruk er ikke matsikkerhet lenger begrunnelsen, men hensynet til ernæring og smak (2000, 2004 og 2007).

I det videre skal vi undersøke hvorvidt det har skjedd en endring når det gjelder andelen som gir uttrykk for *skepsis* til kjøtt. Spørsmålet er formulert i følgende svaralternativer; ”jeg har ingen betenkeligheter med hensyn til mitt kjøttforbruk”, ”jeg har noen betenkeligheter med mitt kjøttforbruk, men gjør ikke noe med det”, ”jeg har noen betenkeligheter med mitt kjøttforbruk og har derfor endret det, ”jeg er vegetarianer”. Dette er altså ikke et rent holdnings-spørsmål, men et spørsmål som også sier noe om forholdet mellom *holdning* og *handling*. Spørsmålet har blitt stilt på samme måte i ulike undersøkelser siden våren 1995 og gir derfor mulighet til å sammenligne noe lenger tilbake i tid enn øvrige spørsmål i undersøkelsen⁴⁴. Vi vil presisere at spørsmålet omhandler betenkeligheter til *eget* forbruk, og ikke til kjøttproduksjon eller kjøttbransjen mer generelt.

Analysene viser at andelen som gir uttrykk for betenkeligheter til eget kjøttforbruk i perioden 1995 til 2000 er svært stabil (se figur 4-1). Andelen som ikke har betenkeligheter ligger på 62-67 prosent i hele perioden med unntak for 2001, mens andelen som har betenkeligheter ligger i underkant av 40 prosent (hvorav om lag halvparten svarer at de har endret). Om lag 1-2 prosent oppgir å være vegetarianere. I undersøkelsen fra februar/mars 2001 skiller seg igjen ut. Andelen som svarer at de *ikke* har betenkeligheter er nå redusert til 50 prosent. Dette er en endring på 13 prosentpoeng fra 2000 til 2001. Vi ser at økningen i andelen som hadde betenkeligheter til eget kjøttforbruk ikke reflekterte noen varig endring. I 2004 økte andelen som ikke hadde betenkeligheter til eget kjøttforbruk, fra 50 prosent i 2001 til 67 prosent i 2004. I 2007 er imidlertid andelen som har betenkelig og derfor endret, gått noe opp, fra 15 prosent i 2004 til 21 prosent i 2007.

⁴⁴ Undersøkelser gjennomført av Feedback Research våren 1995 og våren 1996 på oppdrag fra OFK

Figur 4-1 Betenkigheter til eget kjøttforbruk, eller ikke⁴⁵. Prosent⁴⁶

En økning i andelen med betenkigheter til eget kjøttforbruk fra november 2000 til mars 2001 skyldtes etter all sannsynlighet den massive oppmerksomheten rundt kjøtt, først og fremst storfekjøtt, som var i norske medier i denne perioden. Utbrudd og spredning av kugalskap i hhv. Frankrike, Tyskland, Italia og flere andre europeiske land, med påfølgende diskusjoner om konsekvenser for mattryggheten også her til lands har daglig vært nyhetsstoff i norske aviser. I midten av februar brøt munn- og klovsyken ut i England. Selv om viruset ikke er farlig for mennesker har det likevel medført en lang rekke av reportasjer, kommentarer og ledere som har rettet søkelyset mot negative konsekvenser av moderne landbruk så vel for mennesker som for dyr. Nyheter og andre reportasjer i TV har vist bilder av syke dyr, masseslakt og bålbrenning. Alt dette bidro trolig til å gjøre norske forbrukere mer skeptiske. Dette reflekteres også i forbruksresultatene for 2001, der vi så at det fra 2000 til 2001 er flere som har kuttet ned på forbruket av storfekjøtt, og at flere gjør det av hensyn til matsikkerhet (jf. kap 2). I 2004 synes denne skepsisen å være glemmt, mens den er blitt noe større igjen i 2007. Det kan derfor tenkes at hendelser som E.coli-skandalen 2006 har ført til en viss skepsis. Like i etterkant av E.coli-skandalen svarte da også 20 prosent at de spiste mindre kjøttdeig, 18 prosent spiste mindre spekepølse, og 15 prosent spiste mindre av hamburgere (Berg 2006). I følge tall som Opplysningskontoret for kjøtt har tilgang til, tok kjøttdeigsalget seg opp umiddelbart etter at kjøttdeigen ble frikjent og uke 17 (slutten av april) hadde et veldig sterkt salg. Tallene fra mai 2006 samsvarte med tallene fra året før⁴⁷. Dette tyder på at endringene forbrukere gjør under og i etterkant av en krise, ikke er varig.

⁴⁵ Jeg skal nå lese opp fire utsagn om kjøtt og spisevaner, og jeg vil at du skal si hvilket av disse utsagnene som best gir uttrykk for din mening om kjøttspising: Jeg har ingen betenkigheter med hensyn til mitt kjøttforbruk. Jeg har noen betenkigheter med mitt kjøttforbruk, men gjør ikke noe med det. Jeg har noen betenkigheter med mitt kjøttforbruk, og har derfor endret det. Jeg er vegetarianer.

⁴⁶ (N 1995:1033, N 1996:1035, N 1997:996, N 2000:980, N 2001:996, N 2004:993, N 2007:983). Endringene fra 2000 til 2001 og igjen til 2004 er signifikant $p < 0.001$ for gruppen "ingen betenkigheter" og "betenkigheter, derfor endret". For gruppen "betenkigheter, gjør ikke noe" er endringen fra 2000 til 2001 signifikant $p < 0.01$ og fra 2001 til 2004 signifikant $p < 0.001$ (t-test). Fra 2004 til 2007 er endringen i andelen betenkelig og har endret signifikant for $p < 0.001$ (t-test). Ekskl. vet ikke/ubesv.

⁴⁷ I samtale med Opplysningskontoret for kjøtt

Betenkeligheten til eget kjøttforbruk endrer seg altså i takt med kriser, men stort sett synes ikke virkningen å være av varig karakter.

4.1 Betenkigheter og kjønn

Kvinner gir i større grad enn menn uttrykk for betenkigheter til sitt kjøttforbruk. Disse kjønnsforskjellene finner vi for alle år. Når vi ser på endringer for menn og kvinner separat (1997-2007), finner vi at forskjellene mellom kvinner og menn blir stadig mindre fram til 2004, mens i 2007 er forskjellen mellom kvinner og menn omtrent som i 2004.

Tabell 4-1 Andel som har betenkigheter til eget kjøttforbruk eller ikke, etter kjønn og år. Prosent⁴⁸

	Menn					Kvinner				
	1997	2000	2001	2004	2007	1997	2000	2001	2004	2007
Jeg har <i>ingen</i> betenkigheter til eget kjøttforbruk	70	68	54	70	66	56	57	46	64	58
Betenkigheter, men <i>gjør ikke noe</i> med det	16	17	26	17	15	21	20	22	17	18
Betenkigheter, og har derfor <i>endret</i> det	14	14	20	12	19	21	21	31	18	23
Jeg er vegetarianer	0	0	1	1	0	2	2	1	1	1
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
N	490	482	491	487	482	506	499	508	508	495

I 2001, som også her er det året som skiller seg ut, var det noen flere menn som hadde betenkigheter, men uten å gjøre noe med det, mens blant kvinnene var det flere som hadde betenkigheter, og derfor hadde endret kjøttforbruket.

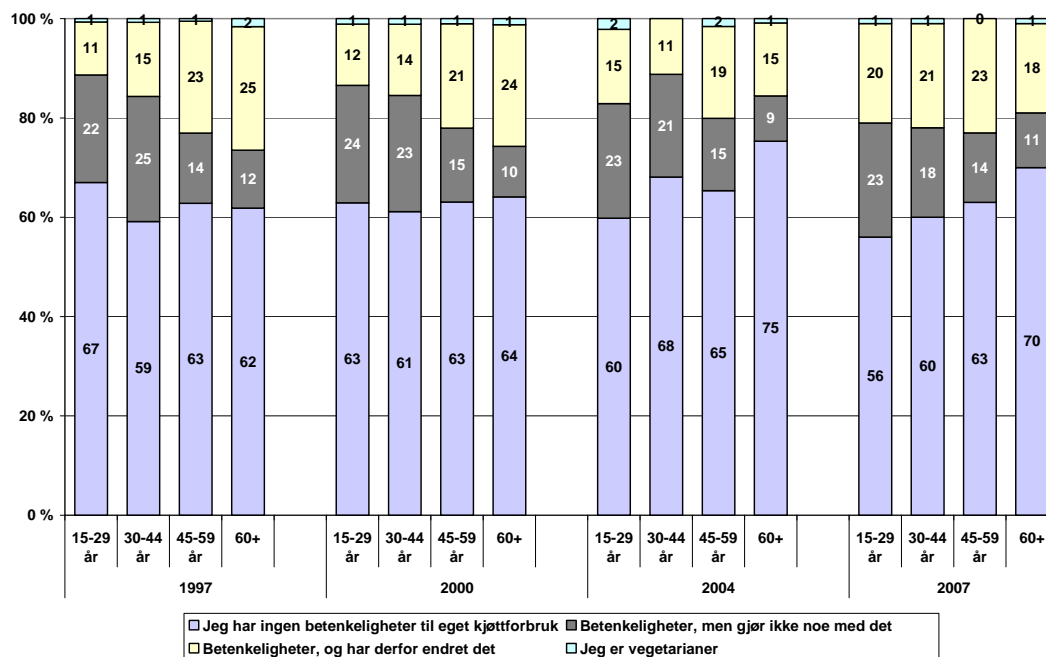
De andre årene er mønsteret stabilt, dit hen at det er flere kvinner enn menn som har betenkigheter og faktisk handler, mens det er små forskjeller mellom kvinner og menn når det gjelder å ha betenkigheter men at de ikke gjør noe med det. Det synes altså som om kvinner fører an ved at de faktisk *handler*. Årsaken til at kvinner synes å være de som "gjør noe" i dette spørsmålet kan ha sammenheng med at kvinner i mindre grad enn menn ser på kjøtt som en nødvendig og uunnværlig del av kostholdet (Lien, Bjørkum og Bye 1998), noe som igjen kan forstås som uttrykk for rolle- og identitetsforskjeller (Bjørkum et al. 1997:93). Dessuten er det kvinner som i første rekke handler og lager mat⁴⁹; (Ekström 1990, Berg 2000, Brusdal og Lavik, 2007) og som har den praktiske erfaringen med å gjøre matvalg. De er også mer opptatt av og har mer kunnskap om mat og helse (Wandel 1997). Ytterligere en forklaring kan være at kvinner i større grad enn menn knytter matvalg til omsorgsrollen, og at dette i seg selv kan forsterke en 'føre-var'-holdning.

⁴⁸ Forskjellen mellom menn og kvinner er signifikant $p < 0.001$ for 1997 og 2000, $p < 0.01$ for 2001 (kji-kvadrat-test). Forskjellen mellom 2000 og 2001 er for menn signifikant $p < 0.001$ når det gjelder "ingen betenkigheter" og "betenkigheter, men gjør ingenting med det", $p < 0.05$ for "betenkigheter og har derfor endret". Forskjellene mellom 2001 og 2004 er for menn signifikant $p < 0.001$ for alle disse tre gruppene. Både forskjellene fra 2000 til 2001 og fra 2001 til 2004 er signifikant $p < 0.001$ for kvinner når det gjelder "ingen betenkigheter" og "betenkigheter og har derfor endret", mens forskjellen fra 2001 til 2004 er signifikant $p < 0.05$ for kvinner i gruppen "betenkigheter, men gjør ingenting med det" (t-test). Sammenhengen mellom betenkigheter og kjønn er sig for $p < .05$ i 2007. For menn er økningen fra 2004 til 2007 sig $p < .01$ for andelen som er betenkelig og har endret

⁴⁹ Resultater i denne studien viser at mens 77 prosent av kvinnene i parforhold svarer at de for det meste lager maten selv, er andelen 18 prosent blant menn (2004 -resultater ikke vist)

4.2 Betenkeligheter og alder

Tilbøyeligheten til å *endre* som følge av betenkeligheter, økte med økende alder både i 1997 og 2000. I 2004 er det ikke lengre de eldre som har betenkelig og endrer slik det var tidligere. Både i 2004 og 2007 er det flere eldre enn yngre som ikke har betenkeligheter. Økningen fra 64 prosent blant de eldste som ikke hadde betenkeligheter i 2000 til 75 prosent i 2004, er signifikant for $p < .01$. Dette er i tråd med resultatene fra kapittel 2, som viste at økningen i kjøttforbruket har vært stort blant de eldre. Både i 1997 og i 2000 er det en signifikant større andel blant de eldre enn de yngre som svarer at de har endret som følge av betenkeligheter (se figur 3-2). I 2007 er det imidlertid noen færre av de eldste som ikke har betenkeligheter sammenlignet med 2004, men nedgangen er ikke signifikant.

Figur 4-2 Betenkeligheter med eget kjøttforbruk og endrer dette – eller ikke, etter aldersgrupper og år. Prosent⁵⁰

4.3 Betenkeligheter og kjøttforbruk

At folk sier det har betenkeligheter, og at de også sier at de gjør noe med det, bør da manifestere seg i forbruket av kjøtt. Vi har derfor sett på sammenhengen mellom det å ha betenkeligheter eller ikke mot forbruket av kjøtt og middag som inneholder fisk.

⁵⁰ N 1997 15-29 år=282, 30-44 år=290, 45-59 år=175, 60+=249

N 2000 15-29 år=275, 30-44 år=279, 45-59 år=175, 60+=249

N 2004 15-29 år=234, 30-44 år=295, 45-59 år=236, 60+=231

N 2007 15-29 år=217, 30-44 år=284, 45-59 år=256, 60+=221

Sig sammenhenger for $p < .001$ alder og betenkeligheter 1997, 2000 og 2004, men sig for $p < .05$ i 2007 tre år. Signifikante endringer mellom 1997 og 2004: Blant dem som er 60+: økt andel som har ingen betenkelighet, sig for $p < .01$, redusert andel som har betenkeligheter og gjort noe med det

Tabell 4-2: Prosentandel som spiser de ulike formene for middag 3 ganger i uken eller oftere, etter om man er betenkelig til kjøtt eller ikke.

	Jeg har ingen betenkigheter med hensyn til mitt kjøttforbruk	Jeg har noen betenkigheter med mitt kjøttforbruk, men gjør ikke noe med det	Jeg har noen betenkigheter med mitt kjøttforbruk, og har derfor endret det	Sig
1997				
Middag som inneholder kjøtt i en eller annen form N	76 625	86 186	56 175	***
Middag som har kjøtt som hovedrett N	51 625	54 186	32 174	***
Middag som inneholder fisk N	33 625	20 186	55 174	***
2000				
Middag som inneholder kjøtt i en eller annen form N	78 615	87 182	63 173	***
Middag som har kjøtt som hovedrett N	54 615	57 181	38 173	***
Middag som inneholder fisk N	27 615	17 182	42 173	
2004				
Middag som inneholder kjøtt i en eller annen form N	82 667	92 169	72 148	***
Middag som har kjøtt som hovedrett N	52 664	60 168	42 146	**
Middag som inneholder fisk N	31 666	14 170	40 147	***
2007				
Middag som inneholder kjøtt i en eller annen form N	82 605	87 161	83 204	***
Middag som har kjøtt som hovedrett N	57 602	63 161	46 203	***
Middag som inneholder fisk N	29 602	18 162	30 203	*
Middag som inneholder kylling N	8 605	6 162	15 203	**

* sig for p<.05, ** sig for p<.01, *** sig for p<.001 (kji-kvadrat-test)

Det er de som har betenkigheter men som ikke gjør noe med det, som oftest spiser middag med kjøtt, enten det gjelder i en eller annen form eller kjøtt som hovedrett. Disse spiser også langt sjeldnere middag som inneholder fisk. Dette mønsteret gjelder alle år. De som har be-

tenkeligheter og gjør noe med det, spiser derimot sjeldnere middag med kjøtt, enten i en eller annen form eller kjøtt som hovedingrediens. Mens de som har betenkeligheter men gjør noe med det, langt oftere enn de andre gruppene spiser kylling (15 prosent). Kylling har vi kun spurt om i 2007. Her er det også en viss kjønnsforskjell. 20 prosent av kvinnene som sier de har betenkeligheter til kjøtt, men som også sier de gjør noe med det, spiser kylling til middag 3 ganger i uken eller oftere, mens tilsvarende andel for menn er 9 prosent. Dette kan tyde på at for kvinner er ikke kylling knyttet til betenkeligheter mot kjøtt, slik at det å skille ulike kjøttvarianter kunne vært mer på sin plass.

Disse resultatene er interessante. Dette tyder på at det høyeste kjøttforbruket er blant dem som er betenkt, men som altså ikke gjør noe med det. En fortolkning kan derfor være at det nettopp er det høye kjøttforbruket sitt de er noe betenkt over, at de kanskje har litt dårlig samvittighet. Det er altså et stort skille mellom det å være betenkt til kjøtt, og hvorvidt man gjør noe med det eller ikke. De har to ulike logikker. Dette skal vi komme mer tilbake til senere.

4.4 Tillit og mistillit

Vi skal i dette avsnittet ta for oss forbrukernes opplevelse av tillit, og forholdet mellom tillit og henholdsvis betenkeligheter, bekymring, og forbrukerinnflytelse.

En måte å skille ulike tillitsformer på, er hhv. refleksiv tillit og ikke-refleksiv tillit. Refleksiv tillit innebærer en opplevd usikkerhet og kan uttrykkes som en aktiv skeptiskhet, idet refleksive valg gjøres mellom tillit og mistillit (Giddens 1994). Ikke-refleksiv tillit innebærer at tilliten blir tatt for gitt, og valg mellom tillit og mistillit er ikke noe tema.

Nyere studier om forbrukernes forhold til matvarespørsmål, har vist betydningen av å skille mellom direkte tillit til mat og institusjonell tillit, det vil si tilliten til aktører som produserer eller kontrollerer maten (Berg 2000). En viss bekymring i forhold til eget matforbruk kan i prinsippet eksistere side om side med mer generell tillit til de aktører som er involvert i matproduksjon og kontroll. På samme måte kan mistillit til institusjonelle aktører komme til uttrykk uten at dette innebærer utpreget bekymring i forhold til eget forbruk.

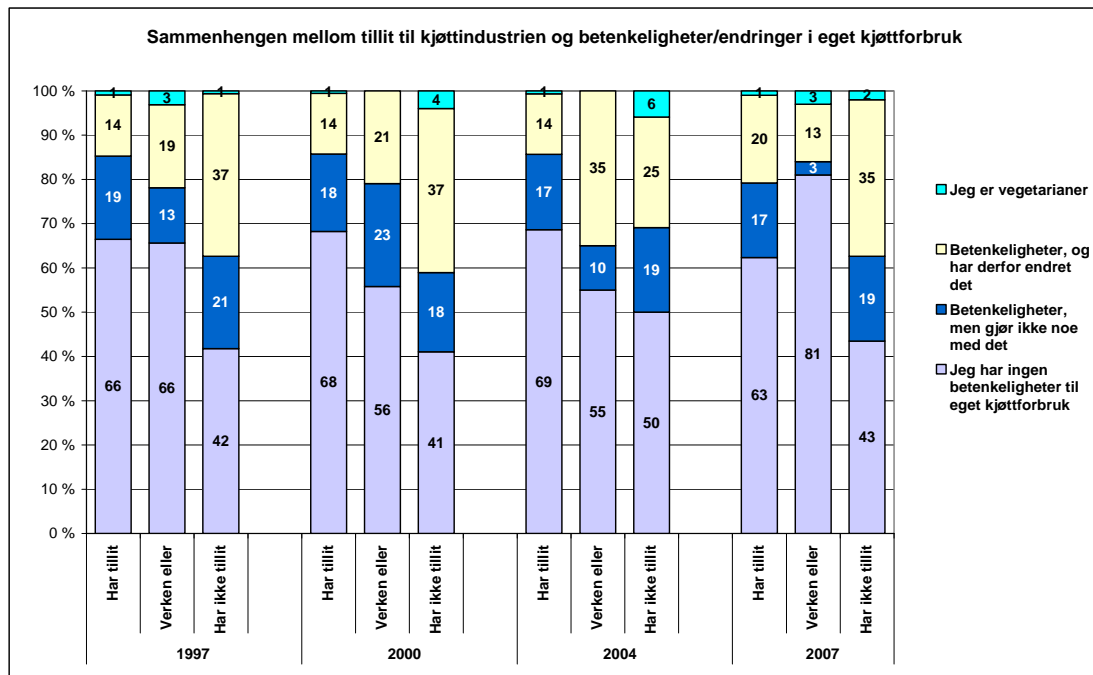
Det er fire typer av spørsmål i undersøkelsen som direkte eller indirekte berører spørsmål om tillit. Det ene er ovennevnte spørsmål om betenkeligheter med eget kjøttforbruk. De andre spørsmålene er holdningsspørsmål som fokuserer på henholdsvis tillit, bekymring og innflytelse. Når det gjelder begrepet tillit omfatter dette tre påstander om hvorvidt respondenten har *'tillit til at norsk kjøttindustri leverer kjøtt av god hygienisk standard'*, *'tillit til at norsk kjøtt er trygt å spise med tanke på skrapesyke og kugalskap'*, og *'tillit til at dyrene blir behandlet godt mens de lever'*. To spørsmål fokuserer på bekymring, og omhandler hvorvidt respondenten er bekymret *'når jeg tenker på alt mulig rart som husdyra får i seg'*, og om respondenten er bekymret *'når jeg tenker på alt mulig rart som industrien putter i kjøttprodukter'*⁵¹. Det første handler om forbrukerens helse, i tillegg til dyras. Det andre handler først og fremst om den enkelte forbrukers helse. Spørsmålene, med unntak av utsagnet om hva industrien tilsetter kjøttproduktene, ble i tillegg til de ordinære undersøkelsene i 1997 og 2000 gjentatt i surveyen i februar/mars 2001. Den siste typen spørsmål som indirekte berører tillit, er ett spørsmål om forbrukerinnflytelse, formulert som en påstand om at *'kjøttprodusenter er flinke til å fange opp signaler fra forbrukerne'*.

⁵¹ Holdningsspørsmålene i undersøkelsen er vekselvis formulert klart positivt (som spørsmålene om tillit) og klart negativt (som spørsmålene om bekymring). I tolkningen av svarene er det viktig å se disse spørsmålene i sammenheng, ettersom tendensen til enighet ('ja-siing') vil forsterke oppslutningen om begge utsagn, og gi et mer positivt inntrykk (for tillit) eller negativt inntrykk (for bekymring) enn det som er tilfelle. Når det gjelder sammenligning av resultater over tid, har imidlertid slike effekter ingen betydning.

I enkelte av spørsmålene kan det muligens være noe uklart for respondentene hva som menes med begreper som "kjøttindustrien" og "kjøttprodusenter". For kjøttindustrien er det vel mest nærliggende å oppfatte dette som dem som bearbeider og videreforedler kjøttet, både slakterier, og videreforedlere som for eksempel Gilde og Orkla. "Kjøttprodusenter" er også uklart, ettersom dette i bokstavelig forstand egentlig er bøndene, men som vi vil tro at mange respondenter også har oppfattet som kjøttindustrien. I fortolkningen vil det derfor være vanskelig å kunne referere til helt konkrete aktører, men vurdere dem som en samlet gruppe aktører, dvs. de leddene som befinner seg i matvarekjeden før detaljist.

4.5 Sammenhenger mellom institusjonell tillit og betenkigheter

Vi skal først ta for oss sammenhengen mellom spørsmål om tillit og det å ha betenkigheter til kjøtt. Vi så i forrige kapittel at andelen som har betenkigheter til kjøtt har økt fra november 2000 til mars 2001, men gått ned igjen i 2004, for så igjen å øke litt i 2007. Det er derfor interessant å undersøke i hvilken grad det å ha betenkigheter til eget kjøttforbruk, samt det å evt. velge å gjøre noe med det, har sammenheng med opplevelsen av institusjonell tillit. Mer presist: vil mistillit til kjøttbransjen øke tilbøyeligheten til å la eventuelle betenkigheter få konsekvenser i praksis? Vi har her tatt utgangspunkt i det tillitsspørsmålet som berører kugalskap og skrapesyke.

Figur 4-3 Sammenheng mellom holdning til utsagnet "Jeg har full tillit til at norsk kjøttindustri leverer kjøtt som er helt trygt å spise med tanke på skrapesyke og kugalskap"⁵² og besvarelser av spørsmålet "Har du betenkigheter til eget kjøttforbruk?", etter år.⁵³

Figuren viser at blant dem som har tillit til at norsk kjøttindustri leverer kjøtt som er trygt å spise mht kugalskap og skrapesyke var det 66 prosent som *ikke* har betenkigheter med sitt kjøttforbruk, mens andelen blant dem som svarer at de ikke har tillit var 42 prosent i 1997.

⁵² "Har tillit" er summen av helt/delvis enig i utsagnet, mens "Har ikke tillit" er summen av helt/delvis uenig i utsagnet. N etter år. Har tillit (794, 765, 900, 850). Verken eller (32, 43, 20, 31). Har ikke tillit (158, 151, 68, 88)

⁵³ (N for holdning til utsagnet etter år. N 1997: 794, 32, 158. N 2000: 765, 43, 151. N 2004: 900, 20, 68. N 2007: 850, 31, 88). Ingen signifikante endringer, men signifikant innen hvert år, $p < .001$

Denne tendensen var omtrent lik i 2000 og 2004. I 2007 er det imidlertid noen flere sammenlignet med 2004 som har betenkeligheter og som har gjort noe med det blant dem som ikke har tillit. Likevel, det generelle inntrykket alle år er at institusjonell tillit har betydning for på hvilken måte man er bekymret over eget kjøttforbruk.

Figuren viser videre at sammenligning av tillit og ikke tillit slår mest ut for det å ha betenkeligheter og derfor *endre* forbruket. Det er en overvekt av de uten tillit som endrer sitt forbruk, mens andelen blant dem som har tillit i langt mindre grad er bekymret. Denne tendensen er lik for alle fire årene.⁵⁴ Det er imidlertid ingen forskjeller i tillit og ikke tillit når det gjelder å ha betenkeligheter, men uten at man endrer kjøttforbruket av den grunn.

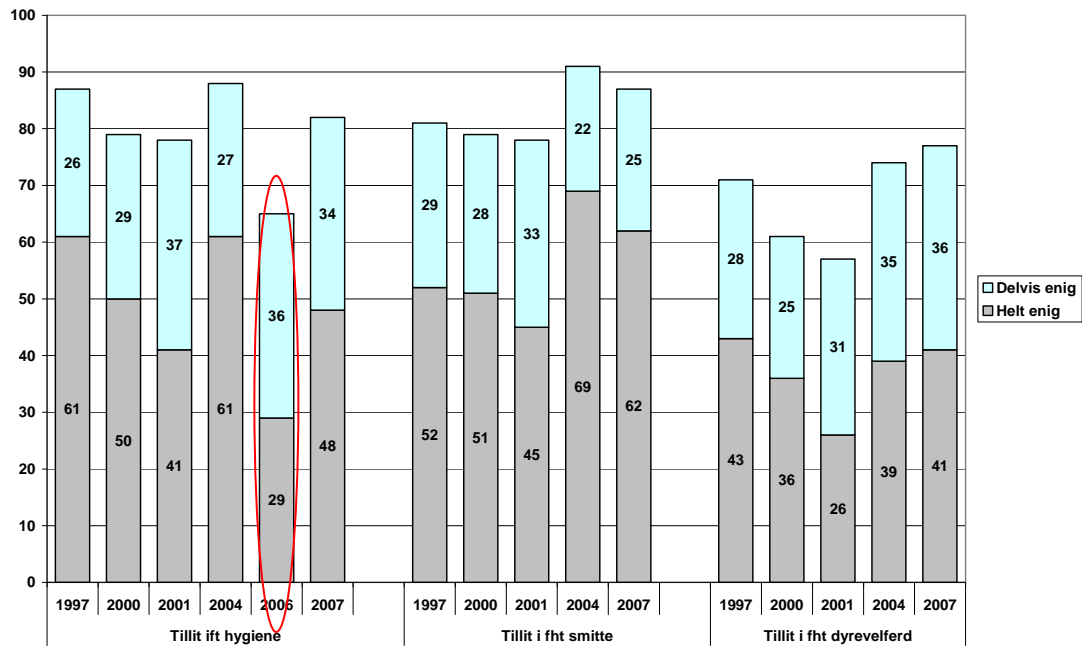
Disse resultatene gir støtte til to viktige poenger. For det første ser vi at det å ha betenkeligheter uten å gjøre noe med det, *ikke* nødvendigvis har noen sammenheng med spørsmål om institusjonell tillit. Det er altså fullt mulig å ha en passiv form for skepsis, - en som ikke gir seg utslag i handling – uten at man dermed har noen opplevelse av institusjonell mistillit. Dette styrkes da også av at de som er betenkt men ikke endrer er dem som oftest spiser kjøtt til middag (vist tidligere i dette kapitlet). For det andre ser vi at det er en markant sammenheng mellom betenkeligheter til eget kjøttforbruk og tillit til norsk kjøttindustri ved at de som ikke har tillit til norsk kjøttindustri oftere er betenkt og gjør noe med det sammenlignet med dem som har tillit. Dette kan tolkes som et uttrykk for at skepsis gjør seg gjeldende på to ulike nivå: det ene nivået er en følelse av skepsis eller bekymring i forhold til kjøtt som ikke er rettet mot noen institusjonell aktør. Denne formen for betenkelighet gir, som vi ser, lite utslag i praksis i form av endret kjøttforbruk. Det andre nivå er en form for betenkelighet som er sterkt korrelert til institusjonell mistillit, og som kan sies å berøre en markedsrelasjon. Denne form for betenkelighet gir, som vi ser, utslag i praksis i form av endret kjøttforbruk. Resultatene indikerer at potensialet for handling (i form av endret kjøttforbruk) i særlig grad utløses når de generelle betenkeligheter med eget kjøttforbruk kobles til mistillit til aktuelle institusjoner, eller relasjonell mistillit.

Disse funnene støtter også opp om resultater fra nyere studier av tillit til mat (Berg 2000, Kjærnes og Dulsrud 1998), nemlig at det er fruktbart å skille mellom de tillitsforhold som er knyttet til institusjonelle relasjoner, og de som angår et mer privat og direkte forhold til mat. Når betenkeligheter kobles til institusjonell mistillit, ser det ut til at det får sitt 'motsvar' i form av endrede forbruksvaner. En aktiv endring av forbruket kan med andre ord tolkes, ikke bare som en måte å sikre egen helse, men også som et signal (og kanskje det eneste mulige) tilbake til aktuelle produsenter om at tillitsrelasjonen er svekket. Dette betyr at institusjonell mistillit fører til endring i kjøttforbruket, men hvis man er bekymret uten å gjøre noe med det, er dette en bekymring over at man oppfatter å ha et *for høyt* forbruk av kjøtt.

4.6 Endringer i tillit til norsk kjøttindustri

Vi skal i det følgende undersøke hvorvidt de endringer vi har sett fra 1997 til 2007 og fra 2000 til 2001 når det gjelder det å unngå visse typer kjøtt, og når det gjelder betenkeligheter, også gjenspeiles i endringer når det gjelder de tre spørsmålene om *institusjonell tillit*. Vi ser her på tillit til en av aktørene i matvarekjeden, nemlig kjøttindustrien. Tillit til offentlige myndigheter og kontrollinstanser har vi ikke informasjon om.

⁵⁴ Det kan se ut som om det er en stor forskjell mellom andelen som har betenkeligheter og gjør noe med det blant dem som ikke har tillit når vi sammenligner 1997 og 2004, hhv 37 og 25 prosent. Denne er imidlertid ikke signifikant, da det er relativt få observasjoner i gruppen som ikke har tillit, både i 1997 og 2004. Samme gjelder for 'verken eller' i 2007 som kan se ut som skiller seg ut fra de andre årene, men heller ikke dette er signifikant – få observasjoner.

Figur 4-4 Andel som er helt og delvis enig i påstander knyttet til tillit til norsk kjøttindustri i forhold til hygiene, smitte og dyrevelferd⁵⁵. Prosent⁵⁶

Folks tillit til at norsk kjøttindustri leverer kjøtt av god *hygienisk standard* ble redusert med 8 prosentpoeng fra 87 prosent i 1997 til 79 prosent i 2000, men økte igjen til 88 prosent i 2004, for så å gå ned igjen i 2007 til 77 prosent. I perioden 2000 til 2001 ser vi en forskyvning fra andelen som er helt enige til andelen som er delvis enige. Andelen helt enige er redusert fra 50 prosent i 2000 til 41 prosent i 2001 ($p < 0.001$ t-test), mens andelen delvis enig har økt fra 29 prosent til 37 prosent ($p < 0.001$ t-test). Denne nedgangen kan forklares på ulike måter. En forklaring kan være at det har vært en generell økning i fokuseringen på hygiene i markedet. Selv om man i Norge i langt mindre grad enn i andre land har hatt problemer med f.eks. salmonella, campylobacter, E.coli og lignende har det vært en økning i antall rapporterte tilfeller av infeksjoner de senere år (Kjøttets tilstand 2007). Det er også rettet søkelys mot hvorvidt norsk kjøttindustri på enkelte områder tilfredsstillende de krav og retningslinjer til hygiene som kommer fra EU-land. Sammen med en endring av kontrollsystemet for import av kjøtt til Norge og fokus på mulige negative konsekvenser av åpnere grenser, kan dette indirekte ha bidratt til at tilliten til industrien har blitt svekket. Forskyvningen i andelen helt enige til andelen delvis enige fra 2000 til 2001 kan, kan også ha sammenheng med det generelle negative søkelyset som den senere tid er satt på moderne kjøttindustri i alminnelighet. Selv om spørs-

⁵⁵ Holdning til følgende tre utsagn ligger til grunn: "Jeg har full tillit til at norsk kjøttindustri leverer kjøtt av god hygienisk standard", "Jeg har full tillit til at norsk kjøttindustri leverer kjøtt som er helt trygt å spise med tanke på skrapesyke og kugalskap" og "Jeg har full tillit til at norsk kjøttindustri leverer kjøtt fra dyr som er blitt behandlet godt mens de levde". 2006 N 914 (egen undersøkelse av Lisbet Berg, SIFO). Forskjellene i de to undersøkelsene er introduksjonen og at i vår undersøkelse fra 2007 blir svaralternativene lest opp: "Nå følger en del utsagn. Vi ber deg oppgi hvorvidt du er helt enig, delvis enig, verken enig eller uenig, delvis uenig eller helt uenig", mens i 2006 var introduksjonen følgende: "Jeg skal nå lese opp noen påstander som vi vil vite hvor enig eller uenig du er i. Angi på en skala fra 1-5, der 1 er helt uenig og 5 er helt enig. Vi antar da at verdien 4 fra 2006 kan sammenlignes med vår 'delvis enig' i 2007.

⁵⁶ (N stigende for år. N "tillit ift. hygiene" 1010, 993, 960, 995, 1014. N "tillit ift. smitte" 1001, 980, 998, 996, 1009. N "tillit ift. dyrevelferd" 965, 960, 979, 976, 989). Endringene i tillit ift. hygiene er alle signifikante $p < 0.001$, med unntak av gruppen "delvis enig" fra 1997 til 2000. Endringene i tillit ift. smitte fra 2000 til 2001 er signifikante $p < 0.05$ for "delvis enig" og $p < 0.01$ for "helt enig", mens endringene fra 2001 til 2004 er signifikante $p < 0.001$ for begge grupper. Endringene i tillit ift. dyrevelferd er for gruppen "helt enig" signifikant $p < 0.01$ fra 1997 til 2000 og $p < 0.001$ fra 2000 til 2001 og til 2004, men endringene for gruppen "delvis enig" bare er signifikant $p < 0.01$ fra 2000 til 2001 (t-test). Vet ikke ekskl.

målet om hygiene er substansielt forskjellig fra spørsmålet om kugalskap (og munn og klovsyke) kan den generelle debatten om mattrygghet "smitte over" også på andre områder (Bjørkum og Lien 2001).

Når så tilliten til kjøttindustrien med hensyn til hygiene gikk ned fra 2004 til 2007, kan dette skyldes E.coli-skandalen våren 2006. Vi samlet inn våre data høsten 2007, og det er svært trolig at denne skandalen ikke hadde gått ut av glemmeboken. Våren 2006 ble det imidlertid gjort en undersøkelse i etterkant av E.coli-skandalen (Berg 2006). Ett av spørsmålene i denne er helt identisk med ett av våre: "*Jeg har full tillit til at norsk kjøttindustri leverer kjøtt av god hygienisk standard*". I 2006 svarte 29 prosent 'helt enig' og 36 prosent 'delvis enig', sammenlignet med 2007 da 48 prosent svarte 'helt enig' og 34 prosent 'delvis enig'. Dette er en høyst signifikant endring ($p < .001$). Dette betyr at tilliten til hygienen i norsk kjøttindustri i 2006 var på det laveste i løpet av denne 10-årsperioden, enda lavere enn i 2001. Det er således interessant at denne tilliten har økt så sterkt i løpet av 1 og ½ år, men har altså ikke helt nådd 2004-nivået da den var på sitt høyeste.

Det andre spørsmålet var påstand om folk hadde tillit til at norsk kjøttindustri leverte kjøtt som var trygt å spise med hensyn på *skrapesykdom og kugalskap*. I 1997 sa 81 prosent seg helt eller delvis enig i at norsk kjøtt er trygt mht dyresykdommene skrapesyke og kugalskap. Denne tilliten blant norske forbrukere var like høy høsten 2000 og våren 2001 som i 1997. Vi kan imidlertid se en forskyvning fra andelen som sier seg helt enige i påstanden, til andelen som sier seg delvis enige fra november 2000 til mars 2001. Mens 51 prosent sier seg *helt* enig i 2000 er denne andelen redusert til 45 prosent i 2001 ($p < 0.01$, t-test). Tilsvarende er andelen som sier seg *delvis* enig økt fra 28 til 32 prosent ($p < 0.05$, t-test). Selv om norske forbrukere fremdeles har relativt høy tillit til kjøttindustrien på dette området, viser altså resultatene at denne tilliten ikke lenger var like klippefast i 2001. At tilliten til norsk kjøttindustri i noen grad ble svekket, kan med overveiende sannsynlighet tilskrives oppslagene om kugalskap på kontinentet og påfølgende oppmerksomhet omkring mattrygghet generelt. Spørsmål om mattrygghet og kontrolltiltak for å hindre at smitten spredde seg hadde ukentlig vært gjenstand for debatt i norske medier i perioden forut for undersøkelsen i 2001. I 2004 hadde imidlertid tilliten økt. Nå var hele 91 prosent helt eller delvis enig i påstanden, det vil si at tilliten da var høyere enn 1997. Dette må bety at forbrukerne opplever at kjøttbransjen tar dem på alvor og rydder opp når noe skjer. Dette så vi også fra "mat-skandalen" i 2002, der noen butikker ikke hadde behandlet kjøttet forskriftsmessig, og der ulike aktører i dagligvarehandelen var raskt ute med å rydde opp i forholdene (Jacobsen 2003). Dette er viktig for at forbrukerne skal føle de kan stole på de aktører som er innblandet i kjøttproduksjon og kjøttleveranser på en eller annen måte. I 2007 er imidlertid tilliten igjen noe redusert, dette kan igjen ha sammenheng med det vi nevnte i forrige avsnitt, at selv om vi ikke har hatt noen tilfeller av skrapesyke og kugalskap i denne perioden, kan E.coli-skandalen smitte over på tillit også på andre områder. Det blir en generell tillitssvikt til kjøttindustrien. På den annen side er likevel tilliten høy, da hele 62 prosent sier seg 'helt enig' i utsagnet, mens 25 prosent er 'delvis enig', til sammen 87 prosent har tillit til norsk kjøttindustri i forhold til dyresmitte.

Det siste spørsmålet om institusjonell tillit handler om *dyrevelferd*. Det er på dette området at forbrukernes tillit til norsk kjøttindustri er lavest, og det er også på dette området nedgangen fra 1997 til 2001 er mest markant, men at den har økt igjen i 2004 med 7 prosentpoeng, og ingen endring i 2007. Andelen som er helt eller delvis enige i at norsk kjøttindustri leverer kjøtt fra dyr som har blitt behandlet godt mens de levde er redusert med i alt 10 prosentpoeng fra 1997 til 2000 og med ytterligere 4 prosentpoeng fra 2000 til 2001. I perioden 2000 til 2001 ser vi imidlertid først og fremst en forskyvning fra andelen helt, til andelen delvis enig. At færre da hadde tillit til at industrien ivaretar dyrenes velferd på en skikkelig måte kan ha flere forklaringer. En forklaring kan knyttes til den kritikk av norsk kjøttproduksjon som fremkom i enkelte TV-program, både i norsk og svensk TV. Vi vet fra tidligere studier (f.eks. Bugge 1995, Guzmán, Bjørkum og Kjærnes 2000) at slike programmer gjør et sterkt inntrykk på folk flest og at inntrykkene "sitter" lenge i. Når tillit til kjøttindustrien i forhold til dyrevelferd

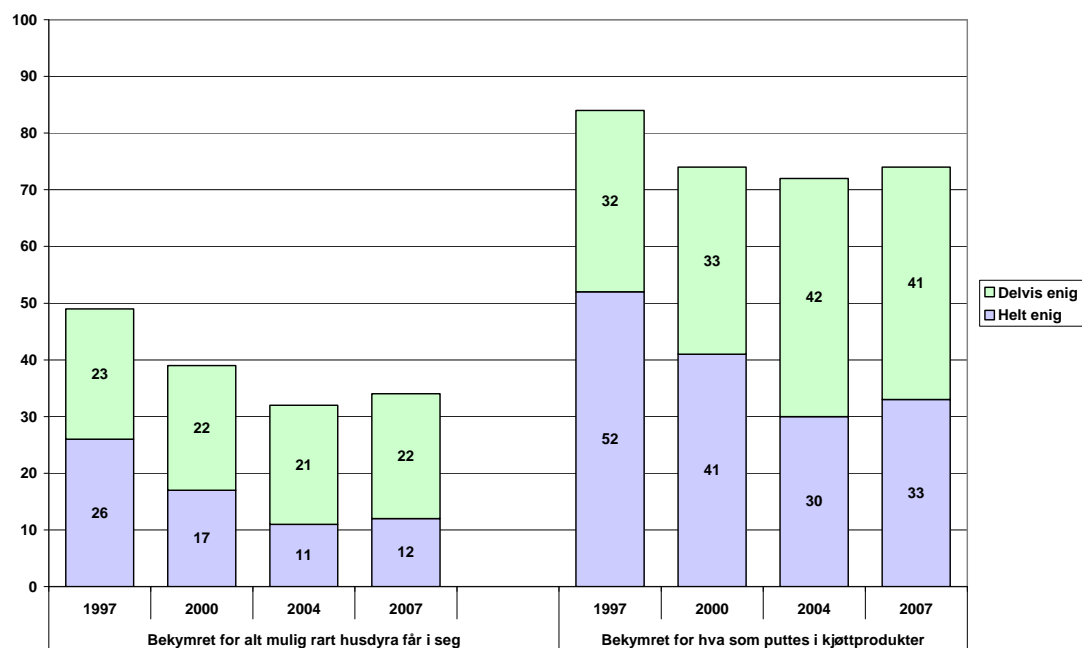
ferd er lavere enn de to andre, kan dette muligens skyldes at dette er et felt som forbrukerne vet mindre om. Dessuten hender det at det kommer medieoppslag om at behandling av dyr ikke alltid er etter ”oppskriften”, spesielt i forbindelse med transport av dyrene til slakteri og selve slakteprosessen.

Utviklingen for alle disse tre tillitsspørsmålene viser noenlunde samme tendens, relativt høyt nivå i 1997, gikk noe tilbake under dyrehelsekrisen i 2001, har økt sterkt i 2004, og gått noe tilbake 2007 (ikke dyrevelferd). Så til tross for at den institusjonelle tilliten på noen områder ble svekket under dyrehelsekrisen i 2001, må vi likevel kunne konkludere med at tilliten til norsk kjøtt og kjøttindustri fremdeles er høy her til lands. I en komparativ studie av tillit fremgår det at norske forbrukere, i langt større grad enn forbrukere i de fleste andre europeiske land, har tillit til at det er trygt å spise kjøtt (Berg 2000, s. 33). Berg sin studie viste at 81 prosent av norske forbrukere mener det er trygt å spise kjøtt, mens tilsvarende tall for eksempel i Danmark og Frankrike var på hhv. 54 og 48 prosent. Samme mønster støttes fra andre undersøkelser der Norge kommer høyt opp sammenlignet med land som Tyskland, Italia og Portugal. 93 prosent i Norge mente biff var svært trygt eller ganske trygt å spise, mot 67 prosent i Tyskland, 66 prosent i Italia og 80 prosent i Portugal (Kjærnes, Poppe og Lavik 2005). Likevel, det disse resultatene også viser, er at tillit til kjøttindustrien svinger etter forekomster av ulike kriser i dette markedet. Gjenopprettelse av tilliten vil da være avhengig av hva de aktuelle aktører gjør for å gjenopprette tapt tillit. Dette synes som om de har klart tidligere. Dette synes de også til en viss grad og ha klart etter E.coli-skandalen i 2006, da tilliten ble sterkt redusert, mens i 2007, ett og ½ år etter er igjen tilliten nesten på 2004-nivået. Det samme så vi i vannsaken⁵⁷ i Oslo i 2007, der tilliten til vannet etter at vannet var ”friskmeldt” var høy. Dette skyldtes blant annet at Oslo kommune hadde fulgt ’føre-var-prinsippet’ og satte inn tiltak, selv om dette i etterkant viste seg og ikke være nødvendig (Terragni et al 2008).

4.7 Endringer i forbrukernes bekymring

Spørsmål om tillit er også belyst gjennom to spørsmål om bekymring. Disse er stilt i form av påstander *’jeg blir bekymret når jeg tenker på alt mulig rart som husdyra får i seg’*, og *’jeg blir bekymret når jeg tenker på alt mulig rart som industrien putter i kjøttprodukter’*. Disse spørsmålene berører indirekte en form for institusjonell tillit til hhv. bonde og kjøttindustri, men er dreid noe mer mot en form for bekymring enn de tre foregående spørsmålene som er formulert direkte omkring begrepet tillit.

⁵⁷ Det ble funnet parasitter i drikkevannet som forsynte de fleste av Oslos innbyggere med vann.

Figur 4-5 Andel som er helt og delvis enig i to utsagn om bekymring knyttet til hva husdyr får i seg og hva som puttes i kjøttprodukter⁵⁸, etter år. Prosent⁵⁹ *

* Tall for "hva husdyra får i seg" 2001 er inkludert i tidligere rapport (Bjørkum og Lien 2001), summert for helt og delvis enig (=57 %). Ikke vist i denne figuren.

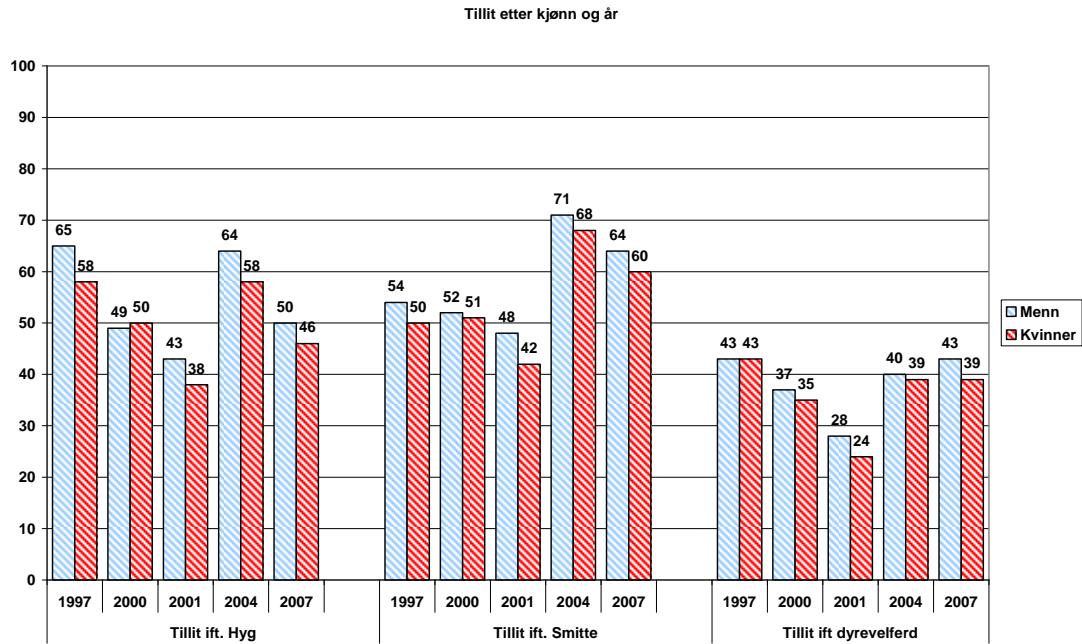
Ser vi på andelen som bekymrer seg for hva dyra "får i seg", er dette en bekymring som stadig ble mindre frem til 2004, for så å flate ut. Likeledes er andelen som bekymrer seg for hva industrien "putter" i produktene redusert, fra 84 prosent i 1997 til 74 prosent i 2000, 72 prosent i 2004 og 74 prosent i 2007. Det er altså mindre bekymring på disse områdene på 2000-tallet enn i 1997. En mulig forklaring kan være at mens kugalskap ennå hadde en viss nyhetens interesse i 1997, var perioden frem til både november 2000 og november 2004 preget av færre oppslag i media.

4.8 Tillit og bekymring etter kjønn

I 1997 var det visse forskjeller mellom menn og kvinner når det gjaldt spørsmål om tillit. Sammenlignet med menn gav kvinner i mindre grad uttrykk for tillit til norsk kjøttindustri. Unntaket var på området dyrevelferd der det ikke var noen signifikant forskjell mellom menn og kvinner. Det generelle inntrykket er imidlertid at for disse spørsmålene er kjønnsforskjellene ubetydelig.

⁵⁸ Holdning til følgende utsagn ligger til grunn: "Jeg blir bekymret når jeg tenker på alt mulig rart som husdyra får i seg" og "Jeg blir bekymret når jeg tenker på alt mulig rart som industrien putter i kjøttprodukter".

⁵⁹ (N stigende for år, N "bekymret for husdyra" 998, 982, 984, 990. N "bekymret for kjøttprodukter" 993, 984, 990, 1001). For gruppen "helt enig" er alle endringer ift. begge utsagn signifikante $p < 0.001$, i gruppen "delvis enig" er bare endringen ift. "bekymret for hva som puttes i kjøttprodukter" signifikant $p < 0.001$ mellom 2000 og 2004 (t-test).

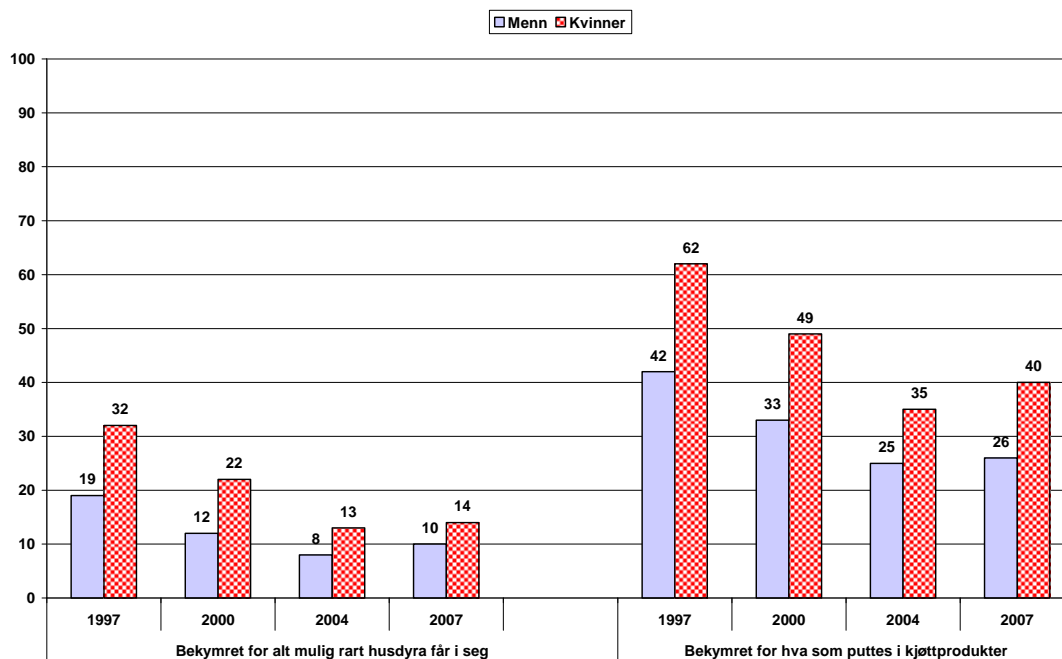

Figur 4-6 Andel som er "helt enig" i utsagn om tillit til kjøttindustrien ift. hygiene, smitte og dyrevelferd⁶⁰, etter kjønn og år. Prosent⁶¹

Derimot fant vi i neste figur at kvinner i større grad enn menn var bekymret både for hva dyra spiser og for hva industrien "putter i" kjøttproduktene. I 2004 er det fortsatt forskjeller mellom kjønn, men de er i ferd med å bli mindre. I 2007 er derimot kjønnsforskjellene blitt større igjen. Dette kan tyde på at kvinnene i større grad enn menn reagerer på matskandaler.

⁶⁰ Holdning til følgende tre utsagn ligger til grunn: "Jeg har full tillit til at norsk kjøttindustri leverer kjøtt av god hygienisk standard", "Jeg har full tillit til at norsk kjøttindustri leverer kjøtt som er helt trygt å spise med tanke på skrapesyke og kugalskap" og "Jeg har full tillit til at norsk kjøttindustri leverer kjøtt fra dyr som er blitt behandlet godt mens de levde".

⁶¹ (N stigende for år. "Tillit ift. hygiene" menn/498, 488, 395, 488, 500 og kvinner/510, 504, 505, 508, 514. "Tillit ift. smitte" menn/493, 490, 502, 489, 500 og kvinner/508, 488, 393, 508, 509. "Tillit ift. dyrevelferd" menn/481, 477, 490, 483, 488 og kvinner/485, 482, 488, 493,500). Nedgangen i andel "helt enige" fra 1997 til 2001 er i halvparten av tilfellene signifikant, mens økningen fra 2001 til 2004 er signifikant $p < 0.001$ for alle utsagn og begge kjønn (t-test). Andel 'verken enig eller uenig', delvis uenig, helt uenig er "skjult" i figuren. Vet ikke ubesvart er utelatt

Figur 4-7 Andel som er "helt enig" i to utsagn om bekymring knyttet til kjøtt⁶², etter kjønn og år. Prosent⁶³

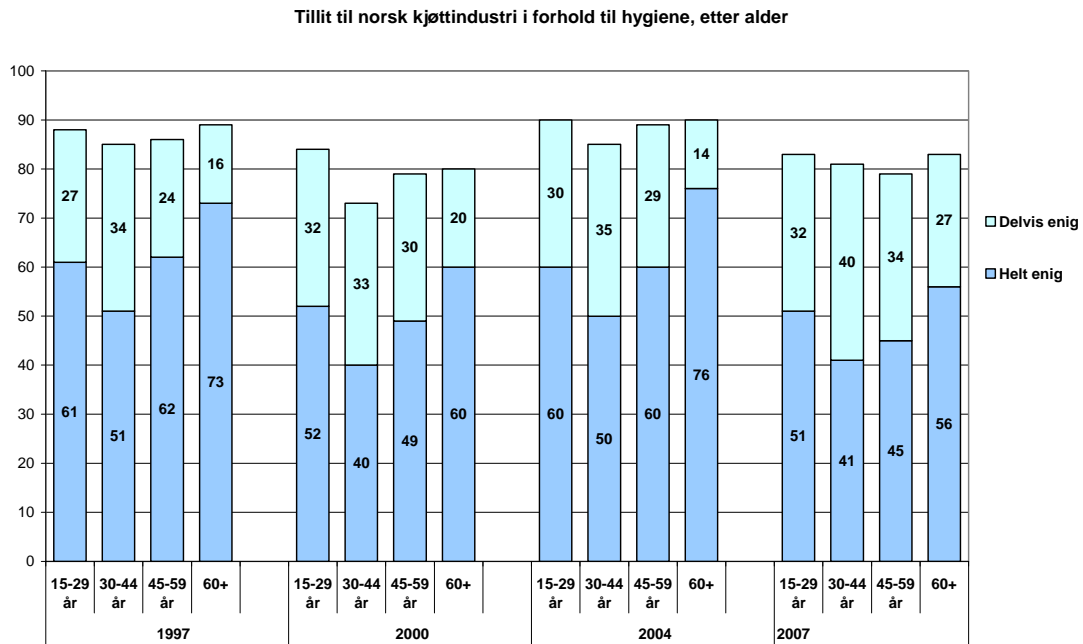
At kvinner er mer skeptiske og har mindre tillit enn menn til kjøtt samsvarer med funn i andre studier. I en studie av tillit til mat (Berg 2000) viste resultatene at kvinner generelt var mer skeptiske til all mat enn menn. Av 9 spesifiserte matvarer, inkludert kjøtt, hadde menn i større grad enn kvinner tillit til at det var trygt å spise disse matvarene. Det fremgikk for øvrig av studien at menns forhold til matsikkerhet i større grad enn kvinners kunne beskrives som "naivt" og "likegyldig", mens kvinner i langt større grad hadde et reflektert forhold til matsikkerhet. Berg forklarer dette med at kvinner i langt større grad enn menn har ansvar for innkjøp og matlaging. I tillegg, eller kanskje delvis også derfor, viser kvinner en større interesse for mat og matlaging og er i større grad opptatt av sunn og trygg mat enn hva menn er (Bugge og Lavik 2007). Kvinnene synes derfor i større grad enn mennene å være en temperaturmåler på tilstanden i matvaremarkedet.

4.9 Tillit og bekymring etter alder

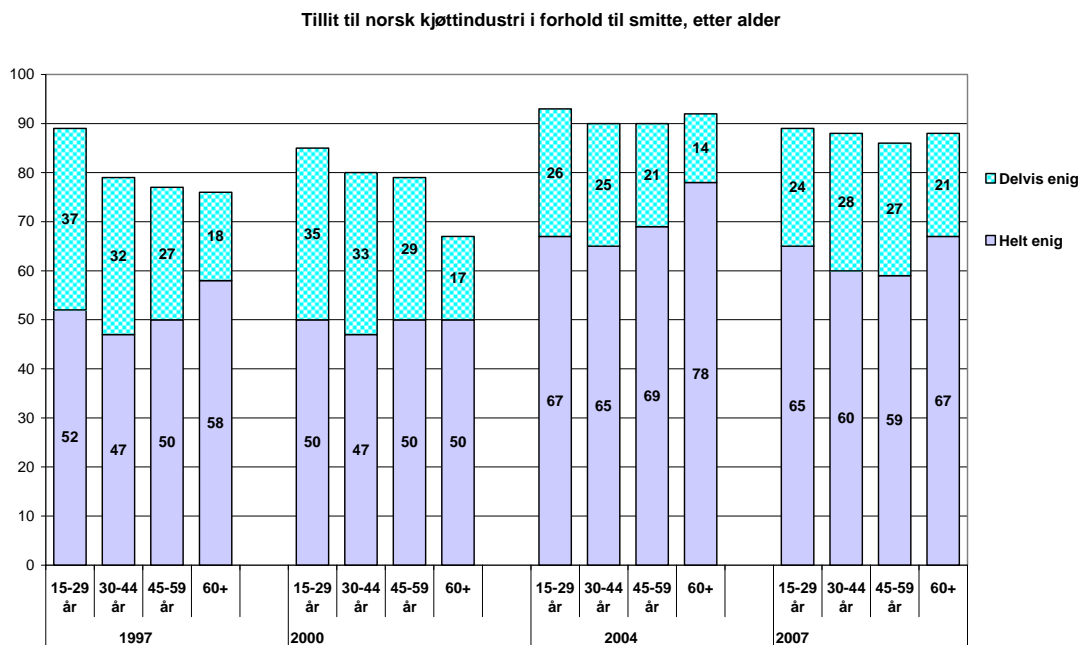
Samtlige år finner vi samme mønster. De nest yngste (30 - 44 år) er mindre tilbøyelige til å slutte opp om utsagnet om tillit i forbindelse med hygiene, sammenlignet med de eldste.

⁶² Holdning til følgende utsagn ligger til grunn: "Jeg blir bekymret når jeg tenker på alt mulig rart som husdyra får i seg" og "Jeg blir bekymret når jeg tenker på alt mulig rart som industrien putter i kjøttprodukter".

⁶³ (N stigende for år. "Bekymret for husdyra" menn/493, 489, 483, 486 og kvinner/495, 495, 501, 503. "Bekymret for kjøttprodukter" menn/492, 488, 484, 488 og kvinner/502, 498, 506, 513). Nedgangen blant menn er signifikant $p < 0.01$ alle år med ett unntak, endringen fra 2000 til 2004 er signifikant $p < 0.05$ for "bekymring for husdyr". Nedgangen blant kvinner er signifikant $p < 0.001$ for alle år (t-test) unntatt 2007, der det ser ut som det har vært en økning, men den er ikke signifikant.

Figur 4-8 Andel som er helt eller delvis enige i et utsagn: ”Jeg har full tillit til at norsk kjøttindustri leverer kjøtt av god hygienisk standard”, etter alder og år. Prosent⁶⁴

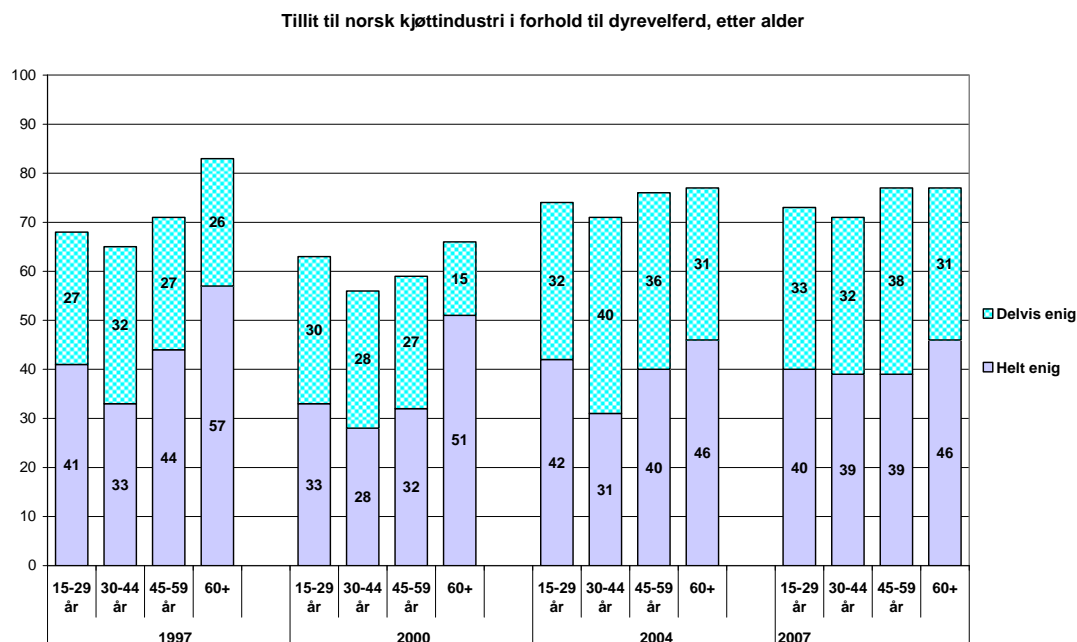

Figur 4-9 Andel som er helt eller delvis enig i et utsagn: ”Jeg har full tillit til at norsk kjøttindustri leverer kjøtt som er helt trygt å spise med tanke på skrapesyke og kugalskap, etter alder og år. Prosent⁶⁵

⁶⁴ (N stigende for aldersgrupper 1997: 282, 277, 192, 258 / 2000: 274, 270, 195, 251 / 2004: 231, 279, 255, 228)/2007: 233, 287, 262,233. Utsagn: ”Jeg har full tillit til at norsk kjøttindustri leverer kjøtt av god hygienisk standard”. (Helt enig, Delvis enig, Verken enig eller uenig, Delvis uenig, Helt uenig, Ubesvart/Vet ikke). Alle endringer fra 1997 til 2000 for gruppen ”helt enig” er signifikante p<0.01 og p<0.05. Endringene i gruppen ”helt enig” fra 2000 til 2004 er signifikante p<0.05 for de to midtre aldersgruppene og p<0.001 for 60+ (t-test). Ubesvart/vet ikke er ekskludert fra beregningsgrunnlaget.

⁶⁵ (N stigende for aldersgrupper 1997: 279, 276, 191, 255 / 2000: 268, 271, 193, 248 / 2004: 233, 279, 253, 229/ 2007: 234, 286, 258, 231). Utsagnet: ”Jeg har full tillit til at norsk kjøttindustri leverer kjøtt som er helt trygt å

Ser vi på tillit til at kjøttindustrien leverer kjøtt som er *trygt* å spise (mht kugalskap og skrapesyke) gjenspeiler resultatene for hver enkelt aldersgruppe ingen endring fra 1997 til 2000, men for begge år er det færre eldre enn yngre som har tillit. I 2004 og 2007 er det ingen forskjell mellom de ulike aldersgrupper.

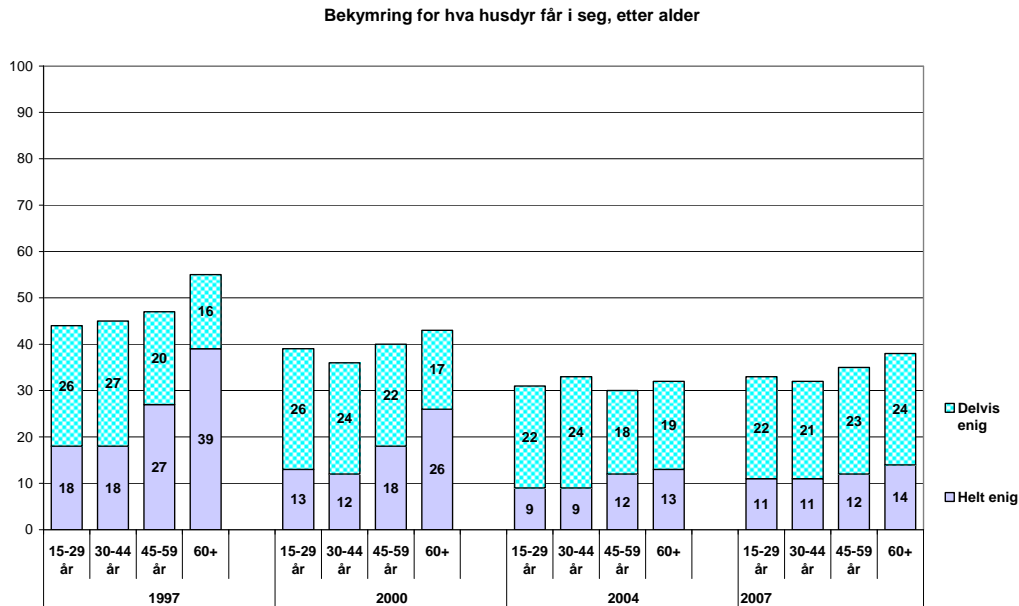
Figur 4-10 Andel som er helt eller delvis enig i et utsagnet: ”Jeg har full tillit til at norsk kjøttindustri leverer kjøtt fra dyr som har blitt behandlet godt mens de levde”, etter alder og år. Prosent⁶⁶

I 1997 og 2000 var det flere av de yngste og eldste aldersgruppene som har tillit til kjøttindustrien og dyrevelferd sammenlignet med de andre midterste aldersgruppene, mens i 2004 og 2007 er det ikke lengre forskjeller mellom de ulike aldersgruppene.

Når det gjelder bekymring for hva *husdyra får i seg*, var det i 1997 og 2000 en signifikant sammenheng: jo eldre man var jo mer bekymret man seg. I 2004 og 2007 var det ingen slik sammenheng mellom bekymring og alder. Det er en stadig mindre andel som ikke bekymrer seg, og denne andelen er mest synkende blant de eldste (ingen forskjell fra 2004 til 2007).

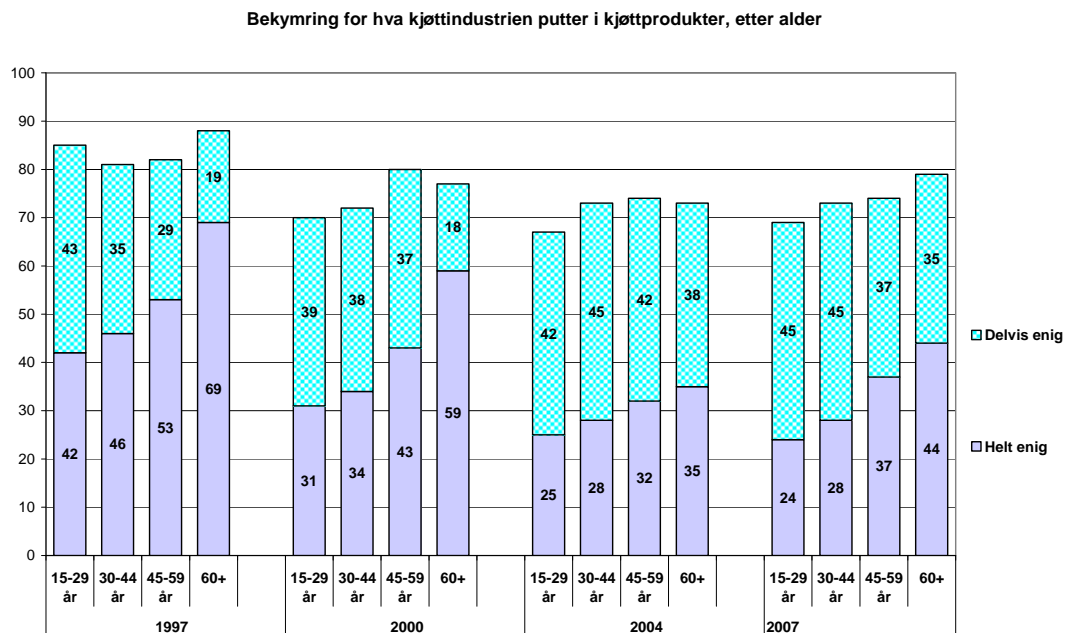
spise med tanke på skrapesyke og kugalskap” (smitte). (Helt enig, delvis enig, verken enig eller uenig, delvis uenig, helt uenig, ubesvart/vet ikke). Ubesvart/vet ikke er ekskludert fra beregningsgrunnlaget.

⁶⁶ (N stigende for aldersgrupper 1997: 278, 262, 185, 239 / 2000: 271, 265, 189, 236 / 2004: 229, 272, 252, 224) / 2007: 232, 283, 252, 224. Endringer i gruppen ”helt enig” er signifikant $p < 0.05$ for aldersgruppen 45-59 år fra 1997 til 2000 og for aldersgruppen 15-29 år fra 2000 til 2004. Endringer i gruppen ”delvis enig” er signifikant $p < 0.01$ for aldersgruppen 60+ fra 1997 til 2000 og $p < 0.001$ fra 2000 til 2004. Fra 2000 til 2004 er endringer i aldersgruppen 30-44 år signifikant $p < 0.01$ og for aldersgruppen 45-59 år $p < 0.05$ (t-test). Utsagnet: ”Jeg har full tillit til at norsk kjøttindustri leverer kjøtt fra dyr som har blitt behandlet godt mens de levde”. (Helt enig, delvis enig, verken enig eller uenig, delvis uenig, helt uenig, ubesvart/vet ikke). Ubesvart/vet ikke er ekskludert fra beregningsgrunnlaget.

Figur 4-11 Andel som er helt eller delvis enig i et utsagnet: ”Jeg blir bekymret når jeg tenker på alt mulig rart som husdyra får i seg”, etter alder og år. Prosent⁶⁷

Når det gjelder spørsmålet om bekymring for hva industrien ”putter i” kjøttproduktene, fant vi signifikante sammenhenger mellom dette og alder i alle årene, unntatt 2004. I 2004 er det imidlertid en signifikant forskjell mellom den yngste aldersgruppen og den eldste i andelen som svarer ’helt enig’ ($p < 0.05$). Generelt kan vi si at eldre synes å bekymre seg i større grad enn de yngre med hensyn til hva kjøttindustrien putter i kjøttproduktene.

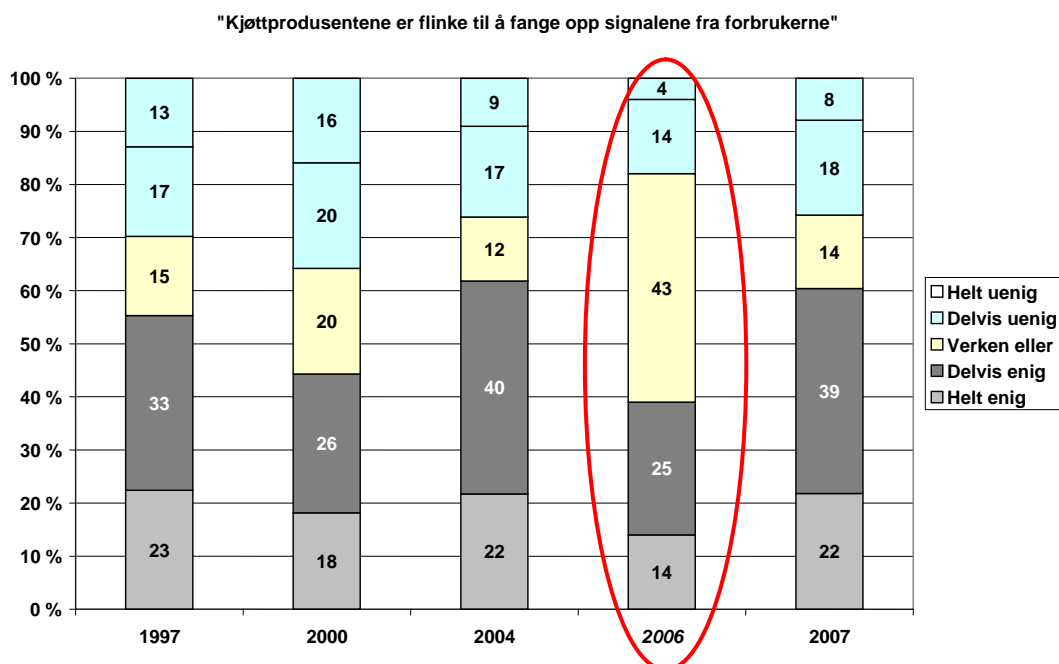
Figur 4-12 Andel som er helt eller delvis enig i et utsagnet: ”Jeg blir bekymret når jeg tenker på alt mulig rart som industrien putter i kjøttproduktene”, etter alder og år. Prosent⁶⁸

⁶⁷ (N stigende for aldersgrupper 1997: 278, 274, 187, 247 / 2000: 273, 268, 193, 246 / 2004: 233, 277, 255, 218 / 2007: 230, 277, 255, 228). Nedgangen i gruppen ”helt enig” fra 1997 til 2000 er signifikant $p < 0.05$ for aldersgruppen 30-44 år og 45-59 år, samt $p < 0.01$ for aldersgruppen 60+. Nedgangen i gruppen ”helt enig” fra 2000 til 2004 er signifikant $p < 0.001$ for aldersgruppen 60+ (t-test).

4.10 Endringer i opplevelse av forbrukerinnflytelse

I et samfunn hvor avstanden mellom forbruker og produsent er større enn før og mulighetene for direkte kontakt er mindre, blir relasjonen mellom forbruker og produsent i større grad avhengig av tillit. For å oppnå og beholde forbrukernes tillit er bransjen avhengig av å nå fram til forbrukerne med sitt budskap, og omvendt; forbrukerne må oppleve å bli hørt. Ett av spørsmålene i undersøkelsen berører spørsmålet om forbrukerinnflytelse og er formulert som følgende påstand; 'kjøttprodusentene er flinke til å fange opp signaler fra forbrukerne' (spørsmålet ble ikke stilt i 2001).

Resultatene i 1997 viste at 56 prosent av de spurte syntes kjøttprodusentene var flinke til å fange opp signaler fra forbrukerne (Helt enig + delvis enig). I 2000 var denne andelen redusert til 45 prosent, og økte igjen til 62 prosent i 2004.

Figur 4-13 Grad av enighet i utsagnet: "Kjøttprodusentenes er flinke til å fange opp signaler fra forbrukerne", etter år. Prosent⁶⁹

⁶⁸ (N stigende for aldersgrupper 1997: 280, 273, 193, 248 / 2000: 271, 270, 193, 252 / 2004: 233, 278, 253, 226 / 2007: 232, 283, 257, 228). Nedgangen i gruppen "helt enig" fra 1997 til 2000 er signifikant $p < 0.01$ for aldersgruppene 15-29 år og 30-44 år, samt $p < 0.05$ for aldersgruppene 45-59 år og 60+. Nedgangen i gruppen "helt enig" fra 2000 til 2004 er signifikant $p < 0.001$ for aldersgruppen 60+ og $p < 0.05$ for aldersgruppen 45-59 år. I gruppen "delvis enig" er økningen fra 2000 til 2004 signifikant $p < 0.001$ for aldersgruppen 60+. Det er si sammenheng mellom denne holdningen og alder i 1997, 2000 og 2007 for $p < .001$, men ikke i 2004.

⁶⁹ (N 1997: 896 / 2000: 867 / 2004: 889 / 2006: 849 / 2007: 821). Nedgangen fra 1997 til 2000 er signifikant $p < 0.01$ både for gruppen "helt enig" og "delvis enig". Økningen fra 2000 til 2004 er signifikant $p < 0.001$ for gruppen "delvis enig", "helt enig" og "verken eller", og $p < 0.05$ for "helt enig" (t-test).

2006 N 849 (egen undersøkelse av Lisbet Berg, SIFO). Forskjellene i de to undersøkelsene er introduksjonen og at i våre undersøkelser blir svaralternativene lest opp: "Nå følger en del utsagn. Vi ber deg oppgi hvorvidt du er helt enig, delvis enig, verken enig eller uenig, delvis uenig eller helt uenig", mens i 2006 var introduksjonen følgende: "Jeg skal nå lese opp noen påstander som vi vil vite hvor enig eller uenig du er i. Angi på en skala fra 1-5, der 1 er

Det var med andre ord færre som syntes produsentene var lydhøre overfor forbrukerne i 2000 sammenlignet med 1997. På hvilken måte og på hvilket område produsentene var mindre flinke til å lytte til signaler fra forbrukerne har vi der i mot ikke grunnlag for å si noe om. Det kan dreie seg om signaler om billigere kjøtt, forbrukernes ønske om mer økologisk produsert kjøtt som ikke ble innfridd, ønske om et større produktutvalg, merking, etikk i dyreholdet, eller noe annet. Alt vi kan slå fast her, er at opplevelsen av at kjøttprodusentene var lydhøre ble svekket fra 1997 til 2000. I 2004 er denne oppfatningen snudd, og det er en sterk økning i andelen som nå mener at kjøttprodusentene er flinke til å fange opp signalene fra forbrukerne.

I 2006 ble tilliten sterkt svekket, og antageligvis som følge av E.coli-skandalen. I 2007 er denne tilliten igjen på 2004-nivået. Undersøkelsen fra 2006 ble utført like etter E.coli-skandalen (19.-27. april 2006), men før Gilde hadde ved en feiltagelse sendt ut produkter som ikke skulle vært sendt ut (Berg 2006). Vi vet derfor ikke helt hvordan denne hendelsen ville slått ut på dette spørsmålet. Det som likevel kan ha hatt betydning for nyopprettet tillit, var at Gilde i 2006 la seg flat. Dessuten hadde Mattilsynet i første omgang tatt feil, i og med de utpekte kjøttdeig fra Gilde som mest sannsynlig smittekilde. Gilde trakk tilbake all kjøttdeig som kunne utgjøre en risiko. I mars 2006 utpekte morrpølse (Sognemorr) fra Terina Sogndal seg som ny smittekilde. I undersøkelsen fra Berg (2006) kom Gilde best ut på spørsmål om hvordan den aktuelle krisen ble håndtert (77 prosent 'svært godt' eller 'godt'), mens Mattilsynet kom dårligere ut (46 prosent 'svært godt' eller 'godt'). Allerede under håndteringen av E.coli-saken var det en erkjennelse innad i Mattilsynet om at saken kunne vært håndtert bedre på flere punkter.⁷⁰ Et regjeringsoppnevnt utvalg ble nedsatt for å evaluere myndighetens og næringens håndtering av denne saken, en evaluering som ble levert Landbruks- og matdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet desember 2006⁷¹. Denne påpeker en rekke forbedringsmuligheter.

Resultatene våre tydeliggjør hvordan en krise håndteres, har betydning for tilliten. Samme erfaring så vi fra vannsaken i Oslo oktober 2007, der 'føre-var-prinsippet' var strategien; man tok sine forhåndsregler ved å anbefale innbyggerne å koke vannet i minst tre minutter, noe som i etterkant viste seg ikke å være nødvendig. Innbyggerne syntes likevel at dette var korrekt fremgangsmåte (Terragni et al 2008).

I det hele tatt ser det ut som det har vært en positiv utvikling sett fra kjøttindustriens side, både ved økt forbruk, økt tillit og mindre bekymring fra forbrukerne side. Dette kan være et resultat av endrede institusjonelle forhold, som endrede lovreguleringer, endring i kontrollrutiner (eks opprettelse av Mattilsynet), og et økt fokus fra hele distribusjonssystemet som ønsker at kjøttindustrien skal fremstå som en industri som skal tjene forbrukerne. Blant annet så vi under den såkalte "matskandelen" høsten 2002 at dagligvarebransjen var raskt ute med å rydde opp (Jacobsen 2003). Institusjonell tillit synes uansett viktig for forbruket av bestemte matprodukter. Man skal imidlertid ikke overse at ikke alle deler de positive oppfatningene av kjøttindustrien. I 2004 var det tross alt 26 prosent som var helt uenig eller delvis uenig i denne påstanden, dvs at disse ikke deler oppfatningene om at kjøttindustrien gjør en god jobb.

helt uenig og 5 er helt enig. Vi antar da at verdien 4 fra 2006 kan sammenlignes med vår 'delvis enig' i hhv 1997, 2000, 2004 og 2007.

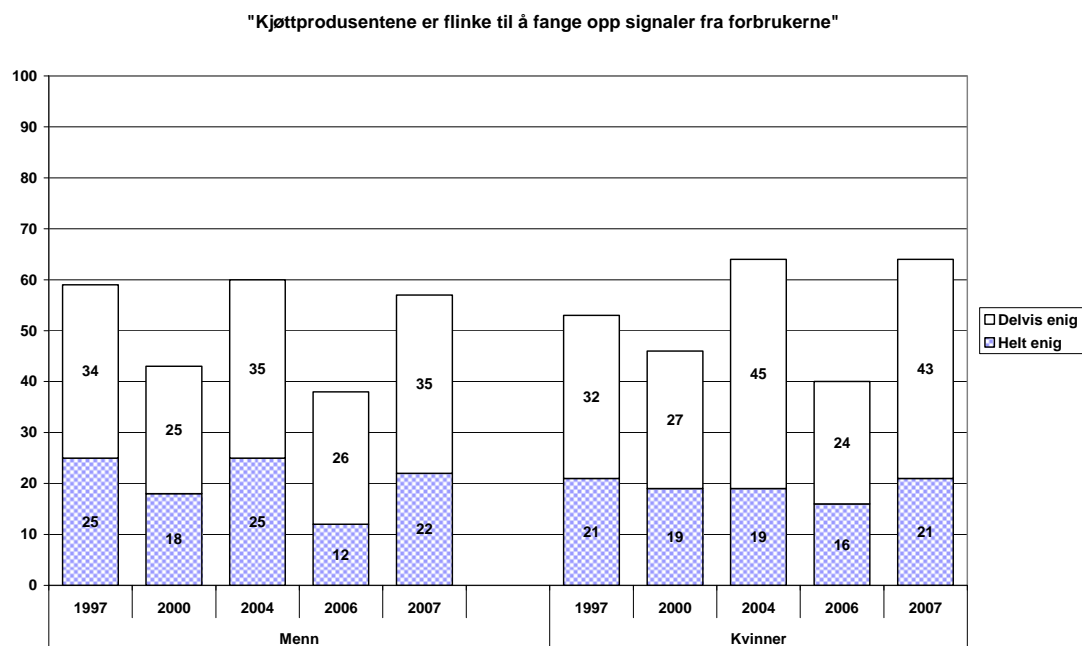
70

http://www.mattilsynet.no/smittevern_og_bekjempelse/naeringsmidler_og_vann/hendelser/e_coli/e_coli_utvalg_et_ferdig_med_evalueringen_42454_11.04.08

⁷¹ E.coli-saken. Evaluering av myndighetens og næringens håndtering vinter/vår 2006. Rapport fra det regjeringsoppnevnte evalueringsutvalget for E.coli-saken.

4.10.1 Opplevelse av innflytelse etter kjønn og alder

Når det gjelder påstanden om at kjøttprodusentene er flinke til å fange opp signaler fra forbrukerne, fant vi små kjønnsforskjeller i både 1997, 2000, 2004, 2006 eller 2007. Når vi kun ser på andelen som svarer "helt enig" i denne påstanden i 2004, er det en signifikant høyere andel kvinner enn menn, og når "delvis enig" og "helt enig" er slått sammen, er det en signifikant større andel kvinner enn menn som svarer dette i 2007. Generelt kan vi si at under en mat- eller vannkrise er det flere kvinner enn menn som er skeptiske og engstelige⁷², men når krisen er over, er det også flere kvinner enn menn som igjen får økt tillit. Det synes som om det er kvinnene som er temperaturmålere på forhold som skjer i markedet.

Figur 4-14 Andel som er helt eller delvis enig i et utsagn om kjøttprodusenters evne til å fange opp signaler fra forbrukerne, etter kjønn og år. Prosent⁷³

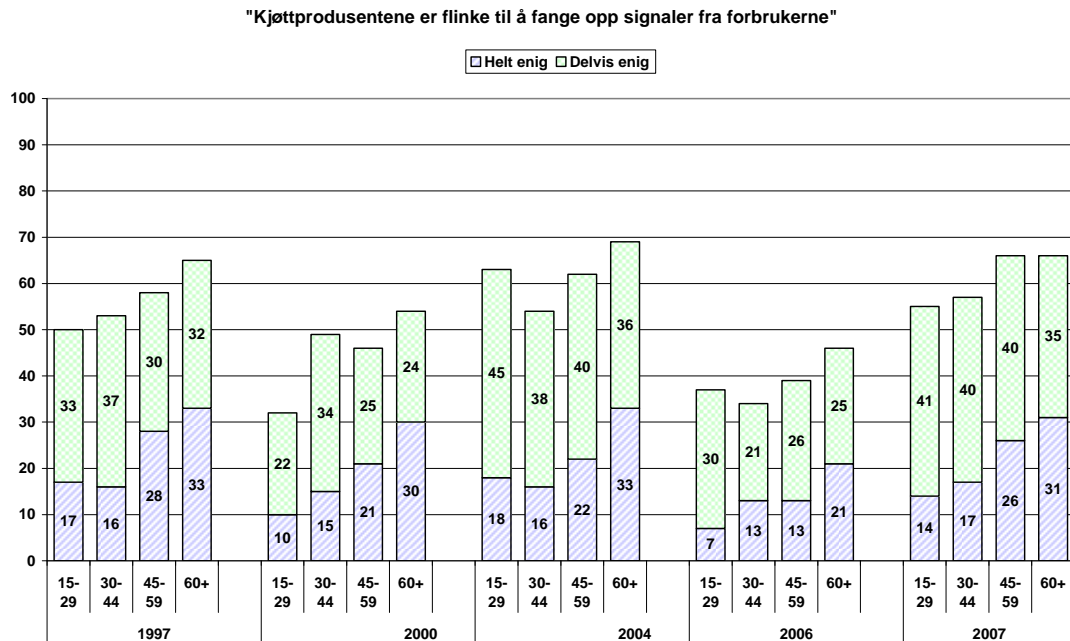
Ser vi på sammenhengen mellom alder og opplevelsen av forbrukerinnflytelse finner vi at endringen er særlig merkbar i den aller yngste aldersgruppen, med en nedgang på hele 18 prosentpoeng fra 1997 til 2000 ("helt enig" + "delvis enig"), men økte igjen fra 32 prosent i 2000 til 63 prosent i 2004 ("helt enig" + "delvis enig"), gikk ned igjen til 37 prosent i 2006 og økte igjen til 55 prosent i 2007. Ellers er den generelle trenden alle år at eldre i større grad enn yngre mener at kjøttprodusentene er flinke til å fange opp signaler. Tidligere så vi at det også var de eldre som oftere var bekymret over hva industrien puttet i kjøttproduktene. Det kan derfor tenkes at vi her ser et skille mellom aktørene som er involvert, at de eldre har tillit

⁷² Eks 2001 og 2006 – flere kvinner enn menn har en reflektert mistillit, dvs de er skeptiske (Berg 2006), 2007 drikkevannssaken i Oslo – kvinner var oftere engstelige og tok drikkevannssaken mer alvorlig enn menn (Terragni et al 2008).

⁷³ (N stigende for år Menn: 443, 436, 449, 424, 464 / Kvinner: 454, 431, 440, 426, 457). Endringene fra 1997 til 2000 og videre til 2004 er signifikant $p < 0.01$ i gruppen "delvis enige" menn, og på samme måte $p < 0.05$ i gruppen "helt enige" menn. Blant kvinner er endringen fra 2000 til 2004 i gruppen "delvis enige" signifikant $p < 0.001$, og kjønnsforskjellen mellom samme år og gruppe er signifikant $p < 0.01$. Andelen som svarer "delvis enig" og "helt enig" (slått sammen) er høyere for kvinner enn menn i 2007 (sig for $p < .05$ T-test).

2006 N 424 for menn, 426 for kvinner (egen undersøkelse av Lisbet Berg, SIFO). Forskjellene i de to undersøkelsene er introduksjonen og at i våre undersøkelser blir svaralternativene lest opp: "Nå følger en del utsagn. Vi ber deg oppgi hvorvidt du er helt enig, delvis enig, verken enig eller uenig, delvis uenig eller helt uenig", mens i 2006 var introduksjonen følgende: "Jeg skal nå lese opp noen påstander som vi vil vite hvor enig eller uenig du er i. Angi på en skala fra 1-5, der 1 er helt uenig og 5 er helt enig. Vi antar da at verdien 4 fra 2006 kan sammenlignes med vår 'delvis enig' i hhv 1997, 2000, 2004 og 2007. En annen forskjell er at i alle våre undersøkelser er respondentene 15 år og eldre, mens i Berg sin undersøkelse er respondentene mellom 18 og 80 år.

til bøndene (hvis det er dem de tenker på når det blir spurt om kjøttprodusentene), men at de eldre har mindre tillit til kjøttindustrien.

Figur 4-15 Andel som er helt eller delvis enig i et utsagn om kjøttprodusentenes evne til å fange opp signaler fra forbrukerne, etter alder og år. Prosent⁷⁴

⁷⁴ (N stigende for alder 1997: 252, 248, 174, 224, / 2000: 247, 240, 174, 207/ 2004: 209, 250, 235, 197/ 2007: 220, 253, 240, 208). Endringene blant de som er "helt enig" er signifikante $p < 0.05$ fra 1997 til 2000 og videre til 2004 i aldersgruppen 15-29 år. Endringene blant dem som er "delvis enige" er signifikante $p < 0.01$ fra 1997 til 2000 og $p < 0.001$ videre til 2004 for aldersgruppen 15-29 år, og signifikant $p < 0.01$ fra 2000 til 2004 for aldersgruppen 45-59 år og 60+ (t-test). Sammenhengen i påstanden "Kjøttprodusentene er flinke til å fange opp signaler fra forbrukerne" og alder er signifikante for $p < 0.001$ samtlige år (1997, 2000, 2004, 2006 og 2007).

2006 N 18-29 år=154, 30-44 år=263, 45-59 år=240, 60-80 år=193 (egen undersøkelse av Lisbet Berg, SIFO). Forskjellene i de to undersøkelsene er introduksjonen og at i våre undersøkelser blir svaralternativene lest opp: "Nå følger en del utsagn. Vi ber deg oppgi hvorvidt du er helt enig, delvis enig, verken enig eller uenig, delvis uenig eller helt uenig", mens i 2006 var introduksjonen følgende: "Jeg skal nå lese opp noen påstander som vi vil vite hvor enig eller uenig du er i. Angi på en skala fra 1-5, der 1 er helt uenig og 5 er helt enig. Vi antar da at verdien 4 fra 2006 kan sammenlignes med vår 'delvis enig' i hhv 1997, 2000, 2004 og 2007. En annen forskjell er at i alle våre undersøkelser er respondentene 15 år og eldre, mens i Berg sin undersøkelse er respondentene mellom 18 og 80 år.

5 Kjøttets rolle i kostholdet, kulturelt og ernæringsmessig

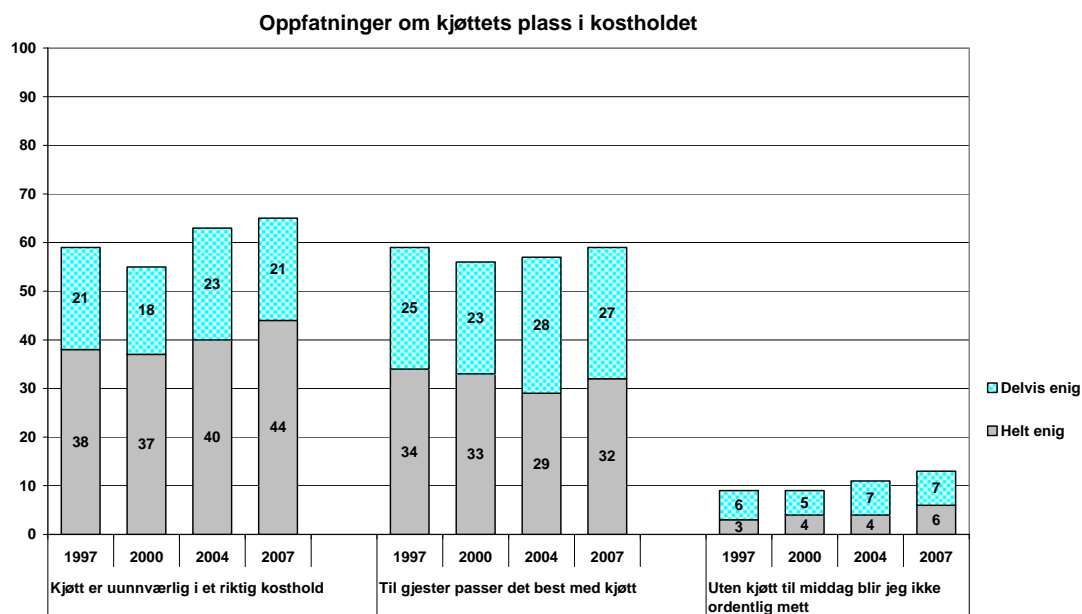
Kjøtt har tradisjonelt hatt en sentral rolle i nord-europeisk kosthold, både som måltidsmarkør og som statusmarkør (Bjørkum et al. 1997:83). I vestlige land er for eksempel kjøtt blitt ansett for å være "finere" enn mye annen mat (Twigg 1983) og for mange er ikke middagsmåltidet "ordentlig" uten kjøtt (Charles og Kerr 1988, Murcott 1982). Kjøtt er også en råvare som er rikt på en rekke næringsstoffer. Dette er noe av grunnen til at kjøtt for mange oppleves som en helt nødvendig del av kostholdet, noe man nødvendig kan være foruten (Lien, Bjørkum og Bye 1998, Guzmán et al. 2000).

Hypotesen har vært at det er en sammenheng mellom en positiv holdning til kjøtt og forbruk av kjøtt. Kjøttets kulturelle forankring kan derfor representere en "buffer" mot endring.

5.1 Kjøttets kulturelle posisjon

Kjøttets rolle i kostholdet blir i det følgende belyst ved fire ulike påstander, der det hevdes at 'kjøtt er uunnværlig i et riktig kosthold', 'når jeg skal ha gjester passer det best med kjøtt', og 'hvis det ikke er kjøtt til middag blir jeg ikke ordentlig mett'. Disse spørsmålene ble stilt i 1997, i 2000, i 2004 og i 2007, men ikke i 2001.

For alle disse spørsmålene finner vi en bemerkelsesverdig stabilitet, idet det ikke er noen signifikante endringer fra 1997 til 2007 (se figur 5-1). Det er imidlertid enkelte endringer fra 2000 til 2007. Det er noen flere som i 2007 mener at kjøtt er uunnværlig i et riktig kosthold enn i 2000. Endringene er ikke store, men samlet sett er holdningene til kjøttets plass i kostholdet blitt noe mer oppvurdert.

Figur 5-1 Andel som er helt eller delvis enige i fire utsagn om kjøttets plass i kostholdet, etter år. Prosent⁷⁵

Alt i alt kan vi konkludere med at kjøtt synes å ha en sterk og stabil posisjon i folks bevissthet, så vel moralsk som kulturelt. Oppslutningen om utsagnet om at det passer best med kjøtt til gjester, tyder på at kjøtt – trass i betydelig fokus på fiskens kulinarisk verdi de senere år – fremdeles har rollen som seremoniell markør eller statusmarkør i et flertall av befolkningen.

5.2 Kjøttets kulturelle posisjon i forhold til kjønn og alder

Det er tidligere diskutert hvordan kjøtt tradisjonelt har blitt betraktet som et symbol på styrke, makt og potens; tradisjonelle egenskaper knyttet til det å være mann (Bjørkum, Lien og Kjærnes 1997:93). En norsk studie (Døving 1997a, 1997b) viste at majoriteten av både menn og kvinner anså grønnsaker som en matvare som passer best for kvinner mens kjøtt passer best for menn. Våre resultater gir generell støtte til disse beskrivelsene. Flere menn enn kvinner ser på kjøtt som uunnværlig i kostholdet. Videre fant vi at menn i større grad enn kvinner mente at det passer best å servere kjøtt til gjester, og at man ikke blir ordentlig mett uten kjøtt. Slike kjønnsforskjeller fant vi alle fire år (se tabell 5-1). Det har imidlertid skjedd en endring; fra 2000 til hhv 2004 og 2007 er det en økning blant kvinner som mener kjøtt er uunnværlig i et riktig kosthold. Dette er i tråd med det vi har funnet tidligere, at flere kvinner har inntatt en mer positiv holdning til kjøtt, så selv om det fortsatt er kjønnsforskjeller, nærmer kvinnene til en viss grad mennene med hensyn til synet på kjøtt.

⁷⁵ (N, hhv 1997, 2000, 2004, 2007 Utsagn I "Kjøtt er uunnværlig i et riktig kosthold": 996, 988, 988,1010,1015 / Utsagn II "Til gjester passer det best med kjøtt" 1011, 992, 1000, 1019 / Utsagn III "Uten kjøtt til middag blir jeg ikke ordentlig mett" 1008, 998, 1001, 1019). Endringen fra 2000 til 2004 i gruppen "delvis enig" i utsagn I er signifikant $p < 0.01$. Endringen fra 2000 til 2004 i gruppen "helt enig" i utsagn II er signifikant $p < 0.01$, og i gruppen "delvis enig" signifikant $p < 0.05$. Endringen fra 2000 til 2004 i gruppen "delvis enig" i utsagn III er signifikant $p < 0.05$ (t-test).

Tabell 5-1 Andel som er helt og delvis enig i tre utsagn om kjøttets plass i kostholdet, etter kjønn og år. Prosent (N⁷⁶)

	Menn				Kvinner			
	1997	2000	2004	2007	1997	2000	2004	2007
I Kjøtt er uunnværlig i et riktig kosthold	66	61	66	68	52	50	61	63
II Når jeg skal ha gjester, passer det best med kjøtt	62	59	61	61	56	54	55	58
III Uten kjøtt til middag blir jeg ikke ordentlig mett	11	12	13	17	6	7	8	10

Økning i andel kvinner som er helt/delvis enig i utsagnet om at "kjøtt er uunnværlig i et riktig kosthold" fra 2000 til 2004 er signifikant $p < 0.001$ (t-test).

Tabell 5-2 Andel som er helt og delvis enig i tre utsagn om kjøttets plass i kostholdet, etter alder og år. Prosent

		I Kjøtt er uunnværlig i et riktig kosthold			II Når jeg skal ha gjester, passer det best med kjøtt			III Uten kjøtt til middag blir jeg ikke ordentlig mett		
		Helt enig	Delvis enig	N	Helt enig	Delvis enig	N	Helt enig	Delvis enig	N
15-29 år	1997	44	25	280	30	31	283	4	5	283
	2000	42	23	275	35	30	273	6	10	276
	2004	45	27	230	27	42	234	6	9	234
	2007	55	16	236	31	33	237	8	11	237
30-44 år	1997	30	23	274	36	26	276	4	6	277
	2000	33	21	268	30	23	267	3	6	271
	2004	38	22	275	32	25	281	3	7	282
	2007	45	23	286	34	26	288	7	10	287
45-59 år	1997	38	18	191	29	24	190	3	7	191
	2000	35	17	194	31	17	196	2	3	197
	2004	39	22	256	27	25	254	2	5	255
	2007	37	22	260	30	25	261	6	4	260
60+	1997	41	16	254	40	19	260	2	5	256
	2000	40	12	249	37	22	253	4	2	255
	2004	41	23	227	32	23	230	2	7	230
	2007	41	23	229	34	24	229	3	3	235

Alle fire årene er det de yngste som i størst grad anser kjøtt som uunnværlig i kostholdet. I 2007 er denne andelen økt sterkt for de to yngste aldersgruppene. Det har imidlertid også blitt flere eldre som er enig i denne påstanden i 2004 og 2007 sammenlignet med 2000.⁷⁷

Oppfatningen om at det passer best med kjøtt når man har gjester har endret seg lite totalt sett, og varierer heller ikke systematisk med alder.

Når det gjelder oppfatningen om at man ikke blir mett uten kjøtt til middag viste resultatene at det ikke har vært noen endring fra 1997 til 2007. Andelen som slutter opp om dette utsag-

⁷⁶ N utsagn I "kjøtt er uunnværlig i et riktig kosthold": M/491, 488, 483, 498 K/505, 500, 502, 512. N utsagn II:

"Når jeg skal ha gjester, passer det best med kjøtt": M/498, 483, 489, 499 K/513, 509, 511, 516. N utsagn III:

"Hvis det ikke er kjøtt til middag føler jeg meg ikke ordentlig mett". M/494, 493, 491, 501 K/513, 506, 509, 518. "Når jeg skal ha gjester, passer det best med kjøtt": M/498, 483, 489, 499 K/513, 509, 511, 516.

⁷⁷ Økningen i andel 60+ er signifikant $p < 0.01$ for "delvis enig" og $p < 0.05$ for "helt enig" (t-test).

net er generelt forholdsvis lav. Når vi splitter på alder finner vi imidlertid at det har vært en signifikant økning i oppslutningen om dette utsagnet blant de mellom 15 og 29 år i perioden 1997 til 2007. Hvorfor det er slik er ikke lett å si, men en mulig tolkning *kan* være at dette er et indirekte uttrykk for at kjøtt generelt er viktigere enn tidligere i de yngste aldersgruppene.⁷⁸

Vi kan konkludere med at kjøttets sterke posisjon i norsk kosthold (slik det er målt her) synes å være ganske uendret i løpet av de siste 10 år i forhold til alder. Vi finner påfallende stabile mønstre.

5.3 Kjøttets ernæringsmessige posisjon

I undersøkelsen om kjøtt, holdninger og endring i 1997, ble det funnet få sammenhenger mellom ernæring og praksis i forhold til kjøtt (Lien, Bjørkum og Bye 1998). I 2000 var det ønskelig å danne et noe bedre inntrykk av forbrukeres oppfatning av kjøtt i forhold til ernæring. Det ble derfor tilføyd to spørsmål til undersøkelsen, et om hvorvidt man skjærer bort det synlige fett på kjøttet, og et oppfølgingsspørsmål til de som unngår enkelte kjøttslag om *årsaker* til dette. I de oppgitte svaralternativene er 'hensynet til helse i forhold til ernæring' ett av flere mulige svaralternativer. I tillegg belyses oppfatning av kjøtt i ernæringssammenheng av to holdningsspørsmål, indirekte av påstanden 'kjøtt er uunnværlig i et riktig kosthold' (se forrige avsnitt), og mer direkte gjennom påstanden 'kjøtt er ikke spesielt sunt'.

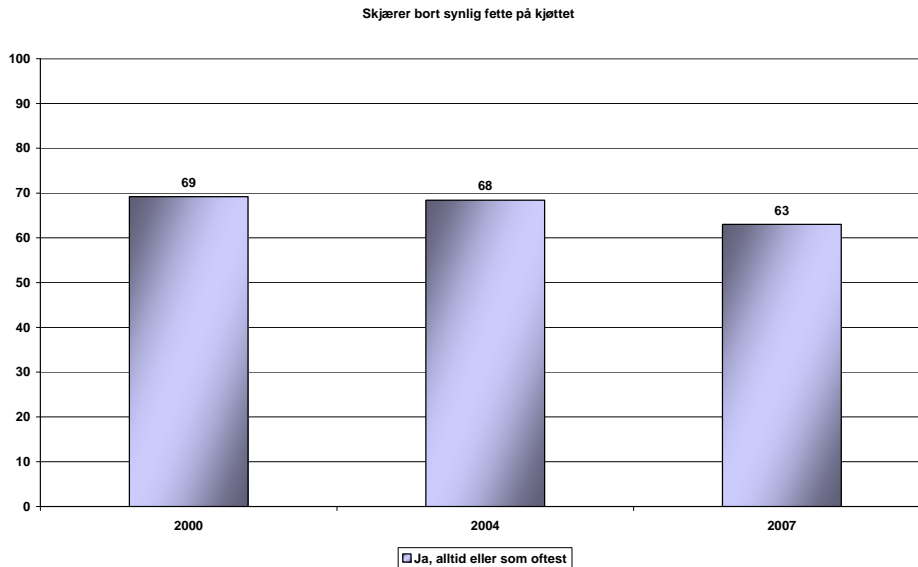
I det foregående har vi sett at hensynet til ernæring er en viktig begrunnelse for å unngå eller redusere visse typer kjøtt. Dette gjelder i undersøkelsene fra november 2000, 2004 og 2007, mens det i mars 2001, da matsikkerhet igjen var et hyppig tema i mediene, var hensynet til matsikkerhet viktigst.

Noe fett er intramuskulært, og framstår som marmorert i kjøttstykket. Dette er synlig, men ikke lett å fjerne. Dette gjelder særlig storfekjøtt. Når det gjelder svin, er imidlertid fett på større grad atskilt som en synlig fettrand som man forholdsvis lett kan fjerne om man ønsker det. Vi har i undersøkelsen spurt om vanen med å skjære bort synlig fett på kjøttet før det tilberedes eller spises⁷⁹.

Som vi ser av figuren under svarer nesten 70 prosent av norske forbrukere at de skjærer bort det synlige fett på kjøttet, både i 2000 og i 2004. At så mange skjærer bort fett på kjøtt kan tolkes som et uttrykk for at de offisielle kostholdsrådene om å redusere fettinntaket i maten har nådd frem til storparten av den norske befolkningen. Det å skjære bort synlig fett kan sees som en enkel måte å redusere fettinntaket på, selv om også andre hensyn (som for eksempel smak) kan ligge til grunn for at man gjør dette. Det er ikke alle som liker rent fett.

⁷⁸ (N 15-29 år: 283, 276, 234 / 30-44 år: 277, 271, 282 / 45-59 år: 191, 197, 255 / 60+ 256, 255, 230) Økningen i andel "delvis enige" er signifikant $p < 0.05$ i aldersgruppen 15-29 år fra 1997 til 2000 og $p < 0.01$ i aldersgruppen 60+ fra 2000 til 2004 (t-test).

⁷⁹ Dette spørsmålet ble ikke stilt i 1967.

Figur 5-2 Andel som skjærer bort synlig fett på kjøtt før det tilberedes eller spises eller ikke, etter år. Prosent⁸⁰

Synlig fett synes altså å være et ”avfallsprodukt” for de fleste. Men, det er som nevnt ikke nødvendigvis bare av helsemessige grunner at fettene skjæres bort. I en studie av ungdom og mat (Guzmán, Bjørkum og Kjærnes 2000:98) ble ikke fettene først og fremst relatert til helseproblemer, men til kroppens utseende og vekt. Andre studier (Holm og Møhl 1994/95, Guzmán og Kjærnes 1998) viser at det synlige fettene vekker følelser som vemmelse og avsky hos noen. Det kan oppleves som ekkelt å se på og ubehagelig å tygge på. Slike følelser kan handle om estetikk, eller det kan være slik at fettets skadelige virkninger har ”satt seg” som fysiske fornemmelser (Holm og Møhl 1994/1995). Holm fremholder at det også kan forstås som en kobling mellom kvalitet og sunnhet; idet fett kjøtt blir ensbetydende med dårlig kjøtt (Holm og Møhl i Bjørkum et al. 1997:123) Datamaterialet gir imidlertid ikke anledning til å gå nærmere inn på dette.

I 2007 skar 63 prosent bort fettene, en reduksjon fra 2004. Dette kan synes noe underlig etter som det i de senere år har pågått store kostholdsdebatter. Når imidlertid færre skjærer bort fettene, kan det ha å gjøre med at tilbudet av kjøtt har endret seg senere år. Man spiser for eksempel mer kylling.

På bakgrunn av den kunnskapen vi har om forholdet mellom mat, helse og kjønn kan vi anta at kvinner i større grad enn menn er tilbøyelige til å skjære bort fettene på kjøttet. Som vi ser av tabellen under, støtter resultatene en slik hypotese. Mens 80 prosent av kvinnene svarer at de alltid eller som oftest skjærer bort det synlige fettene, er andelen blant menn langt lavere. Mønsteret er det samme for 2000, 2004 og 2007.

Wandel (1997) fant at eldre i større grad enn yngre vektla å spise så *få* fete matvarer som mulig for å oppnå et sunt kosthold. De yngre la på sin side i større grad vekt på variasjon enn de eldre. Vanen med å skjære bort synlig fett på kjøttet synes å ha liten sammenheng med alder, men den største reduksjonen i andel som skjærer bort fett har skjedd i den eldste aldersgruppen.

⁸⁰ Svaralternativene ”Spiser ikke svinekjøtt og lignende” og ”ubesvart/vet ikke” er tatt ut. (N 2000: 974 og 2004: 966, 1007: 995).

Tabell 5-3 Om man skjærer bort synlig fett på kjøtt før det tilberedes eller spises eller ikke, etter kjønn og år. Prosent (N)

	Mann			Kvinne		
	2000	2004	2007	2000	2004	2007
Ja, alltid eller som oftest	58	56	52	80	80	73
Nei, sjelden eller aldri	42	44	48	20	20	27
	100	100	100	100	100	100
N	(476)	(472)	(489)	(497)	(495)	(995)

Kjønnsforskjellene er signifikante $p < 0.001$ for alle tre år.

Tabell 5-4 Om man skjærer bort synlig fett på kjøttet før det tilberedes eller ikke, etter alder og år. Prosent (N).

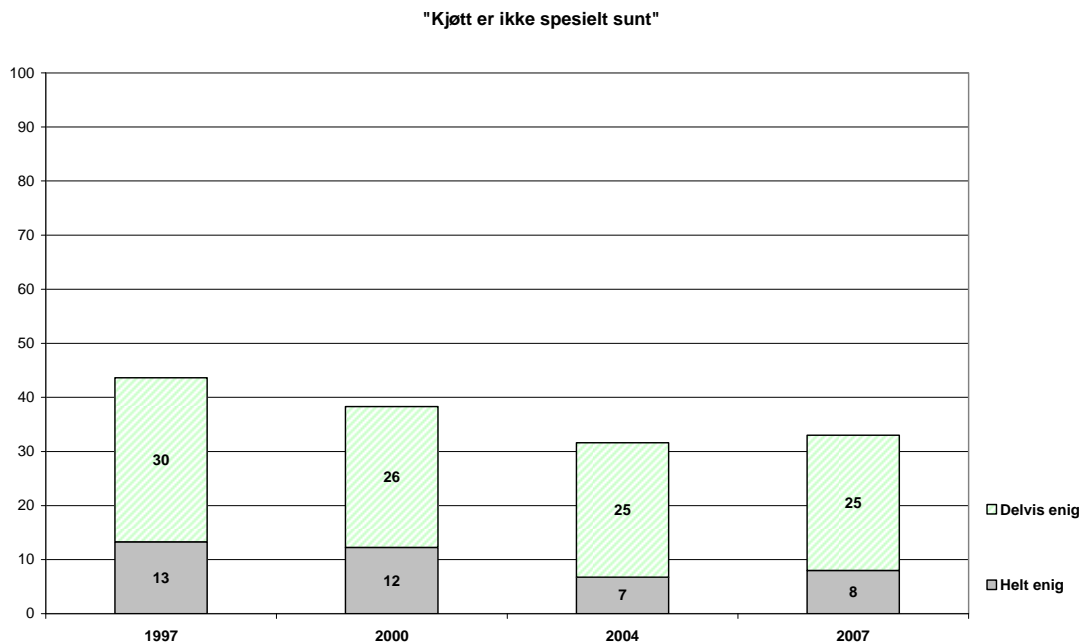
	15-29 år			30-44 år			45-59 år			60+		
	2000	2004	2007	2000	2004	2007	2000	2004	2007	2000	2004	2007
Ja, alltid eller som oftest	74	74	60	66	67	63	67	67	69	69	64	58
Nei, sjelden eller aldri	26	24	40	34	31	37	33	33	31	31	37	42
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
N	(269)	(223)	233	(267)	(191)	278	(191)	(246)	258	(248)	(226)	225

Alder og om man skjærer bort fett eller ikke, ikke signifikant for verken 2000 og 2004, men er sig for $p < .05$ i 2007

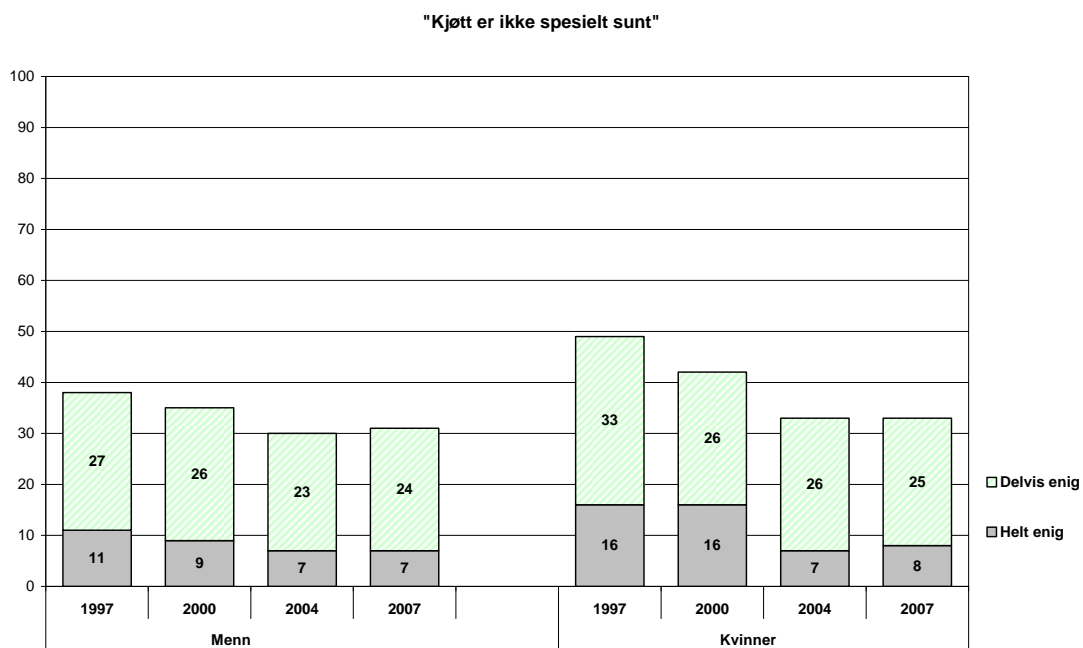
Resultatene viser ingen signifikante forskjeller mellom ulike utdanningsgrupper i årene 2000 og 2004, men i 2007 finner vi en signifikant sammenheng ($p < .01$). 60 prosent av dem med lavere utdanning (grunnskole, videregående) skjærer bort synlig fett, mot 75 prosent av dem med høyskole/universitet høyere grad. Resultatene fra 2007 er i tråd med funn i flere andre studier som viser at personer med høyere utdanning i større grad legger vekt på et sunt kosthold enn personer med lavere utdanning (Wandel 1994, Wandel og Bugge 1994, Prättälä et al. 1992, Karisto m.fl. 1993).

Det spørsmålet som kanskje best reflekterer kjøttets ernæringsmessige status, er påstanden om at 'kjøtt er ikke spesielt sunt'. I løpet av 1990-tallet er kjøtt i økende grad blitt fokusert i ernæringsammenheng. Blant annet påpekte en omfattende amerikansk rapport om kreftforebygging og kosthold en sannsynlig sammenheng mellom tarmkreft og inntak av større mengder rødt kjøtt. Rapporten påpeker også en mulig sammenheng mellom større inntak av rødt kjøtt og flere andre kreftformer. I tillegg kommer sammenhenger mellom kjøttinntak rikt på fett og kreftformer assosiert med høyt fettinntak (World Cancer Research Fund 1997). Disse sammenhengene kan ikke sies å ha vært framhevet i ernæringsopplysning i Norge, men kan likevel ha bidratt til å gjøre temaet aktuelt, i den forstand at kjøtt i mindre grad enn før er et 'ikke-tema' i forhold til ernæring.

Resultatene viser imidlertid at endringene går i motsatt retning av det som her kan forventes. Mens 43 prosent av de spurte sa seg i enig i utsagnet "kjøtt er ikke spesielt sunt" i 1997, er andelen *reduert* til 38 prosent i 2000 og til ytterligere 32 prosent i 2004, og flatet ut i 2007 (33 prosent - se figur 5-3). Det har med andre ord vært en stadig økende andel som mener at kjøtt er sunt fram til 2004. Det er som nevnt ingen signifikant endring i oppfatningen om at kjøtt er uunnværlig i et riktig kosthold. I likhet med i 1997 mener altså majoriteten at kjøtt er sunt og at kjøtt er uunnværlig i et riktig kosthold.

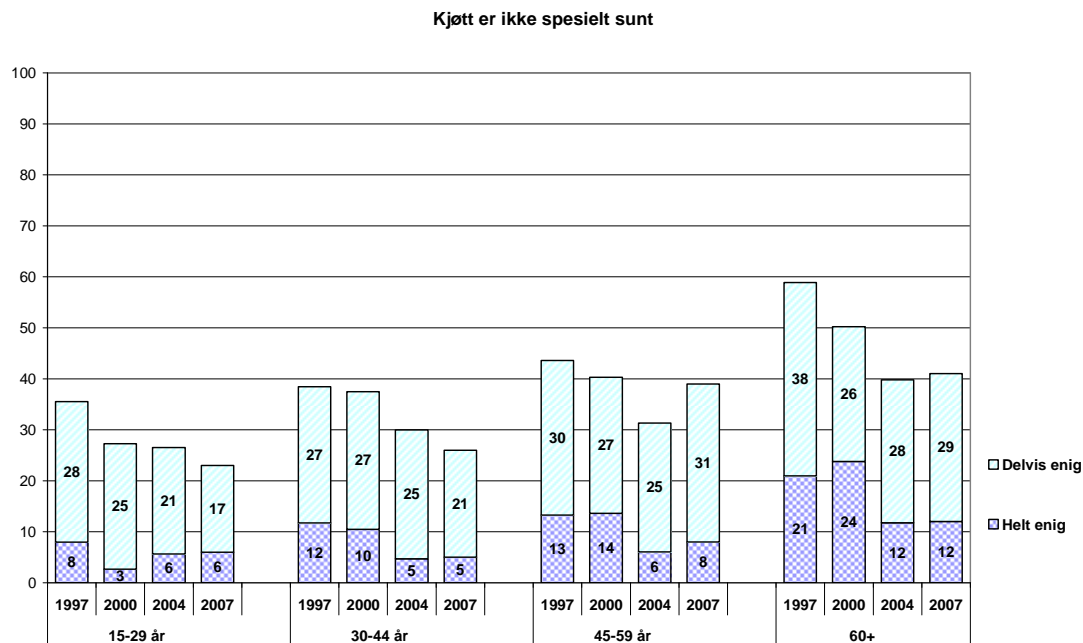
Figur 5-3 Andel som er helt enig eller delvis enig i at "Kjøtt er ikke spesielt sunt" etter år. Prosent⁸¹

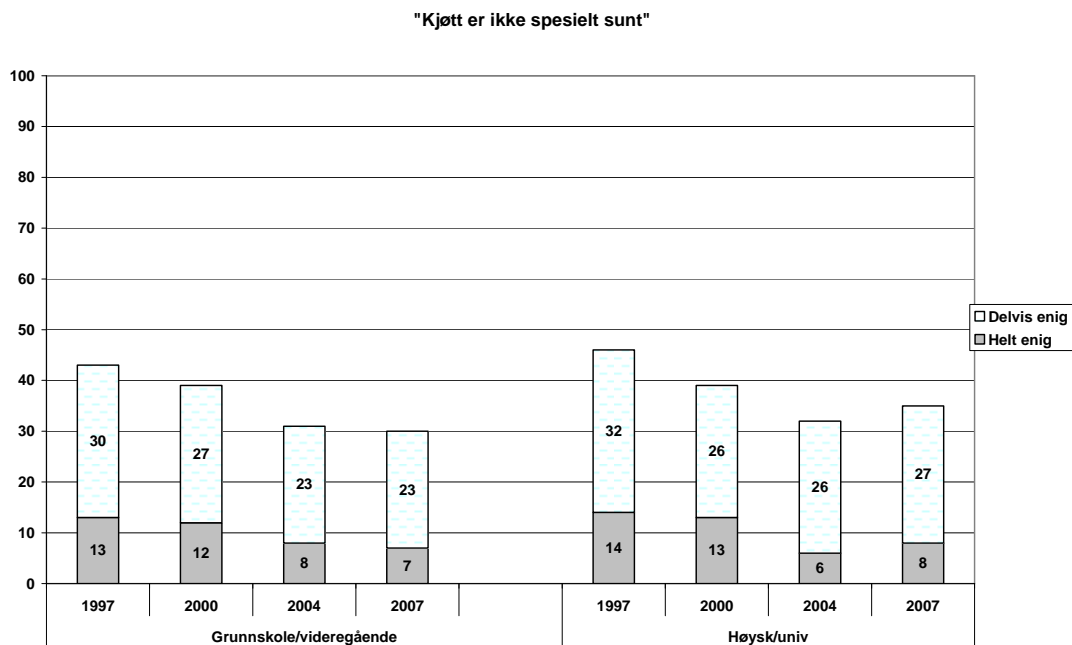
Figur 5-4 Andel helt eller delvis enig i et utsagn om at kjøtt ikke er spesielt sunt, etter kjønn og år. Prosent⁸²

⁸¹ N 1997: 986, 2000: 956, 2004: 978, 2007: 993 Sig for $p < 0.05$ (Kji-kvadrat-test)

⁸²(N Menn: 488, 466, 478, 492 og Kvinner: 499, 489, 501, 501). Kjønnforskjellene er signifikant $p < 0.001$ i 1997 og 2000, og signifikant $p < 0.05$ i 2004 (kji-kvadrat-test), men ikke sig i 2007. Nedgangen i andel "delvis enig" fra 1997 til 2000 er signifikant $p < 0.05$ og nedgangen i andel "helt enig" fra 2000 til 2004 er signifikant $p < 0.001$ (t-test).

Figur 5-5 Andel som er helt eller delvis enig i påstanden "Kjøtt er ikke spesielt sunt", etter alder og år. Prosent⁸³

Figur 5-6 Andel som er helt eller delvis enig i et utsagn om at kjøtt ikke er spesielt sunt, etter utdanningsnivå og år. Prosent⁸⁴

Flere studier har som nevnt vist at de med høyere utdanning er mer tilbøyelige til å ha et ernæringsriktig kosthold enn de med lavere utdanning. Det er derfor interessant å analysere oppslutningen om utsagnet om at kjøtt ikke er spesielt sunt etter utdanning. Ser vi nærmere på de enkelte utdanningskategorier, synes utdanning å ha liten betydning for denne holdningen.

⁸³Prosent (N 15-29 år: 276, 264, 230 / 30-44 år: 273, 267, 277 / 45-59 år: 188, 191, 249 / 60+ 248, 231, 221).

⁸⁴(N Grunnskole/videregående 645, 547, 542, 493. Høyskole/univ 338, 399, 425, 601)

Når vi ser på endring over tid, har reduksjonen i synet på at kjøtt ikke er spesielt sunt skjedd jevnt over i alle utdanningsgrupper.

Ser vi endringen for menn og kvinner hver for seg viser resultatene at endringen er større for kvinner enn for menn; mens reduksjonen blant menn er på 8 prosentpoeng fra 1997 til 2004, er reduksjonen blant kvinner på 16 prosentpoeng. Det er altså først og fremst kvinner som er blitt mindre tilbøyelige til å svare at kjøtt ikke er sunt. Dette er i tråd med funn i tidligere kapitler, der det fremgår at det er blant kvinner at økningen i kjøttforbruket er størst.

6 Ambivalens og forholdet dyr mennesker

6.1 Ambivalens og mobilisering mot

6.1.1 Det ambivalente kjøttet

Kjøtt kan, i en annen grad enn andre matvarer, vekke følelser som ubehag og avsky. Twigg (1993) peker på at de deler av dyret som ikke spises, som for eksempel bruske, visse innvoller, øyne og klør vekker mer avsky og motvilje enn hva ikke spiselige deler av frukt og grønnsaker gjør. Denne tosidigheten ved kjøttet, både som en høyt verdsatt matvare og som en matvare som er forbundet med motvilje og avsky, medfører ifølge Twigg at kjøtt omgås med en viss ambivalens (Bjørkum og Lien 2001).

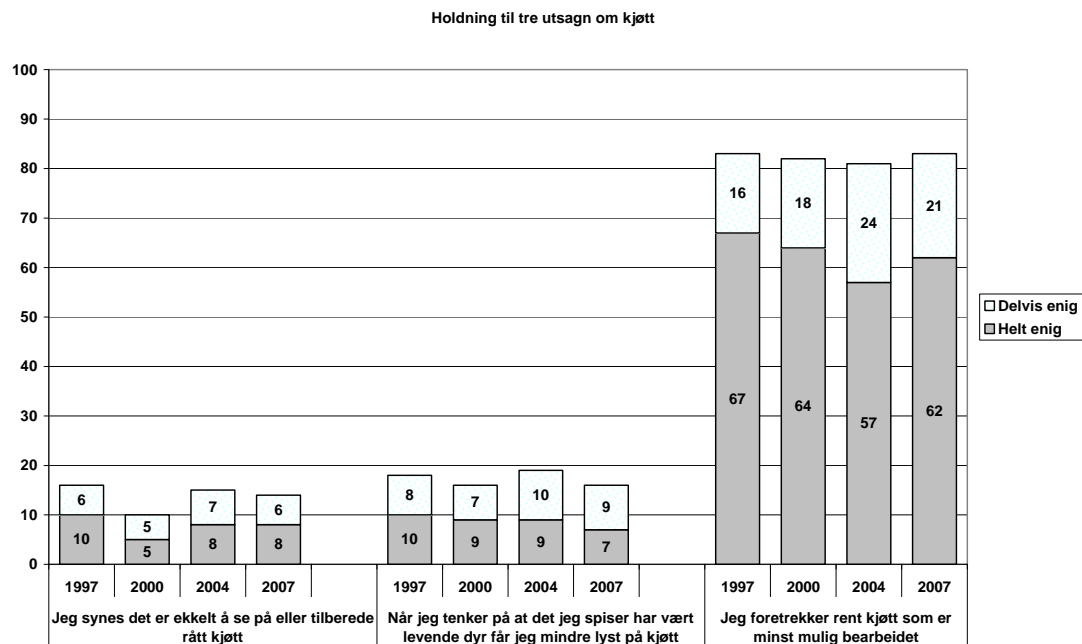
En annen type ambivalens er den som dreier seg om forholdet mellom kjøtt som mat og kjøtt som dyr og som er nøye beskrevet av antropologen Vialles (1994). Vialles fremholder at det faktisk at mange har liten kontakt med husdyr eller slakting av dyr kan bidra til en form for fremmedgjøring i forhold til kjøtt ved at vi innerst inne ikke aksepterer at det vi spiser faktisk har vært levende og må slaktes. Flere studier har vist at rått kjøtt og kjøttstykker som gjør ulike deler av dyret lett gjenkjennelig vekker ubehag blant enkelte (Lien, Bjørkum og Bye 1998, Guzmán og Kjærnes 1998, Guzmán, Bjørkum og Kjærnes 2000). Andre studier viser at enkelte synes selve smaken av kjøtt er ekkel eller at kjøttets konsistens vekker avsky (Beardsworth et al. 1991).

To av spørsmålene i denne undersøkelsen forsøker å fange opp dette fenomenet; hhv. *"Jeg synes det er ekkelt å se på eller tilberede rått kjøtt"*, og *"Når jeg tenker på at det jeg spiser har vært et levende dyr, får jeg mindre lyst på kjøtt"*. Utsagnet *"Jeg foretrekker kjøtt minst mulig bearbeidet"* kan også, indirekte, være en indikator på denne typen fenomen (ved at man foretrekker kjøtt *mest* mulig bearbeidet og dermed ugjenkjennelig som dyr).

I første undersøkelsen om kjøtt (1997), holdninger og endring ble det funnet klare sammenhenger mellom det å oppleve motvilje mot slakting og kjøttforbruk, i den forstand at de som sluttet sterkest opp om utsagn knyttet til ambivalens var mer tilbøyelige til å ha et lavere kjøttforbruk enn de øvrige. Tilsvarende sammenhenger ble funnet mellom det å mobilisere mot kjøttforbruk og forbruk av kjøtt. Når det gjaldt *endring* av kjøttforbruk, var det imidlertid ingen effekt av disse variablene (Lien et.al. 1998)

Som vi ser av figuren nedenfor får ikke oppfatninger om ekkelhet og oppfatninger om relasjonen "kjøtt-dyr" stor oppslutning i befolkningen (se figur 6-1). Men fenomenet kan heller ikke sies å være marginalt med hhv. 15 og 19 prosents oppslutning i 2004. Det er imidlertid små endringer over tid for disse holdningene.

Preferanser for kjøtt som er *mest* mulig bearbeidet (for eksempel kjøttdeig, pølser etc.) har som nevnt ovenfor, blitt satt i sammenheng med en form for fremmedgjøring av kjøtt og kjøttproduksjon. Det har skjedd en liten vridning mellom helt enig og delvis enig når det gjelder å foretrekke kjøtt som er minst mulig bearbeidet, der stadig færre svarer helt enig på denne påstanden, mens en økende andel går over til delvis enig.

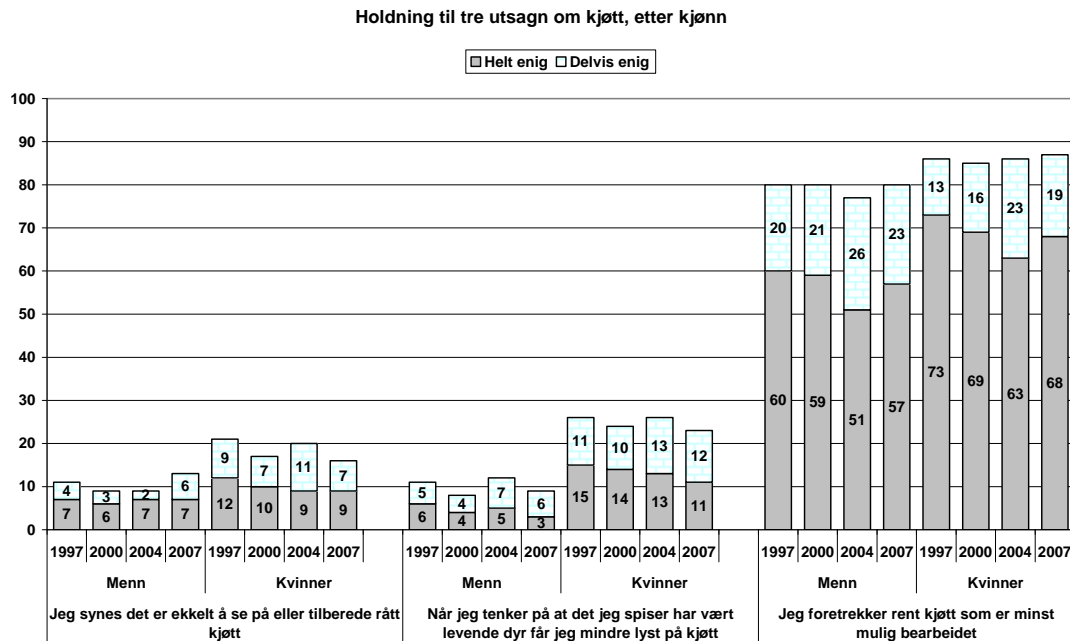
Figur 6-1 Andel som er helt eller delvis enig i 3 utsagn knyttet til kjøtt som mat⁸⁵, etter år. Prosent⁸⁶

6.1.2 Det ambivalente kjøttet etter kjønn og undersøkelsestidspunkt

Resultatene alle fire år viste at det var en hovedvekt av kvinner som syntes det var ekkelt med rått kjøtt, og som fikk mindre lyst på kjøtt ved tanken på at kjøttet en gang har vært et levende dyr. Det var også en større andel kvinner enn menn som foretrakk kjøttet minst mulig bearbeidet, men forskjellene er her små.

⁸⁵ Følgende tre utsagn ligger til grunn: "Jeg synes det er ekkelt å se på eller tilberede rått kjøtt", "Når jeg tenker på at det jeg spiser har vært levende dyr får jeg mindre lyst på kjøtt", "Jeg foretrekker rent kjøtt som er minst mulig bearbeidet"

⁸⁶ (N utsagn I: 1007, 992, 999, 1015 / utsagn II: 1001, 986, 997, 1011 / utsagn III: 1002, 982, 987, 1004. Endringen i andel "delvis enig" i utsagn II er signifikant $p < 0.05$ fra 2000 til 2004. Endringen både i andel "delvis enig" og "helt enig" i utsagn III er signifikant $p < 0.01$ fra 2000 til 2004 (t-test).

Figur 6-2 Andel som er helt eller delvis enig i 3 utsagn om kjøtt, etter kjønn og år. Prosent⁸⁷.

6.2 Mobilisering mot kjøtt

I 1997 ble det funnet klare sammenhenger mellom kjøttforbruk og det å slutte opp om utsagn knyttet til mobilisering mot kjøttforbruk (mht vegetarianisme, økologi o.a., se også Lien et. al. 1998). Det er derfor interessant å se nærmere på om det har skjedd vesentlige endringer i folks oppslutning om utsagn av denne typen.

Vi har fire utsagn som indikerer en mobilisering mot kjøtt:

”Jeg kan godt forstå at folk velger å bli vegetarianere”

”Jeg skulle ønske at flere ville slutte å spise kjøtt”

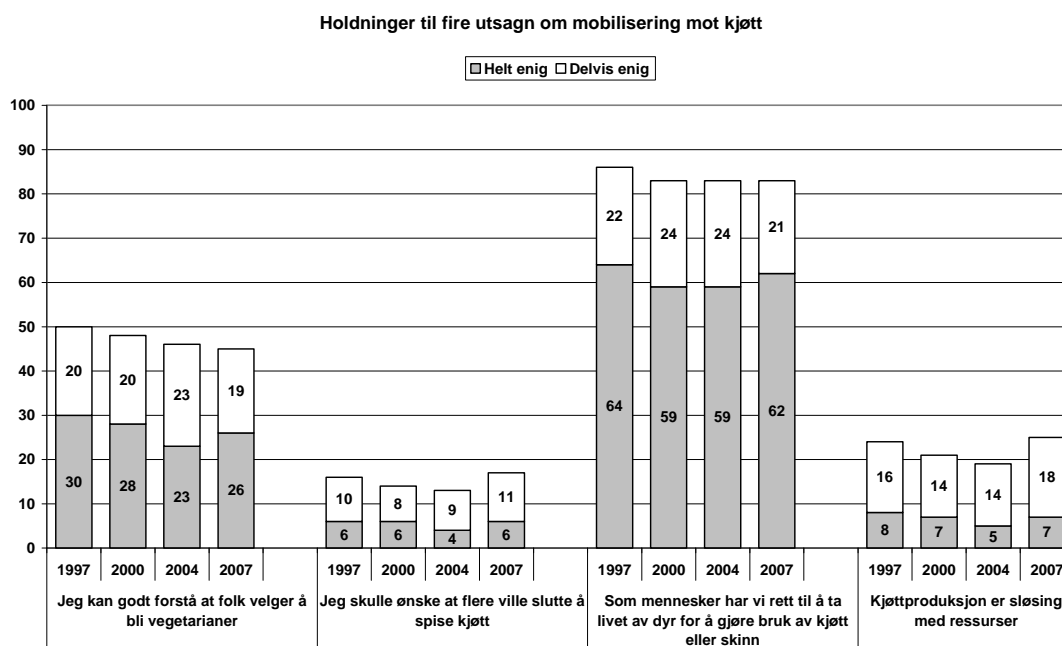
”Som mennesker har vi rett til å ta livet av dyr for å gjøre bruk av kjøtt eller skinn”

”Kjøttproduksjon er sløsing med ressurser”

Samtlige fire indikerer et negativt syn på kjøtt.

Som vi ser av figur 6.3 under er det ingen vesentlige endringer i oppslutningen om holdninger som uttrykker en form for *mobilisering* mot kjøtt, men vi kan likevel spore signifikante endringer i retning av mindre grad av mobilisering mot kjøtt. For alle de fem utsagnene er det stadig færre som sier de er helt enig i disse utsagnene, men det er ingen forskjeller mellom 2004 og 2007.

⁸⁷ N utsagn I: M/497, 488, 492, 498 K/511, 502, 507, 517. N utsagn II: M/494, 489, 488,500 K/509, 497, 508, 512. N utsagn III: M/493, 482, 484, 492 K/508, 498, 503, 510. Sammenhengen mellom utsagn I og kjønn er signifikant $p < 0.001$ alle år, ikke i 2007, sammenhengen mellom utsagn II og kjønn er signifikant $p < 0.001$ alle år og sammenhengen mellom utsagn III og kjønn er signifikant $p < 0.001$ for 1997 og 2004 samt $p < 0.05$ for 2000, og $p < .01$ i 2007 (kji-kvadrat-test). Økningen i andel kvinner som er ”delvis enig” i utsagn I fra 2000 til 2004 er signifikant $p < 0.05$. Nedgangen i andel menn som er ”helt enig” i utsagn III fra 2000 til 2004 er signifikant $p < 0.05$. Nedgangen i andel kvinner som både er ”helt enig” og ”delvis enig” i utsagn III fra 1997 til 2004 er signifikant $p < 0.001$ (t-test)

Figur 6-3 Andel som er helt eller delvis enig i fire utsagn knyttet til mobilisering mot kjøtt, etter år. Prosent⁸⁸

Gjennom sin avstandtagen til kjøtt og ofte en alternativ livsstil har de fleste former for vegetarianisme representert et avvik fra gjeldende normer og levesett i samfunnet. Andre undersøkelser kan tyde på at dette er i ferd med å endres. I en kvalitativ studie av vegetarianere (Guzmán og Kjærnes 1998) opplever flere at de møter større forståelse fra omverdenen i dag enn tidligere. At så mange har forståelse for at noen velger å være vegetarianere, må kunne tolkes dit hen at også årsakene til at enkelte velger et vegetarisk kosthold møter forståelse hos mange og lite fordommer mot andres matvalg. Men, tatt i betraktning at andelen vegetarianere i den norske befolkningen kun er på mellom 1-2 prosent er disse tallene likevel bemerkelsesverdige. Studier fra England viser at ønsket om å leve vegetarisk kan ligge latent hos folk i lang tid, men at for eksempel negative reaksjoner fra omgivelsene oppleves som et hinder for kostholdsending. (Beardsworth og Keil 1990). En undersøkelse gjennomført av Scan-Fact for Dyade (Acem meditasjon) i 1996 (i Bjørkum et al. 1997) viser at hver 5. nordmann over 15 år kunne tenke seg å slutte å spise kjøtt og fisk til daglig for en lengre periode hvis forholdene lå til rette for det. Det kan også være vanskelig å være vegetarianer for dem som lever i en flerpersonshusholdning, og de øvrige i husholdningen ikke er vegetarianere og heller ikke ønsker å bli det.

6.2.1 Mobilisering mot kjøtt etter kjønn og undersøkelsestidspunkt

I 1997 ble det funnet til dels store forskjeller mellom menn og kvinner i spørsmål om mobilisering mot kjøtt, men disse er nå i ferd med å bli mindre. For alle fire utsagnene er det en stadig lavere andel av kvinner som mobiliserer mot kjøtt. Kvinner hadde i langt større grad forståelse for vegetarianisme og gav i større grad enn menn uttrykk for et ønske om at flere burde slutte å spise kjøtt i 1997. Disse forskjellene mellom kjønnene er blitt stadig mindre. Mens andel menn andel som helt eller delvis kan forstå at folk blir vegetarianere er stabil, er det en synkende andel av kvinner som mener dette (fra 58 prosent i 1997 til 48 prosent i 2007).

⁸⁸(N utsagn I: 1001, 977, 993, 1009 / utsagn II: 984, 957, 980, 981 / utsagn III: 996, 979, 989, 1008 utsagn IV: 980, 956, 974, 995). Sammenhengen mellom utsagn og år er signifikant $p < 0.001$ for utsagn V, $p < 0.01$ for utsagn I og IV, og $p < 0.05$ for utsagn II og III (kji-kvadrat-test).

Samme tendens viste seg i påstanden ”Skulle ønske flere sluttet å spise kjøtt”, der det også var synkende oppslutning blant kvinner. Det er også færre kvinner som forteller om fordelene ved å ikke spise kjøtt, og en færre andel kvinner som mener kjøttproduksjon er sløsing med ressurser. Det er altså kvinnene som i stadig mindre grad synes å mobilisere mot kjøtt. Dette er i tråd med andre funn ellers i rapporten, der kvinner spiser oftere kjøtt enn før og har fått større tillit til kjøttbransjen.

Tabell 6-1 Andel som er helt og delvis enig i fem utsagn om mobilisering mot kjøtt, etter kjøtt og år. Prosent (N⁸⁹).

	Menn				Kvinner			
	1997	2000	2004	2007	1997	2000	2004	2007
I ”Kan forstå at folk blir vegetarianere”	41	40	42	41	58	55	50	48
II ”Skulle ønske flere sluttet å spise kjøtt”	12	10	11	16	21	18	14	17
III ”Vi har rett til å ta livet av dyr for kjøtt/skinn”	90	88	86	90	82	78	79	78
IV ”Kjøttproduksjon er sløsing med ressurser”	20	17	19	35	27	23	19	25

Det har vært en sterk økning i synet på at kjøttproduksjon er sløsing med ressurser, spesielt blant menn. Dette kan ha sammenheng med det økte fokuset på miljøspørsmål de senere år, der ett av temaene har vært de store miljøbelastningene i form av klimaendringer. Blant annet mener man at storfe og småfe (drøvtyggere) medfører utslipp av klimagasser. I en kronikk i Nationen ble det hevdet at utslippet av klimagasser fra matvaresektoren i Norge i prinsippet kan reduseres på tre måter: Å øke importen, endre kostholdet eller effektivisere produksjonen av matvarer. Kjøttproduksjon av enmagede dyr (svin, fjørfe) kommer gunstigst ut, mens kjøttproduksjon av storfe og småfe kommer dårligst ut.⁹⁰ I undersøkelsen fra 2007 spurte vi bl.a. om miljødebatten hadde hatt betydning for endring av matvaner. Når vi sammenholdt dette spørsmålet med utsagnet ”Kjøttproduksjon er sløsing med ressurser”, fant vi en høyst signifikant ($p < .001$) sammenheng mellom disse to. Blant dem som svarte at miljødebatten hadde hatt betydning for endring i matvaner, svarte 34 prosent ”helt eller delvis enig” på dette utsagnet, sammenlignet med 20 prosent blant dem som svarte negativt på om miljødebatten hadde hatt betydning. Dette kan indikere at utsagnet ”Kjøttproduksjon er sløsing med ressurser” er en meningsytring i miljødebatten, uten at den foreløpig har ført til reduksjon i kjøttforbruk av storfe og småfe.

6.2.2 Mobilisering mot kjøtt etter alder og undersøkelsestidspunkt

Det er små sammenhenger mellom alder og de fire ulike holdningene til mobilisering mot kjøtt. Det har heller ikke vært store endringer over tid innen de ulike aldersgruppene (Lavik og Kjørstad 2005).

⁸⁹ N utsagn I: Menn 495, 484, 486, 495 og Kvinner 505, 494, 507, 514

N utsagn II: Menn 487, 478, 489, 483 og Kvinner 496, 479, 494, 498

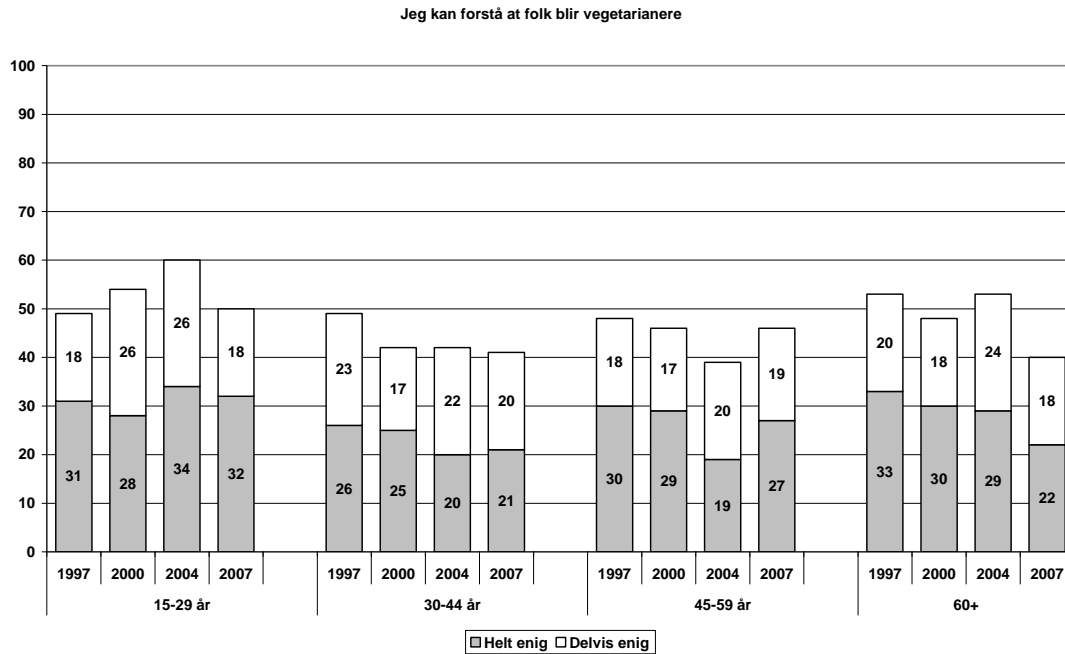
N utsagn III: Menn 491, 484, 487, 494 og Kvinner 505, 491, 502, 514

N utsagn IV: Menn 492, 483, 485, 494 og Kvinner 489, 472, 490, 514

I 1997 er sammenhengen mellom holdning til utsagnene og kjønn signifikant $p < 0.001$ for utsagn I - III og $p < 0.01$ for utsagn IV. I 2000 er sammenhengen mellom holdning til utsagnene og kjønn også signifikant $p < 0.001$ for utsagn I - III, mens sammenhengen for utsagn IV ikke er signifikant. I 2004 er sammenhengen mellom holdning til utsagnene og kjønn signifikant $p < 0.001$ for utsagn I og III, signifikant $p < 0.05$ for utsagn IV og ikke signifikant for utsagn II. I 2007 er utsagn III og kjønn sig for $p < .001$. (kji-kvadrat-test). Utsagn I sig mellom 1997 og 2004 for kvinner $p < .05$ (T-test), Utsagn II mellom 1997 og 2004 for kvinner $p < .01$ (T-test), Utsagn IV sig mellom 1997 og 2004 for kvinner $p < .01$ (T-test). Fra 2004 til 2007 er utsagn IV sig for menn for $p < .001$, og for kvinner $p < .05$.

⁹⁰ Nationen 30.07.07, kronikk ”Matvareproduksjon og klima” av Odd Magne Harstad og Harald Volden

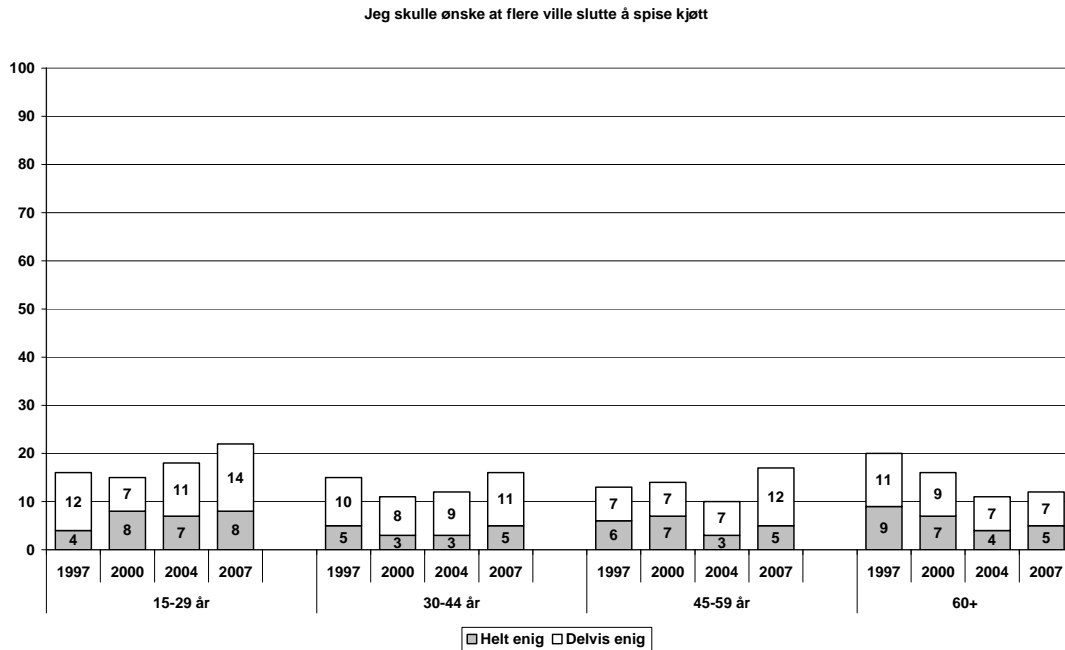
Undersøkelsen fra 1997 avdekket ingen vesentlige forskjeller mellom ulike aldersgrupper når det gjaldt spørsmål relatert til mobilisering mot kjøtt og kjøttproduksjon. Dette bildet ble endret i 2004 når det gjaldt påstanden ”Jeg kan forstå at folk blir vegetarianere”. Det er stadig flere i den yngste aldersgruppen som mente dette fram til 2004, men denne trenden er nå snudd i 2007.

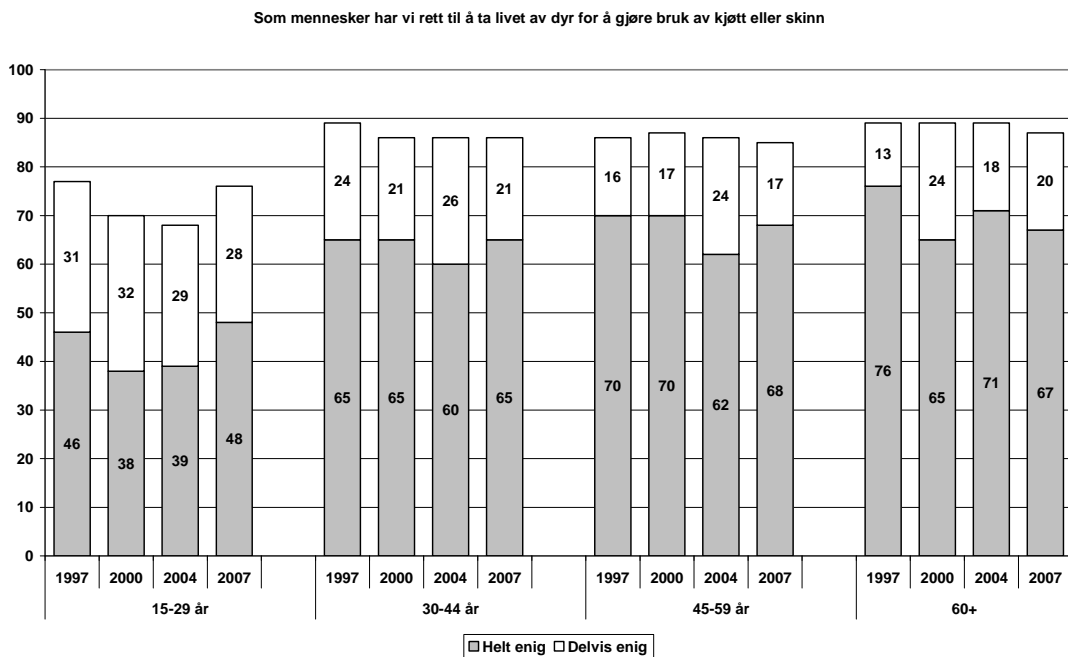
Figur 6-4 Andel som er helt eller delvis enig i et utsagn om forståelse for at noen velger å bli vegetarianere, etter alder og år. Prosent⁹¹

Ønsket om at flere ville slutte å spise kjøtt får også stadig lavere oppslutning i den eldste aldersgruppen fra 1997 til 2004, men ingen forskjeller mellom 2004 og 2007.

⁹¹ (N 15-29 år: 282, 273, 233, 237/ 30-44 år: 275, 268, 279, 286 / 45-59 år: 192, 192, 253, 259 / 60+ 251, 245, 228, 228). Sammenhengen mellom holdning til utsagnet og alder er signifikant $p < 0.05$ i 2000 og $p < 0.001$ i 2004 (kji-kvadrat-test), men ikke i 2007.

Figur 6-5 Andel som er helt eller delvis enig i et utsagn knyttet til ønske om at flere slutter å spise kjøtt, etter alder og år. Prosent⁹²

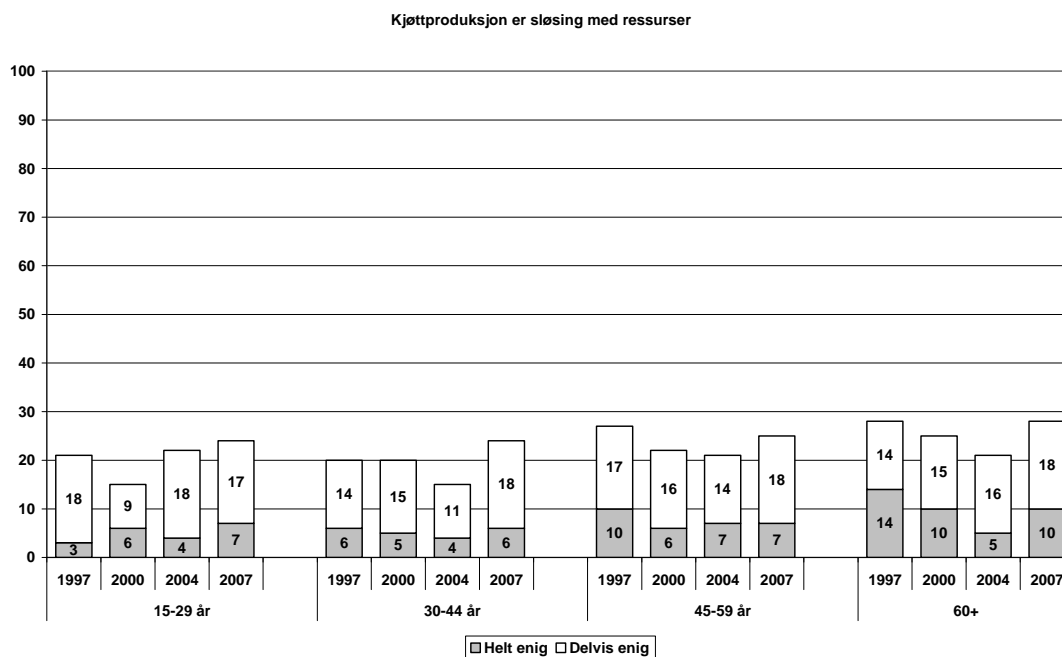
Figur 6-6 Andel som er helt eller delvis enig i et utsagn knyttet til menneskers rett til å ta livet av dyr for kjøtt eller skinn, etter alder og år. Prosent⁹³

Spørsmålet om mennesket har rett til å ta liv for å få kjøtt eller skinn har lavest tilslutning i den yngste aldersgruppen i samtlige undersøkelser. I undersøkelsene fra 2000 og 2004 er

⁹² (N 15-29 år: 280, 272, 231, 229 / 30-44 år: 270, 261, 274, 279 / 45-59 år: 185, 187, 252, 250 / 60+ 247, 236, 222, 222). Sammenhengen mellom holdning til utsagnet og alder er signifikant $p < 0.001$ i 2000 (kji-kvadrat-test), ikke i 2004 og 2007.

⁹³ (N 15-29 år: 278, 271, 231, 235 / 30-44 år: 273, 269, 280, 285 / 45-59 år: 189, 192, 250, 257 / 60+ 255, 245, 231, 231). Sammenhengen mellom holdning til utsagnet og alder er signifikant $p < 0.001$ alle tre år (kji-kvadrat-test). Sig for alder og dette utsagnet for alle år

oppslutningen i denne aldersgruppen ytterligere redusert, til 70 prosent i 2000 og 68 prosent i 2004, men økt noe igjen i 2007. Synet på hvorvidt mennesket har rett til å ta liv for å få mat er uendret i de øvrige aldersgruppene. Det er ellers i den yngste aldersgruppen at det er flest som gir uttrykk for at de får mindre lyst på kjøtt når de tenker på at kjøttet en gang har vært et levende dyr. Likeledes synes de i større grad enn eldre at rått kjøtt er ekkelt. Når Vialles (1994) beskriver en form for fremmedgjøring for kjøtt i form av at vi innerst inne ikke aksepterer at det vi spiser faktisk har vært levende, kan det dermed synes som om dette først og fremst gjør seg gjeldende for den yngre delen av befolkningen. At de yngre i større grad enn de eldre foretrekker kjøttet mest mulig bearbeidet, i form av kjøttdeig og annet oppmalt kjøtt, hvor deler av dyret i liten grad er gjenkjennelig, kan støtte en slik tolkning. Dette "ungdomsopprøret" synes imidlertid ikke lenger å være aktuelt når de blir eldre. Den dominerende oppfatning er at det å ta liv av dyr for å bruke det til mat eller skinn er en allmenn akseptert praksis.

Figur 6-7 Andel som er helt eller delvis enige i et utsagn om at kjøttproduksjon er sløsing med ressurser, etter alder og år. Prosent ⁹⁴

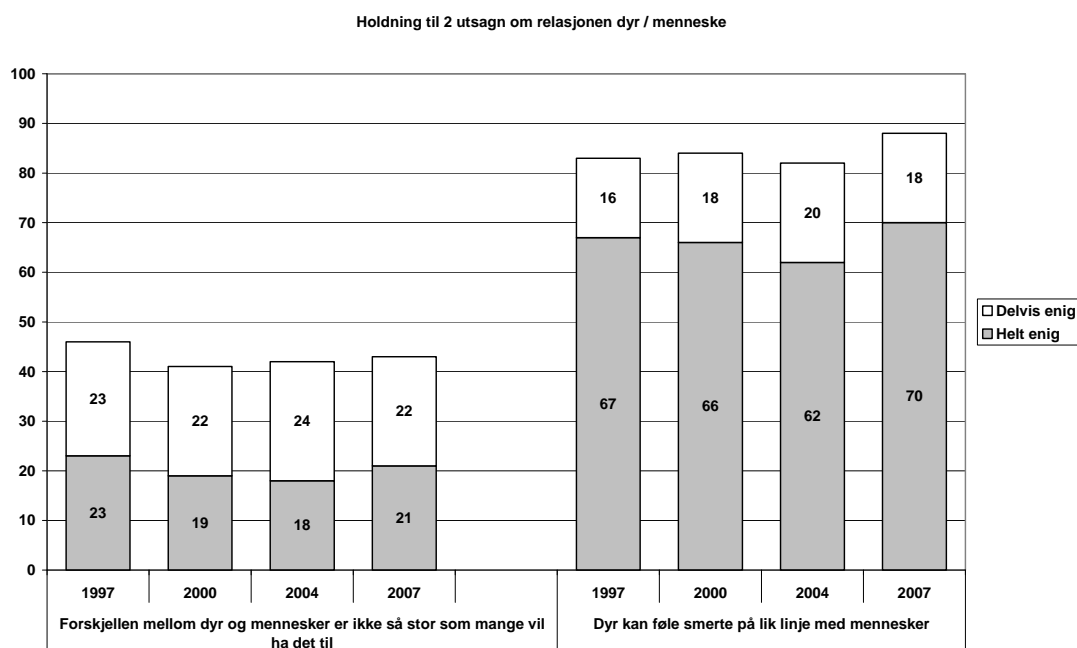
Ser vi på oppfatningen om at kjøttproduksjon er sløsing med ressurser, som i likhet med det foregående gir uttrykk for et etisk dilemma ved kjøttproduksjon, finner vi få signifikante endringer i de ulike aldersgruppene (se figur 6-7). Blant de eldste derimot er det en signifikant synkende andel som er *helt* enig i at kjøttproduksjon er sløsing med ressurser, men den økte igjen for denne aldersgruppen i 2007. Generelt sett er det relativt få som er enig i at kjøttproduksjon er sløsing med ressurser.

6.3 Oppfatninger om forholdet mellom dyr og mennesker

Det er to utsagn i undersøkelsen som dreier seg om forholdet mellom dyr og mennesker. Det er "*Forskjellen mellom dyr og mennesker er ikke så stor som mange vil ha det til*", og "*Dyr kan føle smerte på lik linje med mennesker*".

⁹⁴ (N 15-29 år: 275, 266, 231, 231 / 30-44 år: 273, 267, 274, 282 / 45-59 år: 188, 190, 252, 257 / 60+ 244, 231, 218, 226). Sammenhengen mellom holdning til utsagnet og alder er signifikant $p < 0.001$ for 1997 (kji-kvadrat-test).

I den første undersøkelsen fra 1997 var det kun ett av disse utsagnene som ikke hadde noen signifikant sammenheng med verken endring eller praksis. Det var spørsmålene som gjaldt likhet eller ulikhet mellom dyr og mennesker, og som indirekte kunne tenkes å ha sammenheng med holdninger til kjøtt. Selv om relevansen av dette spørsmålet for kjøttforbruk og for endring synes å være liten, er spørsmålene likevel stilt igjen i 2000, 2004 og 2007. Det er imidlertid en synkende andel som er helt enig i utsagnet "Forskjellen mellom dyr og mennesker er ikke så stor som mange vil ha det til", det vil si at det er flere som mener det er forskjeller mellom dyr og mennesker. Det har videre vært synkende andel som er 'helt enig' i utsagnet "Dyr kan føle smerte på lik linje med mennesker" frem til 2004, men så har det vært en økning fra 2004 til 2007. Det er små endringer, men at det er flere som mener at dyr kan føle smerte på lik linje med mennesker kan skyldes et noe økt fokus på dyrevelferd de senere år.

Figur 6-8 Andel som er helt eller delvis enig i to utsagn knyttet til relasjonen dyr / menneske, etter år. Prosent⁹⁵

I de tidligere undersøkelsene fant vi at forskjellen mellom kvinner og menn var mindre markant i forhold til disse spørsmålene enn i forhold til de fleste andre spørsmål som angikk kjøtt. I 2007 var kjønnsforskjellene blitt noe større med hensyn til disse påstandene. Når sammenhengen mellom undersøkelsestidspunkt og holdningene er signifikante for hhv kvinner og menn, skyldes dette at det er mange observasjoner når alle fire tidspunktene inngår i testene, og vi får lett signifikante forskjeller. Forskjellene er uansett svært små.

⁹⁵ (N utsagn I: 956, 925, 953, 960 / utsagn II: 975, 953, 963, 974). Sammenhengen mellom utsagn I og år er signifikant $p < 0.01$ (kji-kvadrat-test). Nedgangen i andel "helt enig" i utsagn II er signifikant $p < 0.05$ (t-test).

Tabell 6-2 Andel som er helt og delvis enig i to utsagn knyttet til relasjonen dyr / menneske, etter kjønn og år. Prosent⁹⁶

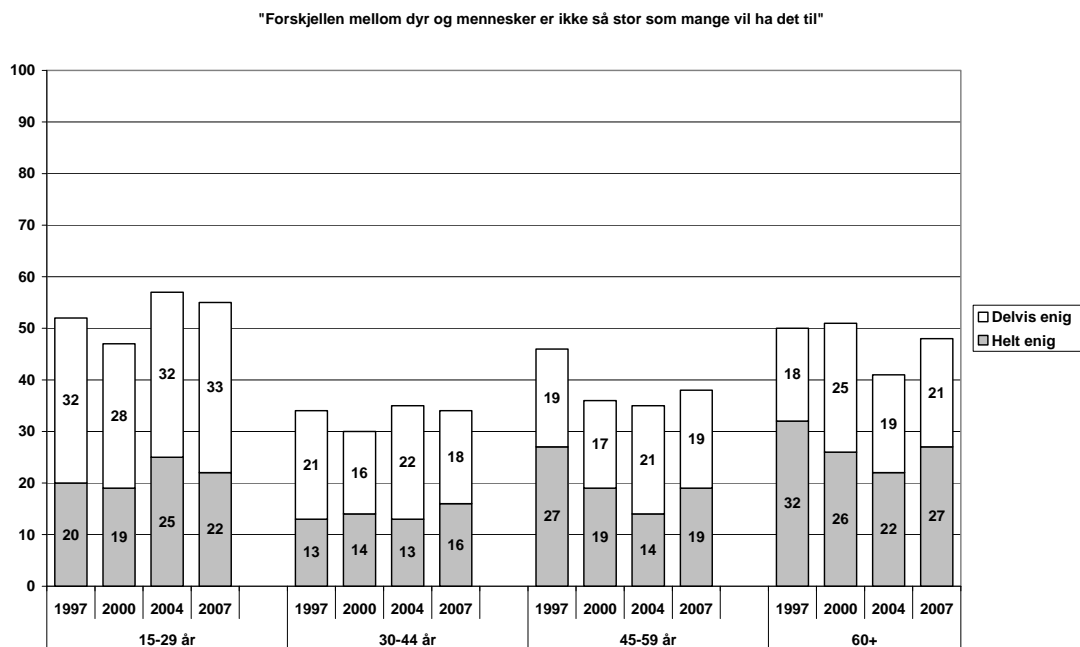
	Menn				Kvinner			
	1997	2000	2004	2007	1997	2000	2004	2007
I "Forskjellen mellom dyr og mennesker er ikke så stor som mange vil ha det til"	44	39	43	40	48	43	41	46
II "Dyr kan føle smerte på lik linje med mennesker"	82	81	81	84	85	86	84	91

Sammenhengen mellom utsagn I og kjønn er i 1997 signifikant $p < 0.05$, og 2007 $p < 0.05$.

Sammenhengen mellom utsagn II og kjønn er i 1997 signifikant $p < 0.01$ og i 2000 $p < 0.05$, 2007 $p < 0.01$.

Sammenhengen mellom år og utsagn I er signifikant $p < 0.05$ for begge kjønn.

Sammenhengen mellom år og utsagn II er signifikant $p < 0.05$ for kvinner (kji-kvadrat-test).

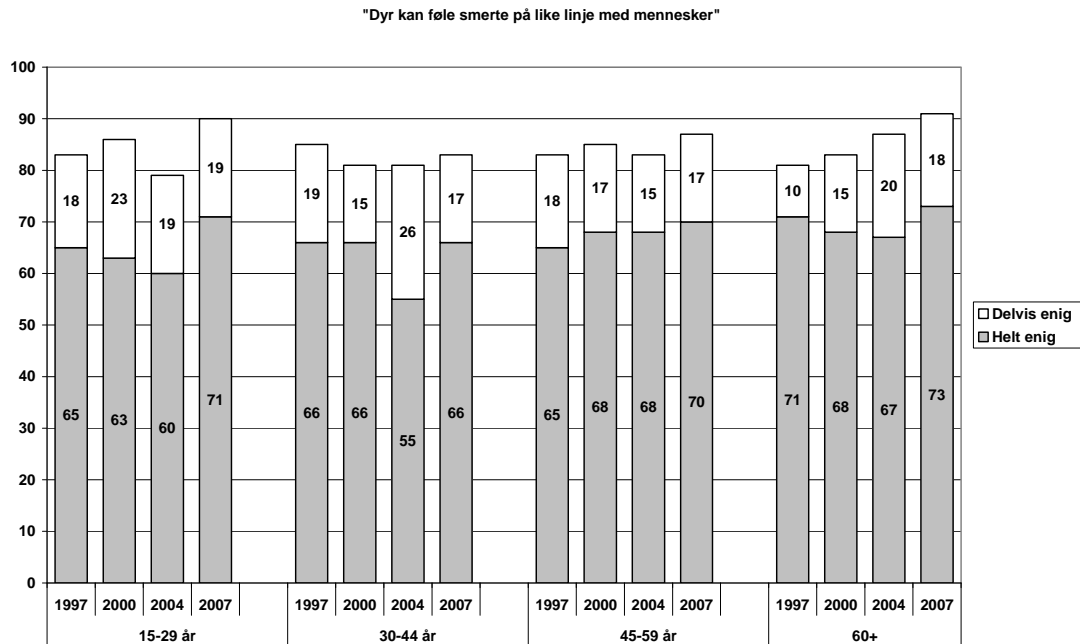
Figur 6-9 Andel som er helt eller delvis enig i et utsagn om forskjellene mellom dyr og mennesker, etter alder og år. Prosent⁹⁷

Når det gjelder spørsmålet om likheter mellom dyr og mennesker (belyst med utsagnet 'forskjellen mellom dyr og mennesker er ikke så stor som mange vil ha det til'), finner vi imidlertid signifikante forskjeller mellom alderskategoriene alle fire årene. Oppslutningen om utsagnet er størst blant de eldste og blant de yngste, og lavest i aldersgruppen 30 - 44 år. I aldersgruppen 45 - 59 år finner vi en signifikant endring i form av redusert oppslutning om utsagnet fra 1997 til 2000. Fra 2000 til 2004 har oppslutningen om denne holdningen økt blant den yngste aldersgruppen, og blitt redusert for den eldste. Om dette er uttrykk for generasjonseffekter, er vanskelig å si, men det kan jo tenkes at de yngre etter hvert får et annet syn på dyr

⁹⁶ (N utsagn I: Menn 470, 462, 469, 484 og Kvinner 485, 462, 484, 475 / utsagn II: Menn 482, 479, 470, 480 og Kvinner 493, 473, 494, 494).

⁹⁷ (N 15-29 år: 270, 268, 232, 230 / 30-44 år: 263, 257, 267, 275 / 45-59 år: 180, 179, 244, 247 / 60+ 243, 220, 211, 207). Sammenhengen mellom holdning til utsagnet og alder er signifikant $p < 0.001$ for alle fire år. Sammenhengen mellom holdning til utsagnet og år er signifikant $p < 0.05$ for aldersgruppen 15-29 år og $p < 0.01$ for aldersgruppen 60+ (kji-kvadrat-test).

enn de eldre. Kanskje de yngre i større grad kommer til å se på dyr som subjekter og ”individer” enn det som har vært vanlig tidligere, og at de således kan komme til å spise mindre kjøtt? Oppslutningen blant de yngste har imidlertid flatet ut i 2007, slik at dette synet ikke kan sies å være en trend.

Figur 6-10 Andel som er helt eller delvis enig et utsagn om at dyr kan føle smerte, etter alder og år. Prosent⁹⁸

Når det gjelder alder finner vi for spørsmålet om smerte en signifikant endring i aldersgruppen 15 - 29 år, og det er nå en synkende andel som mener at dyr kan føle smerte på lik linje med mennesker fram til 2004, men har så økt igjen. Det er heller ingen økende trend i at de yngre ”individualiserer” dyrene.

⁹⁸ (N 15-29 år: 277, 274, 229, 231 / 30-44 år: 266, 262, 270, 273 / 45-59 år: 183, 183, 248, 249 / 60+ 251, 233, 217, 221). Sammenhengen mellom holdning til utsagnet og alder er signifikant $p < 0.05$ i 2004. Sammenhengen mellom holdning til utsagnet og år er signifikant $p < 0.05$ for aldersgruppen 15-29 år (kji-kvadrat-test).

7 Oppsummering

I løpet av de siste 10 årene har det skjedd en del endringer i kjøttforbruket, mens holdninger til kjøtt stort sett er stabile. Kjøttforbruket av spesielt kylling og kyllingprodukter har økt sterkt uten at det har gått på bekostning av andre kjøttslag. Totalt har altså kjøttforbruket gått opp, muligens på bekostning av fiskeprodukter. Ren fisk synes imidlertid å ha økt. Endringer i matvaner kan være et resultat av ulike debatter som er på den offentlige agenda, som kosthold, helse, miljø, slanking etc. Økningen i kjøttforbruket kan også være et resultat av økt tilbud i dagligvarebutikkene.

Man er lite skeptisk til kjøtt, men en viss skeptiskhet finnes. Denne varierer med type kjøtt. Når man er skeptisk til storfekjøtt og svin, begrunnes det med hensynet til ernæring og helse, når man er skeptisk til fårekjøtt begrunnes det i smak og når man er skeptisk til fjørfe er det av hensyn til dyrevelferd. Dyrevelferd har i denne sammenheng fått økt betydning. Miljødebatter i form av klimadebatter som har pågått senere tid synes ikke å ha ført til reduksjon i kjøttforbruket av storfe og småfe, snarere tvert i mot. Forbrukerne er opptatt av miljø, og sier at disse debattene har endret matvanene deres, som for eksempel mer ren kylling, mer rent kjøtt, mer frukt og grønnsaker og at de spiser mer av økologiske produkter. Klimadebatten har altså ikke festet seg i opinionen i form av redusert forbruk av kjøtt, men man skal ikke se bort fra at dette kan komme til å skje. Det vil da være interessant å følge en slik utvikling, både hvordan debattene arter seg og i hvilken grad dette kan føre til endringer i matvareforbruket.

Det er heller ikke mange som har betenkeligheter til kjøtt, men noen har. Det er to grupper som har betenkeligheter, det er dem som er betenkt uten å gjøre noe med det, og det er dem som er betenkt og gjør noe med det. De som er betenkt uten å gjøre noe med er de største kjøttforbrukerne. Deres betenkeligheter er da muligens dårlig samvittighet, f.eks at de spiser for mye usunne bearbejdede kjøttprodukter med mye fett. Den andre gruppen som er betenkt, men som derimot gjør noe med det, er de som har det minste kjøttforbruket. Disse har også lavere tillit til kjøttindustrien og betenkelighetene kan da være institusjonelt betinget.

Tilliten til kjøtt er generelt høy, men likevel noe betinget siste år. Den var imidlertid ekstra lav i 2001 da det var dyrehelseskandaler ute i Europa. I 2004 var tilliten igjen høy. Det var tre år siden forrige store skandale i Europa og to år siden matskandalen i Norge, slik at folk har fått en viss tid på seg til å opparbeide tillit igjen. Etter en viss periode "glemmer" man. Dessuten hadde myndigheter, aktører i kjøttbransjen og dagligvarebransjen gjort en innsats i forhold til dyrehelseproblematikk og matvaretrygghet, som gjør at forbrukerne oppfatter at det tas grep om problemene, og at folk derfor føler seg trygge på at den maten de kjøper i butikkene ikke er helsefarlig. At relevante aktører reagerer når noe skjer, og reagerer raskt, gir tydelige signaler til forbrukerne om at matsikkerhet tas på alvor. Eksempler på dette var importforbudet av kjøtt til Norge i 2001 under dyrehelseskandalene ute i Europa, og i 2002 tok dagligvarehandelen umiddelbart affære da det ble oppdaget at kjøtt i enkelte butikker ikke ble behandlet etter forskriftene. I 2006 hadde vi E. coli-skandalen. Den var alvorlig, en døde og

flere ble syke, og det tok en viss tid før smitekilden ble funnet. I den perioden var tilliten lav. I 2007 var tilliten til næringen nesten tilbake til det høye nivået i 2004, men ikke helt.

Disse skandalene eller hendelsene de siste 10 årene har hatt betydning for forbrukernes forbruk og tillit til kjøtt. Dette gjelder både skandaler som har skjedd i andre land, men også her til lands. De mange dyrehelseskandalene i Europa ga store oppslag i media, og førte til redusert tillit til kjøtt, også i Norge. Hendelser som har skjedd i Norge, som matskandalen i enkelte dagligvarebutikker i 2002 og E. coli-skandalen i 2006, førte også til reaksjoner fra forbrukerne. Det tok imidlertid ikke lang tid før man igjen var tilbake til det "normale", i hvert fall nesten. Det synes derfor av avgjørende betydning hvordan de ulike krisene blir taklet av myndigheter og bransjen selv for å gjenopprette tapt tillit. Et matvaremarked er avhengig av forbrukernes tillit, og forbrukerne er avhengig av tillit til både næring og myndigheter slik at de kan være sikre på at maten de kjøper er trygg å spise.

Litteratur

- Almås, R. (1991): *Samfunnsmessige konsekvenser av ny bioteknologi*, rapport nr. 2/91, Senter for bygdeforskning, Trondheim.
- Beardsworth, A. D. and Keil, E. T. (1990): Vegetarianism, Veganism and Meat Avoidance: Recent Trends and Findings. *British Food Journal*, (93):19-24.
- Berg, L. (2000): *Tillit til mat i kugalskapens tid*. Rapport nr. 5, Statens institutt for forbruksforskning (SIFO), Lysaker.
- Berg, Lisbet (2006): *Trassig tillit? Forbrukertillit under E. coli-skandalen*. Oppdragsrapport nr 7. Oslo: Statens institutt for forbruksforskning
- Bjørkum, Ellen og Marianne Lien (2001): *Kjøtt, holdninger og endring – en oppfølgingsstudie*. Oppdragsrapport nr 10. Oslo: Statens institutt or forbruksforskning
- Bjørkum, Ellen, Lien, Marianne og Kjærnes, Unni (1997): *Kjøtt, forbrukeropfatninger og offentlig debatt. En litteraturstudie*. Arbeidsrapport nr. 3. Statens institutt for forbruksforskning (SIFO), Lysaker.
- Brusdal, R., Berg, L., og Lavik R. (2005): *Forbrukerne viser forbrukermakt*. Prosjektnotat nr 1. Oslo: Statens institutt for forbruksforskning
- Brusdal, Ragnhild og Randi Lavik (2007): Alt ved det gamle? Om fordeling av dagligvareinnkjøp blant kvinner og menn i parforhold. I *Makt, mening og struktur* (Red Odd Gåsadal, Trond Løyning, Johs Hjellbrekke, Ragnhild Brusdal. Bergen): Fagbokforlaget
- Bugge, A. (1995): *Mat til begjær og besvær*. Arbeidsrapport nr. 6, Statens institutt for forbruksforskning (SIFO), Lysaker.
- Bugge, Annechen og Randi Lavik (2007): *Å spise ute – hvem, hva, hvordan og når*. Fagrapport nr 6, Statens institutt for forbruksforskning
- Bugge, Annechen, Runar Døving (2000): *Det norske måltidsmønsteret – ideal og praksis*. Rapport nr 2 – 2000. Oslo: Statens institutt for forbruksforskning
- Charles, N., Kerr, M. (1988): *Women, food and families*. University Press, Manchester, New York.
- Cross, Amanda j., Michael F. Leitzmann, Mitchell H Gail, Albert R. Hollenbeck, Arthur Schatzkin, Rashmi Sinha (2007): A Prospective Study of Red and Processed Meat Intake in Relation to Cancer Risk. *PLoS Medicine*. December 2007, Volume 4, issue 12
- Dulsrud, Arne (2007): *Merkestrategier for kjøtt I Europa – et oppdragsprosjekt for Nortura BA*. Oppdragsrapport nr 7. Oslo: Statens institutt for forbruksforskning
- Døving, Runar (1997): *Fisk. En studie av holdninger, vurderinger og forbruk av fisk i Norge*. Rapport nr. 12, Statens institutt for forbruksforskning (SIFO), Lysaker.
- Ekström, M (1990): *Kost, klas och kön*. Umeå.
- Fagerli, R. (1999): *Endringer i nordmenns matvaner på 80- og 90-tallet*. Rapport nr. 1, Statens institutt for forbruksforskning (SIFO), Lysaker.
- Fagsenteret for kjøtt (2007): *Kjøttets tilstand 2007*. Rapport om status i norsk kjøttproduksjon.

- Fiddes, N. (1991): *Meat: a natural symbol*. Routledge, London.
- Fischler, C. (1988): Food, self and identity. *Antropology of Food*, 27 (2):275-92.
- Giddens, A. (1996): *Modernitet og selvidentitet. Selvet og samfundet under sen-moderniteten*. København, Hans Reitzels Forlag.
- Guzmán, Maria og Kjærnes, Unni (1998): *Menneske og dyr. En kvalitativ studie av holdninger til kjøtt*. Arbeidsrapport nr. 6 Statens institutt for forbruksforskning (SIFO), Lysaker.
- Guzmán, Maria, Bjørkum, Ellen og Kjærnes, Unni (2000): *Ungdommers måltider. En studie av livssituasjon, mat og kjønn*. Rapport nr. 6. Statens institutt for forbruksforskning (SIFO), Lysaker.
- Holm, L. og Møhl, M. (1994) *Kød i hverdagens madkultur*. Internotat, Forskningsinstitutt for Human Ernæring Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole.
- Jacobsen, Eivind (2003): *Tillit til maten i kjølvannet av Menyskandalen: Ferskdisk eller ferdigpakket?* Prosjektnotat nr 7. Statens institutt for forbruksforskning
- Jensen, KOD og Holm, L. (1998): *Mad og køn i et sosialt og kulturelt perspektiv*. København, Veterinær og Fødevarerdirektoratet.
- Karisto, A., Prättälä, R. og Berg, M-A. (1993): The good, the bad and the ugly: differences and changes in health related lifestyles. I: Kjærnes, U., Holm L., Ekström M., Fürst E. og Prättälä (ed.). *Regulating markets regulatig people: on food and nutrition policy*. Novus Forlag, Oslo.
- Kjærnes, U., Poppe C. & Lavik R. (2005): *Trust and Distrust – a Matter of Purchase Decisions? Framing Food Consumptions in Six European Countries*. Professional Report. Oslo: The National Institute for Consumer Research.
- Kjærnes, Unni og Arne Dulrud (1998): *Conspumtion and mechanisms of trust*. Paper presented at THE ESA subgroup "The Sociology of Consumption", University of Milan, Italy, 16-17.
- Kjærnes, Unni, Christian Poppe og Randi Lavik (2005): *Trust, Distrust and Food Consumption. A Survey in Six European Countries*. Project Report No. 15 – 2005. Oslo: The National Institute for Consumer Research
- Kjærnes, Unni, Mara Miele and Joek Roex (2007): *Attitudes of Consumers, Retailers and Producers to Farm Animal Welfare*. Welfare Quality Reports No 2, Sixth Framwork Programme. Cardiff University (Wales)
- Kjørstad, Ingrid (2004): *Welfare Quality – Science and society improving animal welfare. Summary Report of Literature Reviews*. The National Institute of Consumer Research SIFO, Norway. November 2004. Work package 1.1, subtask 1.1.1.1 EU Food-CT-s004-506508
- Lappé, F. M. (1971): *Diet for a Small Planet*. Ballantine Books, New York/Toronto.
- Lavik, Randi (2003): *Prisforskjeller og grensehandel mellom Norge og Sverige*. Oppdragsrapport nr 5 – 2003. Statens institutt for forbruksforskning
- Lien, Marianne, Bjørkum, Ellen, og Bye, Elin (1998). *Kjøtt, holdninger og endring*. Rapport nr. 6, Lysaker. Statens institutt for forbruksforskning. (SIFO)
- Murcott, A. (1982): On the social significance of the cooked dinner: *Social Science Information*, 21, 677-696.
- Norske Spisefakta 2006 Synovate (tidigere MMI Synovate)
- Nygård, R. (1994): *Moderne bioteknologi, næringsmiddel og grunnleggjande verdier*. Rapport nr. 4, Senter for Bygdeforskning, Trondheim.
- Prättälä, R., Berg M.A., Puska P. (1992): Diminishing or increasing contrast? Social class variation in Finnish for consumption patterns, 1979-1990. *European Journal of Clinical Nutrition*, 46: 279-287.
- Sosial- og helsedirektoratet (2007): *Utviklingen i norsk kosthold 2007*. IS-1150 Rapport, Oslo november 2007
- Statens råd for ernæring og fysisk aktivitet (2000): *Utviklingen i norsk kosthold*. Matforsyningsstatistikk og forbruksundersøkelser. Rapport nr. 3

- Storstad, Oddveig (2001): *Kugalskap i media. Effekter på forbrukertillit*. Notat no 1/01. Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning
- Storstad, Oddveig (2003): Kugalskapens historie: Biff- eller helsekrise? I *Den politiserte maten* (red: Eivind Jacobsen, Reidar Almås og Jahn Petter Johnsen). Oslo: Abstrakt forlag
- Strandbakken, P. (1993): *Miljøvennlig forbruk: Holdninger, kunnskaper og atferd*, upublisert arbeidsnotat, Statens Institutt for Forbruksforskning (SIFO), Lysaker.
- Terragni, Laura, Annechen Bahr Bugge og Heidi Mollan Jensen (2008): *Ikke drikk vann fra springen! Reaksjoner og implikasjoner etter "drikkevannssaken"*. Oppdragsrapport nr. 1. Oslo: Statens institutt for forbruksforskning
- Twigg, J. (1983): Vegetarism and the meanings of meat. I: Murcott, A., *The sociology of Food and Eating*. Gower House, Aldershot.
- Vialles, N. (1994): *Animal to edible*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Wandel M., Bugge, A. (1994): *Til bords med forbrukerne. Forbrukernes ønsker og prioriteringer på matområdet i 90-årene*. Rapport nr. 2, Statens Institutt for Forbruksforskning (SIFO), Lysaker.
- Wandel, M. (1994): Understanding consumer concern about food related health risks: *British Food Journal*, (96):35-40.
- Wandel, M. (1997): *Mat og helse. Forbrukeroppfatninger og strategier*. Rapport nr. 5. Statens Institutt for Forbruksforskning (SIFO), Lysaker.
- World Cancer Research Fund (1997). *Food, Nutrition and the Prevention of Cancer: a global perspective*. Washington DC: World Cancer Research Fund and American Institute for Cancer Research.

Vedlegg

Vedlegg 1

Spørreskjema TNS Gallup 2007

<TEL> Telefonnummer
 + 1*
 |
 |
 +

<GEO> Fylke:
 Østfold..... 2* 1
 Akershus..... 2
 Oslo..... 3
 Hedmark..... 4
 Oppland..... 5
 Buskerud..... 6
 Vestfold..... 7
 Telemark..... 8
 Aust-Agder..... 9
 Vest-Agder..... 10
 Rogaland..... 11
 Hordaland..... 12
 Sogn og Fjordane..... 13
 Møre og Romsdal..... 14
 Sør-Trøndelag..... 15
 Nord-Trøndelag..... 16
 Nordland..... 17
 Troms..... 18
 Finnmark..... 19

<HDIST> Handelsdistrikt
 +---+---+---+ 3*
 | | | |
 +---+---+---+

 <KOMNR> Kommunenummer
 +---+---+---+ 4*
 | | | |
 +---+---+---+

 <NAVN> Navn
 + 5*
 |
 +

 <POSTNR> Postnummer
 +---+---+---+ 6*
 | | | | | |
 +---+---+---+

 <POSTA- Postadresse
 + 7*
 |
 +

 <UTVALG> Utvalg
 Fasttelefoni..... 8* 1
 Mobilutvalg..... 2
 <OPERAT-Operator
 Telenor..... 9* 1
 Netcom..... 2
 Fasttelefon..... 3

 <ADR> ADR
 + 10*
 |
 +

Gallup

SIFO /s597233

Dato 13-NOV-07

```
<OUTCO- OUTCOME
NOT AUTOMATICALLY DIALLED.. 11* 1
NOT SENSED..... 2
BUSY..... 3
NO REPLY..... 4
CONNECTED..... 5
UNOBTAINABLE..... 6
CONGESTION..... 7
FAULT..... 8
INTERRUPTED..... 9
NUISANCE..... 10
MODEM..... 11
ANSWER MACHINE..... 12
```

<BVCHAR>BVCHAR

```
+--+ 12*
|  |
|  |
+--+
```

<AAR> AAR

```
+-----+ 13*
| | | | |
| | | | |
+-----+
```

<MANEDD-MANEDDAG

```
+-----+ 14*
| | | | |
| | | | |
+-----+
```

<TIMEM- TIMEMIN

```
+-----+ 15*
| | | | |
| | | | |
+-----+
```

<SEK> SEK

```
+-----+ 16*
| | |
| | |
+-----+
```

<RES1> RES1

```
+--+ 17*
|  |
|  |
+--+
```

```
<UKE> dag
MANDAG..... 18* 1
TIRSDAG..... 2
ONSDAG..... 3
TORSDAG..... 4
FREDAG..... 5
LØRDAG..... 6
SØNDAG..... 7
```

<UKENR> UKENR

```
+---+ 19*
| | |
| | |
+---+
```

%179,/ DETTE TELEFONNUMMERET ER EN AVTALE TIL KL. %L SPØR ETTER 0 //

<RESULT-God dag, mitt navn er %N, og jeg AT> ringer fra TNS Gallup på oppdrag fra Statens Institutt for Forbruksforskning. %181,/Jeg vil gjerne snakke med den personen i husstanden over 15 år som sist hadde fødselsdag.

Til rette person: Ny intro. På vegne av SIFO foretar vi en undersøkelse om folks holdninger til kjøtt og kjøttforbruk. Kan du sette av 10 minutter til å svare på noen enkle spørsmål// %183,/ På vegne av SIFO foretar vi en undersøkelse om folks holdninger til kjøtt og kjøttforbruk. Kan du sette av 10 minutter til å svare på noen enkle spørsmål -- om du er over 15 år//

```
Intervju..... 20* 1
Ikke svar..... 2
Mobilsvar..... 3
Nummeret er opptatt..... 4
Nekter!..... 5
Nummeret er ikke i bruk.... 6
Respondenten er ikke tilgjengelig i intervjuperiode..... 7
Respondenten er ikke i målgruppe..... 8
Ikke korrekt nummer..... 9
Gjør en avtale med IO..... 10
Gjør en avtale med andre... 11
```

Gallup

SIFO /s597233

Dato 13-NOV-07

<NEKTAR-Registrer nektårsak

Ikke tid/ for langt
intervju..... 21* 1

Ikke kompetent/ ikke
interessert i temaet..... 2

IO deltar ikke/aldri på
spørreundersøkelser, er
kategorisk nekte..... 3

Slenger på røret/
nektegrunn ikke oppgitt.... 4

Annet..... 5

<SPM1A> Har du spist kjøtt i løpet av de
siste tre måneder? Med kjøtt mener vi
her alt man vanligvis omtaler som
kjøtt: rent kjøtt, oppmalt kjøtt,
bacon, pølse, skinke, samt kylling,
innmat, o.l.

Ja..... 27* 1

Nei..... 2

Ubesvart/Vet ikke..... 3

<UTL> Vi ønsker først å vite om du befinner
deg i Norge?

I Norge..... 22* 1

Utlandet..... 2

<SPM2> Hvor ofte pleier du vanligvis å spise
middag som inneholder kjøtt i en
eller annen form? (her vil vi at du
skal nevne alt, selv om det bare er
litt kjøtt eller fjørfe som har
inngått (f.eks. i pastausen eller
oppå en pizza). Du skal ta med
middager du evt. spiser hos andre, på
kantine, gatekjøkken, restaurant
e.l.)
LES OPP OM NØDVENDIG

<MOB_BO-Hva er din bostedskommune?
STED> TIL INTERVJUER: HUSK AT DU KAN SØKE
PÅ TEKST. HER LIGGER KOMMUNENAVN
FULGT AV POSTSTED OG POSTNUMMER I
LISTEN UNDER

<KJONN> Registrer kjønn

Mann..... 24* 1

Kvinne..... 2

Daglig/5-6 gng. uken..... 28* 1

3-4 gng. uken..... 2

1-2 gng. uken..... 3

1-3 gng. måneden..... 4

3-11 gng. året..... 5

Sjeldnere..... 6

Aldri..... 7

Ubesvart/Vet ikke..... 8

<ALDER> Hva er din alder?

+-----+ 25*
| | |
| | |
+-----+

<STDALD-STDALDERX

15-20 år..... 26* 1

21-29 år..... 2

30-44 år..... 3

45-59 år..... 4

60 +..... 5

Ubesvart..... 6

<SPM2A> Hvor mange ganger spiste du middag
som inneholdt RENT KJØTT (ubearbeidet
kjøtt som koteletter, biff, stek
etc.) i løpet av de siste 7 dager?

+-----+ 29*
| | |
| | |
+-----+

Gallup

SIFO /s597233

Dato 13-NOV-07

<SPM3> Det er mange måter å bruke kjøtt på i middagslagningen. Man kan ha kjøtt som hovedrett, f.eks. i retter som kjøttkaker, fårrikål, stek, koteletter, pølser e.l. Eller man kan bruke kjøtt mer som en tilleggsingrediens, som f.eks. oppå en pizza, i pastasausen, eller som tilsetning i en grateng. Hvor ofte pleier du vanligvis å spise middag som har kjøtt som hovedrett?
LES OPP OM NØDVENDIG

Daglig/5-6 gng. uken.....	30* 1
3-4 gng. uken.....	2
1-2 gng. uken.....	3
1-3 gng. måneden.....	4
3-11 gng. året.....	5
Sjeldnere.....	6
Aldri.....	7
Ubesvart/Vet ikke.....	8

<SPM4> Hvor ofte pleier du vanligvis å spise middag som inneholder fisk?
LES OPP OM NØDVENDIG

Daglig/5-6 gng. uken.....	31* 1
3-4 gng. uken.....	2
1-2 gng. uken.....	3
1-3 gng. måneden.....	4
3-11 gng. året.....	5
Sjeldnere.....	6
Aldri.....	7
Ubesvart/Vet ikke.....	8

<SPM5A> Hvor ofte spiser du kjøtt eller kjøttprodukter til andre måltider enn middag?
LES OPP OM NØDVENDIG -- F.EKS. KJØTTPÅLEGG SOM LEVERPOSTEI, BACON ETC.)

Daglig/5-6 gng. uken.....	32* 1
3-4 gng. uken.....	2
1-2 gng. uken.....	3
1-3 gng. måneden.....	4
3-11 gng. året.....	5
Sjeldnere.....	6
Aldri.....	7
Ubesvart/Vet ikke.....	8

<SPM5B> Hvor ofte pleier du vanligvis spise middag som inneholder kylling?

Daglig/5-6 gng. uken.....	33* 1
3-4 gng. uken.....	2
1-2 gng. uken.....	3
1-3 gng. måneden.....	4
3-11 gng. året.....	5
Sjeldnere.....	6
Aldri.....	7
Ubesvart/Vet ikke.....	8

<SPM5C> Hvor ofte pleier du vanligvis spise økologisk kylling?

Daglig/5-6 gng. uken.....	34* 1
3-4 gng. uken.....	2
1-2 gng. uken.....	3
1-3 gng. måneden.....	4
3-11 gng. året.....	5
Sjeldnere.....	6
Aldri.....	7
Ubesvart/Vet ikke.....	8

Gallup

SIFO /s597233

Dato 13-NOV-07

<SPM5D> Hvor ofte pleier du vanligvis spise økologisk kjøtt?		
Daglig/5-6 gng. uken.....	35* 1	<SPM6C> Hva er den viktigste årsaken til at du unngår bestemte kjøttslag? KUN ETT SVAR, IKKE LES OPP
3-4 gng. uken.....	2	
1-2 gng. uken.....	3	Hensynet til helse i forhold til ernæring (fett, kolesterol, ikke sunt, helse/sykdom:kreft, hjerte-/karsykdommer osv.).
1-3 gng. måneden.....	4	39* 1
3-11 gng. året.....	5	
Sjeldnere.....	6	Hensynet til helse i forhold til matvaresikkerhet (skrapesyke, kugalskap og lignende).....
Aldri.....	7	2
Ubesvart/Vet ikke.....	8	Smak.....
		3
<Q1> Hvis du kjøper storfekjøtt, foretrekker du importert storfekjøtt, norsk storfekjøtt, eller spiller det ingen rolle hvor kjøttet kommer ifra?		Hensynet til hvordan dyrene har det (dyrenes ve og vel)
Importert storfekjøtt.....	36* 1	Hensynet til slanking.....
Norsk storfekjøtt.....	2	5
Spiller ingen rolle.....	3	Hensynet til miljø.....
Kjøper ikke storfekjøtt....	4	6
Ubesvart/Vet ikke.....	5	Hensynet til hygiene, eks E.coli, salmonella, listeria.....
		7
		Åpent, noter.....
		98
		Ubesvart/vet ikke.....
		99
<SPM6A> Prøver du bevisst å unngå å spise bestemte kjøttslag?		filt2 slutt
Ja, unngår helt.....	37* 1	<SPM6E> Kan du nevne en annen årsak til at du unngår bestemte kjøttslag?
Ja, reduserer noe.....	2	
Nei.....	3	Hensynet til helse i forhold til ernæring (fett, kolesterol, ikke sunt, helse/sykdom:kreft, hjerte-/karsykdommer osv.).
Ubesvart/Vet ikke.....	4	40* 1
filt2: Hvis ja (alt. 1 el.2) i <SPM6A>		Hensynet til helse i forhold til matvaresikkerhet (skrapesyke, kugalskap og lignende).....
<SPM6B> Oppgi hvilke(t)		2
Svin.....	38* 1,	Smak.....
Storfe.....	2,	3
Fårekjøtt.....	3,	Hensynet til hvordan dyrene har det (dyrenes ve og vel)
Fjærkre.....	4,	4
Pølser.....	5,	Hensynet til slanking.....
Kjøttdeig.....	6,	5
Innmat.....	7,	Hensynet til miljø.....
Åpent, noter.....	98,	6
Ubesvart/Vet ikke.....	99,	Hensynet til hygiene, eks E.coli, salmonella, listeria.....
		7
		Åpent, noter.....
		98
		Ubesvart/vet ikke.....
		99

Gallup

SIFO /s597233

Dato 13-NOV-07

		<SPM10> Hvem eller hva mener du selv var utslagsgivende for endringene i ditt kjøttforbruk? LES OPP -- FLERE SVAR MULIG
<SPM6F> Er det flere årsaker til at du unngår bestemte kjøttslag?		Påvirkning fra familie /samboer(e)..... 44* 1,
Åpent, noter..... 98,		Påvirkning fra venner, kolleger eller andre..... 2,
Ubesvart/vet ikke..... 99,		Informasjon i TV, aviser, brosjyrer, internett e.l... 3,
		Endringer i egen helsetilstand..... 4,
		Endret økonomi..... 5,
		Endret smak..... 6,
		Endring i livssituasjon.... 7,
<SPM6D> Pleier du vanligvis å skjære bort synlig fett på kjøttet før du tilbereder eller spiser det, for eksempel fettrand på koteletter?		Endret livsstil..... 8,
		Slanking..... 9,
Ja, alltid eller som oftest 42* 1		Åpent, noter..... 98,
Nei, sjelden eller aldri... 2		Ubesvart/Vet ikke..... 99,
Ikke aktuelt (spiser ikke svinekjøtt eller lignende). 3		
Ubesvart/vet ikke..... 4		filt3 slutt
		filt5: Hvis svart TV,aviser etc i <SPM10>
		<SPM10B>Du nevnte at informasjon fra tv, aviser etc har vært utslagsgivende Hvilken type informasjon har vært viktig? LES OPP. FLERE SVAR MULIG
		Helse..... 45* 1,
		Miljø..... 2,
<SPM8> Har ditt kjøttforbruk endret seg i løpet av de siste to årene?		Slankestoff..... 3,
Ja mye..... 43* 1		Annet, noter..... 98,
Ja noe..... 2		Ubesvart/Vet ikke..... 99,
Nei..... 3		
Ubesvart/vet ikke..... 4		<SPM10N>I samme forbindelse, har offentlig informasjon eller informasjon fra matvarebransjen vært viktig?
		Offentlig informasjon..... 46* 1
		Informasjon fra matvarebransjen..... 2
		Ingen av disse..... 3
filt3: Hvis ja mye/ja noe i <SPM8>		filt5 slutt

Gallup

SIFO /s597233

Dato 13-NOV-07

<NY1_2007> I løpet av de siste 2-3 år, har du spist mer, mindre, samme mengde, eller spiser du ikke følgende matvarer?

	Mer	Mindre	Samme mengde	Spiser ikke	Ubesvart/vet ikke
Brød	47* 1	2	3	4	5
Poteter	48* 1	2	3	4	5
Frukt	49* 1	2	3	4	5
Grønnsaker	50* 1	2	3	4	5
Ren kylling/Fjørfe (hel kylling,kyllingfilet, kyllinglår,~	51* 1	2	3	4	5
Bearbeidet kylling (kyllingpølse, kyllingfarse, kyllingpålegg, og lignende)	52* 1	2	3	4	5
Rent kjøtt	53* 1	2	3	4	5
Bearbeidet kjøtt (kjøttdeig, karbonadedeig, pølser, farse etc.)	54* 1	2	3	4	5
Fisk	55* 1	2	3	4	5
Pasta	56* 1	2	3	4	5
Ris	57* 1	2	3	4	5
Økologiske produkter	58* 1	2	3	4	5

filt6: Hvis er mer eller mindre på en i <NY1_2007>

<NY2_2007> Har følgende debatter om mat hatt betydning for endringen i spisevanene dine?

	Ja	Nei	Ubesvart/vet ikke
Debatten om kosthold	59* 1	2	3
Debatten om miljø	60* 1	2	3
Debatten om e.coli	61* 1	2	3
Debatten om helse og sunnhet	62* 1	2	3
Debatten om slanking	63* 1	2	3

filt6 slutt

Gallup

SIFO /s597233

Dato 13-NOV-07

<SPM11B> Nå skal jeg lese opp noen forhold som mange må ta hensyn til når de lager mat, og som kan gjøre det vanskelig å få til det kostholdet de selv ønsker. Hvilke av disse forholdene gjør seg særlig gjeldende for deg? FLERE SVAR MULIG. LES OPP	
Hensynet til hva barna liker..... 64* 1,	<SPM12> Jeg skal nå lese opp fire utsagn om kjøtt og spisevaner, og jeg vil at du skal si hvilket av disse utsagnene som best gir uttrykk for din mening om kjøttspising.
Hensynet til hva ektefelle/samboer liker.... 2,	
Hensynet til økonomi..... 3,	
Hensynet til at maten skal være lettvtint..... 4,	Jeg har ingen betenkeligheter med hensyn til mitt kjøttforbruk..... 65* 1
Jeg får ikke tak i det jeg trenger..... 5,	Jeg har noen betenkeligheter med mitt kjøttforbruk, men gjør ikke noe med det..... 2
Hensynet til at maten tar kort tid å lage..... 6,	
Jeg opplever stort sett at kostholdet er i tråd med det jeg selv ønsker..... 7,	Jeg har noen betenkeligheter med mitt kjøttforbruk, og har derfor endret det..... 3
Hensynet til at maten skal være sunn..... 8,	Jeg er vegetarianer..... 4
Hensynet til at maten skal være miljøvennelig..... 9,	Ubesvart/Vet ikke..... 5
Hensynet til dyrevelferd... 10,	
Åpent, noter..... 98,	
Ubesvart/Vet ikke..... 99,	

Gallup

SIFO /s597233

Dato 13-NOV-07

<SPM14> Nå følger en del utsagn. Vi ber deg oppgi hvorvidt du er helt enig, delvis enig, hverken enig eller uenig, delvis uenig eller helt uenig

	Helt enig	Delvis enig	Verken enig eller uenig	Delvis uenig	Helt uenig	Ubesvart/Vet ikke
Når jeg skal ha gjester, passer det best med kjøtt	66* 1	2	3	4	5	6
Jeg kan godt forstå at folk velger å bli vegetarianere	67* 1	2	3	4	5	6
Kjøtt er uunnværlig i et riktig kosthold	68* 1	2	3	4	5	6
Dyr kan føle smerte på lik linje med mennesker	69* 1	2	3	4	5	6
Kjøttproduksjon er sløsing med ressurser	70* 1	2	3	4	5	6
Som mennesker har vi rett til å ta livet av dyr for å gjøre bruk av kjøtt eller skinn	71* 1	2	3	4	5	6
Hvis det ikke er kjøtt til middag føler jeg meg ikke ordentlig mett.	72* 1	2	3	4	5	6
Selv om man misliker moderne kjøttproduksjon er det lite man kan gjøre med det som forbruker	73* 1	2	3	4	5	6
Når jeg tenker på at det jeg spiser har vært et levende dyr, får jeg mindre lyst på kjøtt	74* 1	2	3	4	5	6
Jeg har full tillit til at norsk kjøttindustri leverer kjøtt av god hygienisk standard	75* 1	2	3	4	5	6
Jeg har full tillit til at norsk kjøttindustri leverer kjøtt som er helt trygt å spise med tanke på skrapesyke og kugalskap	76* 1	2	3	4	5	6

Gallup

SIFO /s597233

Dato 13-NOV-07

<SPM14Y> fortsetter

	Helt enig	Delvis enig	Verken enig eller uenig	Delvis uenig	Helt uenig	Ubesvart/Vet ikke
Jeg har full tillit til at norsk kjøttindustri leverer kjøtt fra dyr som har blitt behandlet godt mens de levde	77* 1	2	3	4	5	6
Jeg skulle ønske at flere ville slutte å spise kjøtt	78* 1	2	3	4	5	6
Forskjellen mellom dyr og mennesker er ikke så stor som mange vil ha det til	79* 1	2	3	4	5	6
Jeg synes det er ekkelt å se på eller tilberede rått kjøtt	80* 1	2	3	4	5	6
Jeg stiller meg skeptisk til endel av det helseeksperter sier.	81* 1	2	3	4	5	6
Kjøtt er ikke spesielt sunt	82* 1	2	3	4	5	6
Jeg blir bekymret når jeg tenker på alt mulig rart som husdyra får i seg.	83* 1	2	3	4	5	6
Jeg blir bekymret når jeg tenker på alt mulig rart som industrien putter i kjøttprodukter.	84* 1	2	3	4	5	6
Kjøttprodusenter er flinke til å fange opp signaler fra forbrukerne	85* 1	2	3	4	5	6
Jeg stiller meg skeptisk til endel av det miljøeksperter sier.	86* 1	2	3	4	5	6
Jeg foretrekker rent kjøtt som er minst mulig bearbeidet	87* 1	2	3	4	5	6

<SPM40> Har du noensinne besøkt en gård og sett husdyrhold?
LES OPP

Ja, en gang..... 88* 1
Ja, to eller tre ganger..... 2
Ja, mer enn tre ganger..... 3
Bor eller har bodd på gård. 4
Nei, aldri..... 5
Ubesvart/Vet ikke..... 6

+-----+
| Til slutt noen bakgrunns spørsmål |
+-----+

<SPM33> Hva er din sivile status
Gift eller samboer i parforhold..... 89* 1
Enslig, med barn..... 2
Enslig, uten barn..... 3
Samboer i kollektiv..... 4
Ubesvart..... 5

Gallup

SIFO /s597233

Dato 13-NOV-07

<SPM34> Antall barn som bor i husholdet? MEDREGNE BARN SOM BOR 50% ELLER MER)		
1 barn.....	90* 1	<SPM37> Hvor mange er personer er det i husholdet ditt inkl. deg selv +---+---+ 94* +---+---+
2 barn.....	2	
3 barn.....	3	
4 barn.....	4	
5 eller flere.....	5	
Har ikke barn/ingen barn...	6	
Ubesvart.....	7	
filt4: Hvis alt. 1 til 5 i <SPM34>		
<SPM35> I hvilke aldersgrupper er barna/barnet?		
0-5 år.....	91* 1,	Oslo, Bergen, Trondheim eller i en forstad til en av disse byene..... 95* 1
6-12 år.....	2,	Annen by..... 2
13-19 år.....	3,	Tettsted..... 3
19 år +.....	4,	Bygd /landlig strøk..... 4
Ubesvart.....	5,	Ubesvart..... 5
<SPM34A>Når voksne og barn spiser middag sammen, hvor ofte spiser da barna samme rett som de voksne? LES OPP...VIL DU SI..		
Alltid.....	92* 1	<UTD> Hva er din høyeste fullførte utdanning
Vanligvis.....	2	grunnskole (7-10 år)..... 96* 1
Av og til.....	3	videregående (11-13 år).... 2
Vanligvis ikke.....	4	høyskoleutdanning eller lavere grad (cand. mag.) på universitet (14-16 år)..... 3
Aldri.....	5	universitetsutdanning høyere grad (inkl. hvis studerer på 5te år eller mer i dag)..... 4
Ubesvart.....	6	Ubesvart..... 5
filt4 slutt		
<SPM36> Hvem er hovedansvarlig for matlaging de fleste av ukens dager?		<SPM42> Hva er din kilde til livsopphold?
oftest meg selv.....	93* 1,	Hovedsakelig eget inntektsgivende arbeid..... 97* 1
oftest min ektefelle/samboer.....	2,	Forsørget av samboer/ektefelle/annet familiemedlem..... 2
oftest et annet familiemedlem.....	3,	Hovedsakelig studielån eller stipend..... 3
vi deler helt likt.....	4,	Arbeidsledighetstrygd..... 4
Ubesvart/Vet ikke.....	5,	Alderspensjon..... 5
		Annen trygd..... 6
		Egen formue..... 7
		Ubesvart/Vet ikke..... 8

Gallup

SIFO /s597233

Dato 13-NOV-07

<INNT> Omtrent hvor stor er husstandens samlede brutto inntekt pr. år (før skatt og fradrag)

0-99.999 kr./år..... 98* 1
 100-199.999..... 2
 200-299.999..... 3
 300-399.999..... 4
 400-499.999..... 5
 500-599.999..... 6
 600-699.999..... 7
 700.000 +..... 8
 Ubesvart..... 9

<SPM44> Er ditt morsmål noe annet enn norsk, isåfall hva?

Nei..... 99* 1,
 Ja, noter..... 98,
 Ubesvart/Vet ikke..... 99,

<SPM45> Er du medlem av noe trossamfunn, isåfall hvilket?

Statskirken..... 100* 1,
 Katolske kirke..... 2,
 Islam..... 3,
 Nei, ikke medlem av noe trossamfunn..... 4,
 Annet, noter..... 98
 Ubesvart/Vet ikke..... 99

<SPM46> Med unntak for spesielle anledninger som bryllup, begravelser og dåp, omtrent hvor ofte deltar du i gudstjenester eller religiøse samlinger?
 VIL DU SI...LES OPP

Ukentlig..... 101* 1
 Månedlig..... 2
 Sjeldnere..... 3
 Aldri (ikke les opp)..... 4
 Ubesvart/Vet ikke (ikke les opp)..... 5

<SPM47> Hvilket parti stemte du på ved siste stortingsvalg?
 LISTEN GÅR OVER TO SIDER

Det Liberale Folkeparti (DLF)..... 102* 1

Det norske Arbeiderparti (DNA)..... 2

Fedrelandspartiet (Fdlp). 3

Fridemokratene (Fri)..... 4

Fremskrittspartiet (Frp). 5

Frihetspartiet (Fp)..... 6

Høyre (H)..... 7

Kristelig Folkeparti (KrF)..... 8

Kristent Konservativt Parti (KKP)..... 9

Kystpartiet..... 10

Miljøpartiet de grønne..... 11

Naturlovpartiet (NLP).... 12

Norges kommunistiske parti (NKP)..... 13

Pensjonistpartiet..... 14

Rød Valgllianse (RV)..... 15

Samfunnspartiet (Samf.).. 16

Senterpartiet (SP)..... 17

Sosialistisk Venstreparti (SV)..... 18

Stopp Innvandringen (SI). 19

Venstre (V)..... 20

Andre..... 21

Stemte ikke..... 22

Hadde ikke stemmerett..... 23

Husker ikke/Vet ikke..... 24

Vil ikke oppgi..... 25

Gallup

SIFO /s597233

Dato 13-NOV-07

DA HAR JEG INGEN FLERE SPØRSMÅL TIL DEG

TUSEN TAKK OG FORTSATT GOD %A

TRYKK <RETURN> FOR NESTE INTERVJU

ELLER TAST ESC16S FOR Å LOGGE UT

Vedlegg 2

I løpet av de siste 2-3 år, har du spist mer, mindre, samme mengde, eller spiser du ikke følgende matvarer? Etter alder. 2007. Prosent

		15-29 år	30-44 år	45-59 år	60+	Total
Brød ***	Mer	15	3	5	6	7
	Mindre	23	20	19	22	21
	Uendret	62	77	76	71	73
		100 (149)	100 (265)	100 (289)	100 (311)	100 (1014)
Poteter ***	Mer	18	6	2	3	5
	Mindre	39	37	35	36	37
	Uendret	43	57	63	61	58
		100 (146)	100 (263)	100 (290)	100 (307)	100 (1006)
Frukt ***	Mer	55	56	51	43	50
	Mindre	10	3	3	12	7
	Uendret	35	41	46	46	43
		100 (147)	100 (262)	100 (290)	100 (308)	100 (1007)
Grønnsaker ***	Mer	57	50	43	41	47
	Mindre	9	5	2	5	5
	Uendret	33	45	55	54	49
		100 (150)	100 (265)	100 (290)	100 (314)	100 (1019)
Ren kylling **	Mer	45	50	45	33	43
	Mindre	11	7	8	13	10
	Uendret	43	43	46	55	47
		100 (150)	100 (257)	100 (280)	100 (278)	100 (965)
Bearb. kylling *	Mer	27	33	29	23	28
	Mindre	34	19	23	27	25
	Uendret	39	48	48	50	47
		100 (128)	100 (203)	100 (200)	100 (173)	100 (704)
Rent kjøtt ***	Mer	23	20	19	12	18
	Mindre	14	11	18	23	17
	Uendret	63	69	64	65	65
		100 (147)	100 (260)	100 (286)	100 (297)	100 (990)
Bearb. kjøtt ***	Mer	23	11	10	6	11
	Mindre	25	27	33	30	29
	Uendret	52	62	57	64	60
		100 (147)	100 (257)	100 (284)	100 (298)	100 (986)
Fisk ***	Mer	40	36	36	37	37
	Mindre	27	12	9	6	12
	Uendret	33	52	55	57	51
		100 (145)	100 (262)	100 (286)	100 (209)	100 (1002)
Pasta ***	Mer	44	24	22	12	24
	Mindre	19	21	26	30	24
	Uendret	37	55	51	58	52
		100 (147)	100 (262)	100 (268)	100 (226)	100 (903)
Ris ***	Mer	39	33	37	18	31
	Mindre	17	13	15	22	17
	Uendret	43	54	48	60	52
		100 (145)	100 (261)	100 (283)	100 (274)	100 (963)
Økologisk Ikke sig	Mer	41	42	35	33	38
	Mindre	19	9	12	13	13
	Uendret	39	49	53	54	50
		100 (109)	100 (185)	100 (194)	100 (156)	100 (644)

Spiser ikke, vet ikke/ ubesvart er ekskludert.

*** Sig for $p < .001$, ** sig for $p < .01$, * sig for $p < .05$